CARTEA A II-a
EUTERPE

Pe coasta de miazănoapte a Africii, pustie de altfel, în partea răsăriteană a deşertului nord-african, în urma revărsărilor Nilului a apărut una din cele mai mănoase ţâri ale lumii antice, Egiptul, numit pe drept cuoant de Herodot „darul fluviului” 1.

De timpuriu, pământul udat de Nil a atras luarea aminte a oamenilor, a stârnit interesul şi adesea lăcomia statelor mai puternice.

În preajma războaielor medice, un imperiu de temut ameninţa Egiptul. În tendinţa sa nestăvilită de a cuceri lumea cunoscută pe atunci, marele imperiu persan – cu care urma să-şi măsoare puterile mica Elladă – s-a năpustit şi asupra ţării scăldate de apele Nilului, aducând-o sub jugul stăpânirii sale.

„Cambyses, fiul lui Cyrus şi al Cassandanei. – zice Plerodotporni cu oaste împotriva Egiptului Prin această propoziţie, povestitorul războaielor medice integrează cartea a îl-a în cuprinsul Istoriilor sale. Această carte, dăruită ulterior cu numele muzei Euterpe, este închinată în întregime Egiptului. Largă digresiune constituită de cartea a II-a – 7.ro. psv? Y) >a) – este justificată, după afirmaţia autorului, prin faptul că Egiptul „are cele mai mitte minunăţii de admirat decât orice altă ţară, şi ne înfăţişează lucruri mai presus de puterea cuvântului, faţă de oricare altă parte a lumii”[1].

În compoziţia cărţii se disting două părţi. Prima parte (capitolele U-XCVUI) cuprinde date geografice şi descrierea obiceiurilor egiptene, având ca fir călăuzitor interesul pentru curiozităţile de tot soiul întâlnite în această ţară la fiecare pas. Curioase sunt fenomenele naturii, fauna fi flora Egiptului, iar obiceiurile oamenilor de aici, care se socot printre cei mai vechi de pe pământ[2], te umplu de uimire, istoriseşte Herodot.

Partea a II-a (capitolele XCIX-CLXXXII) cuprinde

1 Ibiclem, cap. XXXV. . , :

2 Ibidetn, cap. II-IV.

istoria Egiptului, pentru întocmirea căreia Herodot ţi-a propus ea orientare cronologici dinastiilor egiptene. Datorită mijloacelor insuficiente de informare, în special neputinţa utilizării izvoarelor scrise locale, istoria Egiptului, aşa cum apare, la „părintele istoriei”, constituie o atractivă versiune populară a istoriei egiptene, fără prea mare fundament ştiinţific. Pentru a înţelege faptele povestite de Herodot şi pentru fixarea în timp a evenimentelor pomenite, sunt necesare câteva lămuriri.

Revărsarea Nibdui şi aluviunile rămase după retragerea apelor au. făcut, din solul Egiptului un pământ extrem de roditor, care a favorizat dezvoltarea timpurie a agriculturii, primul şi cel mai important izvor de bogăţii din această ţară. Planta papirus, care creştea în cantitate mare, a oferit material de scris – papirusul, iar cultivarea \ inului a dezvoltat devreme meşteşugul ţesutului. Vasele de vin găsite în morminte constituie o mărturie grăitoare a cultivării viţei de vie; s-au descoperit vase de lut arse, din epoci depărtate, vase de aramă şi de faianţă egipteană, care dovedesc o oarecare perfecţionare în arta olăritului. Deşertele de pe vase, reprezentând animale (ca boi, măgari, berbeci cu coarne ramificate, capre şi altele) vorbesc despre *creşterea animalelor. Munţii Egiptului au oferit numeroase cariere de piatră pentru construcţii, precum şi diferite metale, în special arama, care au fost folosite pentru făurirea uneltelor, Mormintele au dat la iveală unelte din epoca de bronz, ca: ferâstraie, cuţite, dălţi, tesle, sape, sule, ace* etc.

Numeroasele unelte folosite în slujba omului au ridicat productivitatea muncii, dând mai mare belşug de bunuri; acest lucru a făcut posibilă concentrarea mijloacelor de producţie în mâinile unei minorităţi şi aservirea marii mase a populaţiei de către această minoritate. Date fiind condiţiile favorabile pentru producerea bunurilor necesare traiului, în Egipt, procesul de diferenţiere în clase şi, odată cu *el, apariţia statului, a început mai devreme decât în alte părţi ale lumii.*

În procesul de formare a statului egiptean, au apărut

la început mai multe organizaţii prestatale, independente şi chiar vrăjmaşe între ele, numite de istoricii antici greci nome. Cu timpul, din nevoia de apărare împotriva triburilor străine atrase de bogăţiile Egiptului, şi mai ales pentru dominarea masei aservite, precum şi din necesitatea creării unui sistem unitar de irigaţie pentru întreaga ţară, aceste organizaţii politice prestatele s-au unificat, formând două state, Egiptul, de Jos, pe cursul inferior al Nilului, şi Egiptul de Sus, pe cursul superior. Veacuri de-atându-l, între aceste două state s-au dat lupte îndârjite pentru dominaţie. În cele din urmă, Egiptul del Sus a supus Egiptul de Jos, creându-se astfel un singur stat unitar în mileniul al IV-lea î.e.n. (3500 – 3200 î.e.n.).

Din lipsa unor date cronologice sigure, istoria Egiptului se determină după dinastii. Istoricul Manethon, care a trăit în secolul al III-lea î.e.n., autorul unei istorii a Egiptului în limba greacă, vorbeşte de treizeci de dinastii de faraoni. În? nod obişnuit, istoriografia modernă împarte istoria Egiptului în istoria Regatului Timpuriu, a Regatului Vechi, a Regatului Mijlociu şi a Regatului Nou.

Conform tradiţiei antice egiptene, primul rege care ar fi unificat întreg Egiptul şi a pus bazele primei dinastii centralizate şi ale instituţiilor regale, a fost Menes 1. Primul rege din timpul căruia apar inscripţii cu denumirea anilor este Horus-Luptătorul, probabil acelaşi cu Menes. După Manethon, primele două dinastii erau originare din oraşul Thinis[34], din Egiptul de Sus. În timpul dinastiilor thinite, care au domnit în mileniul al IV-lea şi începutul mileniului al III-lea î.e.n., regele atotputernic întrupa, în concepţia egiptenilor antici, divinitatea pe pământ; el poruncea forţelor naturii, împiedica bolile, ocrotea poporul. În general, în perioada Regatului Timpuriu, regii din Egiptul de Sus se intitulau Horus, după divinitatea pe care o adorau. În timpul dinastiei a n-a, unul din regi îşi ia numele zeului Seth, duşmanul lui Horus, venerat în Egiptul de Jos, iar un altul şi numele lui Horus şi al lui

3 H s i o d o t, op. cîi., cartea a Il-a, cap. XC1X.

4 Lingă Abydos.

Seth, ceea ce oglindeşte anumită schimbări survenite în relaţiile dintre cele două state, ajungându-se la unificarea lor într-un singur stat şi cu un singur monarh.

Divinizarea regilor servea clasei dominante pentru consolidarea onnduirii existente, şi a îmbrăcat în aureola divinităţii puterea exploatatorilor x.

În mileniul al li Ideea, în locul dominaţiei absolute a regilor de drept divin, a luat fiinţa o puternica organizaţie politică cu capitala la Memfis[56], cunoscută în istorie sub denumirea de Regatul Vechi[7] sau Vechiul Imperiu Memfit (între anii 3.000 – 2400 î.e.n.). În cursul existenţei acestui imperiu, drepturile nelimitate e de monarhilor sunt ştirbite treptat de marii demnitari şi de preoţi, iar relaţiile sociale şi vechile instituţii sunt clătinate din temelii de revoltele populare. După Manetbon, Regatul Vechi cuprinde dinastiile III-VIII, iar după istoricii moderni, în acest regat se disting trei perioade. În prima, domnesc dinastiile IIÎ-IV, în care monarhia absolută se desfăşoară încă din plin, faraonid întruchipând pe Horus-Ră pe pământ. Faraonii acestei perioade au început expediţii pentru cucerirea unor regiuni de o mare importanţă economică; ei au ocupat peninsula Sinai, bogată în zăcăminte de aramă, şi Nubia, pentru minele ei de aur. Din asemenea expediţii, faraonii se întorceau cu numeroase turme de vite şi cu prizonieri pe care-i transformau apoi în robi, întărind astfel orânduirea sclavagistă în Egipt. Din aceste dinastii fac parte faraonii în timpul cărora s-au construit marile piramide, fâufu (în greacă Keops), Hafra (Kephren) şi Menkaura (Mykerinos), pomeniţi de Herodot în capitolele CXXIV-CXXXIU ale cărţii a n-a Pentru înălţarea acestor piramide, care mai pot fi văzute şi azi la Gizeh, lângă Cairo, s-au folosit blocuri enorme de piatră, care au fost cărate şi ridicate de mii şi mii de sclavi şDoameni liberi sărăciţi, exploataţi ţină la sânge.

Perioada a doua, cuprinzând dinastiile V-VI, se

---

5 Vezi Istoria universală, voi. I, pp. 137 şi urm.

61 Pe locul oraşului Cairo de azi.

7 Vezi Istoria universală, voi. I, pp. 151 şi utm. . _

caracterizează prin creşterea autorităţii preoţilor şi a nomarhilor, (conducătorii nomelor), în dauna autorităţii faraonului. Faraoni vestiţi din această perioadă au fost Pepi I, Nerentă (probabil acelaşi cu Moeris[8]) şi *Pepi al îl-le a. În aceasta perioadă, „gospodăria regala" sau „casa regelui" se opunea „casei personale" a marilor demnitari fi „averii zeului", de care beneficiau marii preoţi. Marii latifundiari fi preoţii ocupau* totodată *funcţii importante la curte şi în stat. În afară de ei, marea masă a populaţiei libere stăpânea ţământurile în obşte; oamenii din obşte, exploataţi de demnitari şi de rege, trăiau în mizerie; înrobirea populaţiei de rând era un fenomen obişnuit în acea vreme. Desenele din morminte, precum şi documentele scrise, vorbesc de sclavii indigeni şi străini, în special etiopieni, şi de numeroşi oameni care munceau pe latifundiile regelui, ale demnitarilor sau ale templelor'*s. *Agricultura s-a dezvoltat faţă de epocile anterioare, reţeaua de irigaţie s-a înteţit, iar uneltele s-au perfecţionat, făurindu-se, pe lângă cele vechi, pluguri trase de boi, seceri, sape cu tăiş din silex* etc. Se *cunoaşte în această perioadă o mare diviziune a muncii: pe pereţii mormintelor sunt înfăţişaţi agricultori, grădinari, păstori, vânători, crescători de păsări, pescari, arâmari, aurari, ceramişti, cioplitori în piatră, ţesători, t'implari, dulgheri şi alţii, care lucraseră pentru demnitarii îngropaţi în acele morminte. Muncile se făceau în „detaşamente" sub ameninţarea biciului. Tot în această vreme s-a intensificat schimbul în nativă.*

A treia perioadă, cuprinzând dinastiile a VII-a şi a VIII-a, se caracterizează prin revoltele poptdare ce au avut loc împotriva instituţiilor de stat sclavagiste şi a prerogativelor regale, sfârşitul conducerii regale, care se considera de „drept dtvin" şi îngrădirea prin legi a prerogativelor regale. Nomarhii, reuşind să se elibereze de

---

8 Vezi Istoria universală, voi. I, pp. 261 şi urm. s Cartea a Il-a, cap. CII-CX.

1 Ibidem, cap, CXLVIII-CXLIX.
* Ibidem, cap. Cil—CX,

sub autoritatea faraonului, se transformă într-o nobilime ereditară, transmiţând prin moştenire fiilor lor nomele, averile, rangurile şi funcţiile. Lupta de clasă dusă de cei asupriţi împotriva exploatatorilor a zguduit din temelii Regatul Vechi. *Răscoalele interne* şi *migraţia indo-europenilor au dus la dezmembrarea Regatului Vechi. Din pricina invaziei străinilor, curtea regală şi-a mutat reşedinţa, de la Memfis, în partea mijlocie a Egiptului, la Heracleopolis, iar mai târziu, la Teba.*

Epoca ce ţine de la sfârşitul mileniului – al III-lea, până prin 1600 î.e.n. *şi cuprinde, după Manethon, dinastiile 1X-X.* II, *poartă denumirea de* Regatul Mijlociu *, *caracterizat prin fărâmitarea Egiptului în regiuni – pe jumătate independente.* ş*nb dinastiile a IX-a şi a X-a, beracleopolitane, are loc o puternică creştere a puterii nomarhilor, care şi-au întărit poziţiile, sprijiniţi, se pare, de mase mai largi alb populaţiei libere. Faraonul este acum* primus inter pares, *iar guvernatorii districtelor, în special nomarbii din Egiptul de Sus, devin un fel de vice-regi, care deţin conducerea armatei, a treburilor judecătoreşti şi religioase. Dezmembrarea Egiptului în nome, prin care s-a vădit slăbirea autorităţii faraonului, a dus la ascuţirea luptei de clasă. Pentru înăbuşirea tulburărilor şi pentru restabilirea conducerii unitare a reţelei de irigaţie, care pricinuise în timpul dezmembrării mari prejudicii economiei, s-a simţit nevoia reunificării Egiptului, care s-a realizat sub dinastiile a X-a şi a X.l-a tebane, prin supremaţia Egiptului de Sus, cu capitala la Teba. Faraonii din aceste dinastii, sub presiunea nomarhilor şi a maselor, inaugurează un regim politic supus legilor; poporul, deşi încă asuprii, are totuşi acum dreptul de a participa la riturile religioase, ceea ce constituia o condiţie a obţinerii unor drepturi civile şi politice. Mulţi din faraonii acestor dinastii se pun sub protecţia zeului Amon şi a zeiţei Sen, de unde şi numele faraonilor, Anienemhet – „Amon este înainte", Senusret – „Sen puternică", ultimul numit de Herodot Sesostris 2. De la ei au rămas vestite construcţii ca labirintul şi îndiguirea*

lacului Moeris, atribuite de Herodot, în mod greşit, dodecarhiei e. *Realizările măreţe ale rdgimului „legal" au creat un Sesostris legendar, întruchipând un mare cuceritor, pe seama căruia versiunea populară, urmată de Herodot* *, *a pus isprăvi săvârşite de mai mulţi faraoni.*

Caracteristic epocii Regatului Mijlociu este dezvoltarea tot mai intensă a sclavagismului. Robii care munceau, pe latifundiile faraonului, ale marilor demnitari şi ale templelor, proveneau din populaţia ruinată şi săracă, dar mai ales din prizonierii aduşi cu ocazia expediţiilor din Nubza, peninsula Sinai şi Syria. Ei erau supuşi la o cruntă exploatare, ceea ce a dus la adâncirea contra1 dicţiilor de clasă. Un papirus, numit învăţătura lui Ipuver, *vorbeşte despre o răscoală de mari proporţii, de prin 1750* le.*n*., *a păturilor de jos împotriva exploatatorilor; răsculaţii au alungat pe bogaţi din palate, au aruncat – pe câmp mumiile faraonilor, au ocupat templele ţi-au împiedicat aducerea jertfelor.*

De răscoala sărăcimii libere ţi-a sclavilor, care au subminat slutul egiptean, s-au folosit triburile asiatice care roiau în acea vreme la graniţele nord-estice ale Egiptului şi care s-au infiltrat pe nesimţite în Deltă; aceste triburi sunt cunoscute sub numele de h tesoţi.

De la sfârşitul dinastiei a XII-a, până la începutul dinastiei a XVIII-a (secolele XVIII-XVI î.e.n.), unele izvoare nu mai pomenesc niciun nume de faraon, în schimb altele dau foarte multe nume, ceea ce înseamnă că, în acest interval, au existat uzurpatori locali, nomarhi, care au domnit concomitent. Pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea î.e.n., *hiesoţii au cucerit aproape \tnireg Egiptul, cu excepţia Eebei ţi încă a câtorva nome, ajungând la conducerea statului. Dinastiile XV-XV11 sunt reprezentate de bicsoţi, cu reşedinţa la Avans, în estul Deltei, creând o situaţie de semidependenţă micilor monarhi locali care domneau concomitent.*

Invazia biesoşilor reprezintă sfârşitul epocii Regatului Mijlociu.

Ultima perioadă din istoria Egiptului, denumită

Regatul Nou1, *începe odată cu izgonirea biesoşilor* (*secolul al* XVI-*lea î.e.n.*) *ţi ţine aproximativ o mie de ani* (*până în 525 î.e.n.*), *înglobând epoca noului imperiu teban* (*din secolul al XVI-lea până în secolul al XII-lea î.e.n.*) *şi epoca renaşterii saite* (*secolele Xl-VI î.e.n.*), *care cuprind dinastiile XVIII-XXX.*

Hicso. şi-i au stăpânit Egiptul un secol şi jumătate (*1729 – 1580 î.e.n.*), *exploatând crunt populaţia egipteană. Egiptenii, sub conducerea faraonului din Teba, care-ţi păstrase independenţa, prin lupte îndârjite reuşesc în cele din urmă să-i alunge pe hiesoşi, restabilind independenţa ţi totodată unitatea ţării, sub conducerea centralizată a faraonului teban.*

Epoca noului imperiu teban se caracterizează prin numeroase războaie de expansiune pentru anexarea regiunilor învecinate ale[9]

Asiei de vest. Astfel, pe timpul faraonului Tutmes ăl III-lea (*1525 – 1491 î.e.n.*) *a fost alipită Egiptului întreaga Syrie, până la hotarele Asiei Mici, şi până la cursul superior al Eufratului, în felul acesta, prestigiul şi influenţa Egiptului au crescut considerabil în faţa celorlalte state, ca Asiria, Babilon, hitiţii care trimiteau daruri, unele chiar tribut, faraonilor egipteni. Pe timpul dinastiilor a XIX-a şi a XX-a, faraoni vestiţi, ca Ramses al II-lea şi Ramses al III-lea* (*despre care vorbeşte Herodot sub numele de Rampsinitos*[10]), *ridică Egiptul la o putere şi înflorire politică neatinsă până atunci. Dar numeroasele războaie de cucerire au secătuit în cele din urmă resursele interne, împingând într-o neagră mizerie marea masă a populaţiei, asupra căreia cădea întreaga povară a campaniilor. De aceea, sub dinastiile următoare, XXI-XXV, Egiptul slăbeşte din nou, în favoarea unei alte puteri de temut din Asia, anume a hitiţilor; prin tratatul de pace dintre egipteni şi hitiţi, încheiat în 1296 î.e.n., Egiptul pierde, în favoarea acestora din urmă, o parte din stăpânirea sa în Asia de vest. În cursul secolelor al XIII-lea*

9 Vezi Istoria universală, voi. I, pp. 323 si urm.

10 Cartea a Il-a, cap. CXXL

şi al XII-lea î.e.n., Egiptul îşi pierde treptat renumele de mare putere, din pricina răscoalelor din Syria şi chiar din Egipt, precum şi datorită atacurilor triburilor libyene de la vest şi ale insularilor din Marea Egee. Astfel, în cursul secolului al XI-lea î.e.n., Egiptuleste din nou împărţit în trei: Delta, cu faraonii din Bubastis şi Thanis, Egiptul Mijlociu, cu capitala la Heracleopolis, şi Egiptul de Sus, condus de preoţii lui Amon-Ră din Teba şi de regii etiopieni, reduşi de Herodot, în mod. greşit, la unul singur, care purta numele de Sabacos[11]*. Pe la mijlocul secolului al X-lea (945 î.e.n.), sub dinastia a XXII-a, Egiptul de Jos cade temporar sub stăpânirea libyenilor. Pe la sfârşitul secolului al Vâlî-lea î.e.n., un rege etiopian a cucerit întreg Egiptul, cu excepţia Deltei, stăpânită în acea vreme de un faraon din Thanis.* În *secolul al VII-lea î.e.n., se inteţesc atacurile asiriene împotriva Egiptului, iar în anul 663 î.e.n., Egiptul este anexat temporar la imperiul asirian. Odată cu acest an începe dinastia a XXVI-a saită, avînd capitala la Sais. Faraonii dinastiei a XXVI-a, întemeiată de Psammetihos I, fiul lui Nechao, au eliberat Egiptul de sub stăpânirea etiopiana. Urcarea, lui Psammetibos pe tron s-a făcut în detrimentul dodecarhiei pomenite de Herodot în cartea p îl-a, capitolul CXLV11. Acest faraon a dus lupte cu asirienii, asediind fi cucerind Aşdodul (Azotos 1), în alianţă cu Gyges, regele Lydiei. Această victorie a consfinţit prăbuşirea stăpânirii asiriene în Egipt şi a favorizat restabilirea unităţii întregii ţâri.*

Din dinastia saită fac parte faraonii Nechao al II-lea (Necos[12]*) care a organizat o călătorie în jurul Africii, Psammetibos al II-lea (probabil acelaşi cu Psamtnis*[13]*), Ubaibră (Apries*[14]*) şi Ahnies (Amasis Aceşti faraoni, departe de a se considera de origine divină, provin, în parte, din păturile de jos ale populaţiei libere, cum este, de pildă, Ahmes (Amasis*

11 tbidem, cap. CXXXVII-CXXX1X.

12 Ibidem, cap. CLVIII-CLIX.

13. 3 Ibidem, cap. CLX.

14 Ibidem, cap. CLXXII-CLXXIV.

Dinastia saită, purtând numeroase războaie, a ridicat pentru un timp prestigiul Egiptului în faţa celorlalte state antice; cuceririle egiptene au atins din nou malurile Eufratului. Sub această dinastie, grecii au pătruns pentru prima oară în Egipt; pentru serviciile de arme aduse de piraţii ionieni şi carieni, faraonii le-au dăruit în schimb pământ de locuit de-a lungul braţului Pelusiac al Nilului, terenuri cunoscute până târziu cu numele de „Lagăre[15] Dar înflorirea Egiptului este de scurtă Murată. O nouă putere îi ameninţă independenţa: marele imperiu persan, care în anul 525 î.e.n. pune stăpânire pe Egipt, eveniment cu care începe Herodot digresiunea asupra acestei ţări şi cu care se încheie istoria antică <z Egiptidui, aşa \cum este relatată de el.

Epoca Regatului Nou se caracterizează, pe plan economic, printr-o creştere uriaşă & forţelor de producţie. Arama, apoi bronzul sunt înlocuite treptat cu fierul, din care se făureau unelte mai rezistente şi mai tăioase, ca topoare, dălţi, sape, răzuitoare, arme şi altele, care au ridicat mult productivitatea muncii. În această epocă, pe lângă dezvoltarea continuă a agriculturii, cunasc o mare înflorire meşteşugurile, ca topirea fierului şi confecţionarea uneltelor de fier, ţesutul, prelucrarea faianţei şi a sticlei. tâmplâria, prelucrarea pieilor, diversele construcţii etc. Bogăţia produselor de tot felul dezvoltă schimbul de produse cu alte ţări, în special Ciprul, /tu' Asia Mică şi \cu Mesopotamia. Egiptenii importau în special materii prime, aramă din Cipru, fier din Asia Mică, dar şi obiecte de preţ, veşminte şi uleiuri, din Mesopotamia. Exporturile egiptene, constând mai – ales din stofe de in şi piei brodate, statui de metale preţioase şi sticlărie. (erau cunoscute pe toate pieţele lumii antice. Începând din second. al X-lea î.e.n., mărfurile se plăteau exclusiv cu anumite monede de argint.

În urma dezvoltării economiei, stratificarea socială s-a intensificat; preoţii, marii demnitari, precum şi marii proprietari de ateliere concentrează în mâinue lor tot mai

15 Ibidem, cap. CLrV.

multe domenii şi mijloace de producţie, în dauna obştii săteşti, care cunoaşte în această epocă un puternic proces de dezmembrare. Caracteristic pentru epoca Regatului Nou este şi transformarea preoţimii şi a militarilor în caste ereditare închise, ceea ce oglindeşte tendinţa, claselor exploatatoare de a-şi întări poziţiile. Lupta de clasă se manifestă printr-o serie de răscoale, despre *care vorbesc documentele antice, dar care sunt înăbuşite sângeros de aparatul de stat al exploatatorilor.*

În complexitatea acestor fapte şi în succesiunea numeroaselor dinastii pe care le oferă istoria Egiptului, orientarea este dificilă şi pentru un cercetător modern, cu mijloacele ştiinţifice de care dispune. Nu e de mirare deci să găsim la Herodot – cu toate intenţiile sale bune de a prezenta cronologic faptele – inversări de epoci; de pildă, Moeris din dinastia a Via, Sesostris din dinastia a XII-a, Rantpsinitos din dinastia a XÂX-a, preced lui Keops, Kepbren şi Mykerinos, care aparţin dinastiilor a 111-a şi a TV-a, De asemenea, la Herodot apar nume de faraoni neatestate în documente, ca Anysis şi Sethos 1, sau nume ca Pheron şi Proteus[16]*, care nu desemnează anumite persoane, ci constituie doar denumiri populare pentru titlul de rege.*

*Practica producerii bunurilor necesare traiului i-a dus pe egipteni de timpuriu la anumite generalizări cu caracter ştiinţific. Măsurarea părrântului ţi construirea reţelei de irigaţie, precum, şi ridicarea piramidelor au dus la dezvoltarea geometriei ţi-a mecanicii. Calculele numeroase necesare în diversele construcţii, cât şi în administrarea averilor regelui şi a demnitarilor, au dezvoltat matematicile; egiptenii cunoşteau sistemul zecimal. Practica creşterii animalelor, precum şi navigaţia, i-a făcut să observe mişcarea astrelor, reuşind să alcătuiască o hartă a cerului şi să stabilească unul dintre cele mai. vechi sisteme calendaristice (med din anul 4241 î.e.n.). Prelucrarea metalelor şi făurirea uneltelor i-au făcut pe egipteni s*ă *cunoască proprietăţile fizice şi*

16I bidem, cap. CXI1 şi urm.

chimice ale materiei. Cunoscând de timpuriu scrisul, hieroglifele egiptene fiind printre cele mai vechi sisteme de scriere, ei au reuşit să dezvolte o cultură proprie, în care predomină caracterul religios şi popular. S-au dezvoltat în special artele plastice. Că orice popor antic, egiptenii adorau forţele naturii, soarele, apele şi animalele, ridicându-te temple şi adudindu-le jertfe. Credinţa în nemurirea sufletului a creat la egipteni meşteşugul neîntrecut de a prepara mumiile, precum şi construcţiile funerare măreţe, ca piramidele şi labirintul. Despre toate aceste „minuni" ale Egiptului, Herodat vorbeşte plin de entuziasm, ca unul care s-a minunat la faţa locului de ceea ce a putut să creeze geniul uman.

Tot în legătură cu istoria Egiptului, necesită anumite lămuriri denumirile regilor.

Faptul că numele faraonilor apar la Herodot cu unele diferenţe fonetice faţă de felul în care ele au fost interpretate şi transcrise din hieroglife de ştiinţa modernă nu prezintă nimic neobişnuit. Pe de o parte, Herodot a scris numele regilor aşa cum le-a auzit de la egipteni, încercând să le adapteze fonetismului şi flexiunii greceşti – fapt obişnuit, de altfel, în toate timpurile şi la toate popoarele –, pe de altă parte, hieroglifele nu notează decât consoanele, lectura vocalelor este convenţională şi a fost stabilită arbitrar de învăţaţii moderni.

Credem. că e necesară încão. scurtă lămurire în legătură cu sursele ăc informare ale lui Herodot pentru cartea a II-a. Izvoarele de informaţie pentru ţara Egiptului sunt foarte variate; Herodot a avut la dispoziţie opera unor scriitori anteriori lui şi a făcut el însuşi o călătorie în Egipt, de unde a cules date ca martor ocular (ovH>thtet) sau din auzite («xofi), după informaţiile localnicilor.

— Cea mai preţioasă lucrare utilizată de Herodot este Periegesis a lui Hecataios din Milet. Logograful milezian a vizitat Egiptul înaintea Ud Herodot şi a descris multe din fenomenele caracteristice acestei ţâri. Cu toate acestea, Herodot nu-l menţionează decât o singură dată l, şi atunci pentru a lua în derâdere pretenţia acestuia. de-a

avea pe un zeu de strămoş. Este sigur însă că Herodot s-a servit de opera lui Hecataios. Afirmaţia că Egiptul este un dar ăl Nilului îi aparţine lui Hecataios; părerea că Egiptul propriu-zis se reduce la Deltă este tot a lui Hecataios şi tot pe el îl critică Herodot sub numele general de ionieni[17]; *când combate pe cei care pretind că Nihd izvorăşte din ocean, ceea ce ar explica revărsarea fluviului, Ui Hecataios face aluzie*[18]; *de asemenea, intenţia lui Herodot de a-l face pe Hecataios ridicol, scriind că el personal n-a văzut insula Hemmis nici plutind, nici mişcându-se*[19], *este vizibilă.*

Nu-i mai puţin adevărat că Herodot preia pasaje întregi de la logografvi din Milet, fără a face vreo menţiune critică; aşa este, de pildă, pasajul în care Herodot fixează oraşul Patumos în Arabia e, când, de fapt, acest oraş se află pe braţul răsăritean al Nilului. Pentru Hecataios, care reducea Egiptul numai la Deltă, Patumos cădea în afara Egiptului, dar această localizare nu se mai potrivea la Herodot, care considera Egipt *întreg pământul udat* ide *Nil*[20].

Herodot, de altfel ca şi alţi scriitori antici, a ţintit mai degrabă să nu i se aducă învinuirea de a fi fost incomplet, decât aceea de a fi împrumutat unde date de la alţii.

Cele mai multe informaţii au fost însă culeşe de Herodot în timpul călătoriei sale în Egipt. După propria-i mărturisire, istoricul a vizitat Egiptul ţină la Elefantina: „… mergând să văd cu ochii mei până la Elefantina, iar de aci mai departe, mi-am alcătuit uneori povestirea din auzite”.

Cei care pun la îndoială călătoria lui Herodot în Egipt se sprijină, în argumentare, pe numeroasele erori ce apar până şi în materialul cules – după. câte afirmă – la faţa locului.

Dar pricina inexactităţilor nu. trebuie pusă pe seama relei-credinţe a istoricului; el spune adevărul când susţine

---

17 Îbidem, cap. XV-XVI.

18 îbidem, cap. XXI, XXIII.

19n Ibiâ.em, cap. CLVTII,

20 îbidem, cap. XVIII.

că a văzut Delta, Naucratis, Sais, Bubastis, Memfis, Heliopolts, că a ajuns la piramide şi la sfinx, că a intrat în labirint şi a stat pe malurile lacului Moeris. Adeseori însă împrejurările au putut să-l *lase impresii eronate despre* unele *lucruri. Astfel, pentru că a vizitat labirintul şi lacul Moeris în perioada revărsării „Nilului, a rămas încredinţat că în mijlocul lacului se află două piramide 3, când, în realitate, monumentele văzute de Herodot erau soclurile a doua statui de pe ţărmul lacului. Delta a vizitat-o în timpul inundaţiei, de aceea Herodot n-a putut să-şi dea seama de munca pe care o depun agricultorii de aci după retragerea apelor; concluzia lui este că viaţa acestor oameni apare mai uşoară decât a tuturor plugarilor din lume5. Regiunile pe care le-a vizitat erau lipsite de vii; constatarea a generalizat-o pentru întreaga ţară Cum regiunile din sus de Memfis le-a văzut într-un anotimp secetos, Herodot afirmă că în Egipt nu plouă de loc 5.*

*Observaţiile lui Herodot sunt adesea incomplete, superficiale, şi, datorită interesul*ui său, *ca al oricărui călător, faţă de tot ce iese din comun, în detrimentul altor fapte. Curiozităţile locale, practicile neobişnuite din viaţa de fiecare zi a egiptenilor l-au atras în mod deosebit* 6.

Pentru datele culese din auzite (xxop) – acestea sunt, în special, informaţiile despre istoria Egiptului – Herodot a ajuns în contact cu diferite persoane. Precizările „egiptenii spun", „după cum povestesc preoţii", întâlnite la fiecare pas, sunt destul de vagi şi nu dau o idee clară despre informator şi condiţia lui socială. Opera lui Herodot dă singură lămuririle necesare în[21]

acest sens. În capitolele XXXV-XXXVI şi *LXXVIÎ-XCÂV, Herodot prezintă câteva aspecte din viaţa egiptenilor; printre altele, el afirmă că egiptenii îţi fac plinea din mei* (oiyra), *consumă ulei de proastă calitate, femeile nu au decât o singură haină de îmbrăcat* etc. *Aceste constatări nu se pot referi decât la păturile de jos ale populaţiei care erau crunt exploatate. Se poate*

---

21 Ibidem, cap. XTV.
8 Ibidem, cap. XXXV-XXXVI.

presupune că Herodot n-a cunoscut clasele de sus, că n-a ajuns în contact decât cu poporul de rând, cu persoane mai puţin învăţate, cu personalul ajutător al templelor şi nu cu marii preoţi. De aici caracterul popular şi sacerdotal al unor informaţii. Pentru oamenii simpli, inscripţiile şi celelalte documente scrise erau puţin accesibile. Tălmacii1 de care s-a servit i-au interpretat adesea greşit, adesea fantezist, spusele egiptenilor. Multe informaţii apoi provin de la grecii stabiliţi în Egipt. Aşa se explică toate legendele egiptene legate de greci; astfel, povestea trecerii lui Paris şi Elenei prin Egipt's, legenda lui Perseus, fiind Danaei, după afirmaţiile, locuitorilor din Hemmis etc. *sunt cu siguranţă din sursă greacă locala şi nu egipteană* 3.

Cu tot caracterul popular, în genere neştiinţific, al relatărilor dale de informatori lui Herodot, cartea a II-a a Istoriilor *constituie până azi una din cele mai preţioase monografii antice despre Egipt. Pentru a exprima valoarea literară a cărţii, puterea de a captiva şi pe cititorul modern prin nenumăratele curiozităţi descrise, prin informaţiile interesante şi mai ales prin frumuseţea povestirii, cuvintele sunt neputincioase. Să-l lăsăm pe însuşi Herodot să vorbească.*[22]

I După moartea lui Cyrusi, urmă la domnie Cambyses2, fiul lui Cyrus şi al Cassandanei, fiica lui Pharnaspes 3, la moartea căreia Cyrus ţinu mare doliu, poruncind totodată tuturor supuşilor săi s-o jelească. Fiu al acestei femei şi al lui Cyrus, Cambyses îi privea pe ionieni şi pe eolieni ca pe nişte sclavi moşteniţi de ia părintele său. El porni cu oaste împotriva Egiptului4, chemând sub arme, printre alţi supuşi, şi pe elenii de sub stăpânirea sa.

II Egiptenii, înainte de domnia lui Psammetuias se crezuseră cei dintâi dintre toţi oamenii. Dar, de când Psammetihos, ajuns rege, vru să ştie care. or fi fost primii oameni, de atunci egiptenii sunt încredinţaţi că frigienii s-au născut înaintea lor, dar că, faţă de ceilalţi, tot ei [rămân

22 Pentru explicaţii mai ample în privinţa compunerii operei, vezi Studiul introductiv, iar pentru Egipt în general, vezi E. Matîe, Miturile Egiptului antic, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.

primii]. Psammetihos, deoarece în cercetările sale nu putea găsi nicio ieşire din acest impas, iată ce pune la cale: încredinţează unul păstor doi prunci nou-născuţi ni unor oameni luaţi la întâmplare, ca să-i crească la o stână, poruncindu-i că nimeni să nu rostească niciun cuvânt faţă de ei; copiii să stea într-o colibă goală, cu desăvârşixe singuri, iar pastorul să le mine înăuntru la timp nişte capre. [Numai] după ce-i va sătura de lapte să se îndeletnicească şi cu alte treburi. Acestea au fost măsurile şi poruncile lui Psammetihos. pentru că voia să afle care va fi prima vorbă pe care o vor rosti copiii după ce vor trece de vârsta gânguritului fără noimă. Aşa s-a şi-ntâmplat. După ce se scurseră doi ani de când păstorul îi îngrijea astfel, deschizând o dată uşa şi intrând la ei, amândoi copiii se târâră înainte-i şi rostiră *bekos* e, cu mâinile întinse spre el. Când auzi pentru prima oară vorba asta, ciobanul rămase nepăsător; dar cum o repetau întruna, ori de câte ori venea la ei ca să-i îngrijească, îl înştiinţa pe stăpân şi, la porunca acestuia, îi înfăţişă copiii. Psammetihos, auzindu-i cu urechile lui, căută să afle care dintre oameni folosea cuvântul *behos*; în urma cercetării, află că frigâenii zic aşa la *pâine* \ în acest fel, încredinţaţi prin dovada faptelor, egiptenii au căzut la învoială că frigienîi sunt mai vechi decât ei B.

Că aşa s-au petrecut lucrurile, am auzit-o de la preoţii lui Hephaistose din Memfis 10. Elenii spun însă, printre multe alte basme, că Psammetihos, tăind limba unor femei, astfel a rânduit el felul de trai al pruncilor, pe lângă aceste femei. Aşadar, despre creşterea copiilor cam acestea le spuneau.

În Dar am mai auzit eu şi multe altele la Memfis, stând de vorbă cu preoţii lui Hephaistos. Pentru aceleaşi lucruri, am mers chiar şi până la TobaJ1, ba şi până la Heliapolis i2, mânat de dorinţa de a afla dacă cei de aici se vor potrivi în povestiri cu cei din Memfis; căci heliopolitanii trec drept cei mai înţelepţi dintre egipteni. Din câte poveşti am auzit din gura lor, pe cele sfinte nu-s doritor să le înşir, afară doar de numele zeilor, socotind că

toţi oamenii cunosc deopotrivă legendele despre zei. Numai dacă şirul povestirii mă va sili, voi aminti totuşi unele din ele.

a fost – după spusa lor – Mia. Pe timpul acestuia, în afară de ţinutul Tobei, întreg Egiptu Fera numai o mlaştină şi, din pământurile care se întind acum mai jos 19 de lacul Moeris, nicio bucată nu ieşea deasupra apei; pâţnă la acest iac, de la ţărmurile mării, călătoria în susul fluviului ţine şapte zile.

V Părerea ce mi-am făcut-o este căci spun adevărul despre ţara lor. Căci este limpede pentru orice om cu judecata, chiar fără a fi auzit nimic mai dinainte, ci numai privind, că Egiptul, spre care elenii se îndreaptă cu corăbiile20, este pentru egipteni un pământ dobândk şi un dar al fluviului 21; şi toată ţara ce se întinde mai sus de îacu-l Moeris, cale de trei zile pe apă22 – ţară despre care însă spusele preoţilor nu se potrivesc nici până azi – este un alt pământ [apărut] în acelaşi fel.

Natura solului egiptean este următoarea: dacă te îndrepţi pe mare spre Egipt şi te afli la o depărtare de o zi de coastă, de arunci sonda în apă, vei scoate mii de la o adâncime numai de unsprezece coţi. Faptul arată rit de departe se aşterne mâlul cărat de fluviu.

VI De-a lungul mării, coasta Egiptului se întinde pe o lungime de şaizeci de shoine S3, căci, după socoteala noastră, Egiptul se întinde de la Golful Plinthinetic24 până la lactti Serbonis 2S, lângă care se află muntele Casios 211. De la acest lac porneşte deci numărătoarea celor şaizeci de shoine. Toţi oamenii citi duc lipsă de pămklt îşi măsoară pământu-l cu cotul, cei mai puţin nevoiaşi, cu stadiul, cei avuţi, cu iparasanga *27*, iar cei foarte bogaţi, cu shoina. O parasangă are treizeci de stadii, iar shoina, care e o măsură egipteană, are şaizeci de stadii. Astfel, coasta Egiptului măsoară cu totul trei mii şase sute de stadii28. drumului de la Atena la Pisa îi mai lipsesc doar cincisprezece stadii până la o mie cinci sute, pe când drumul de la mare la Heliopolis împlineşte întocmai acest număr.

VIII Pentru călătorul care merge de la Heliopolis în sus, Egiptul se îngustează întruna. Pe o parte se întinde lanţul muntos ai Arabici34, de la miazănoapte spre miazăzi şi vântul Notos ţinând-o într-una în sus către Marea numită Roşie 35. În acest lanţ se află, carierele din care s-a scos piatra pentru piramidele de la Memfis 36. Aici 37, contenind, muntele coteşte spre ţinutul despre care a fost vorba 38 În partea în care are cea mai mare întindere, după câte am aflat, muntele ţine, de ia răsărit până la apus, două luni de mers. Capătul cel mai dinspre răsărit ai masivului produce tămâie39. Aşa se înfăţişează, prin urmare, acest munte.

În partea Egiptului dinspre Libya se întinde un alt munte pietros – în care se afla piramidele – acoperit de nisip, îndreptat în acelaşi fel ca şi înălţimile munţilor Arabiei, care se răsfiră spre miazăzi. De la Heliopolis mai departe, ţinutul se îngustează într-atât, de parcă n-ar mai fi Egiptul, ci, cale de paisprezece 40 zile de mers pe apă, Egiptul este îngust. Pământul între munţii amintiţi este un şes şi, după câte mi s-a părut, nu poate avea mai mult de două sute de stadii lărgime în locul unde este cel mai îngust 4 i, şi anume între muntele Arabiei şi muntele aşa-numit al Libyel. De aci înainte Egiptul se lăţeşte iarăşi.

Aceasta-i, prin urmare, înfăţişarea ţinutului.

IX De la Heliopolis până la Teba, urcuşul pe fluviu ţine nouă zile, patru mii opt sute şaizeci de stadii de drum 4S, adică optzeci şi una de shoine. Acestea sunt, la un loc, stadiile Egiptului puse cap la cap. Coastele mării, cum am arătat încă mai înainte 4S, au trei mii şase sute de stadii; urmează să mai arăt depărtarea de la mare spre inima ţării, până la Teba: sunt şase mii o sută douăzeci de stadii44, iar de la Teba până la oraşul numit Elefantina 45 mai sunt o mie opt sute de stadii.

X Cea mai mare parte din ţinutul despre care am vorbit mi s-a părut şi mie că, aşa cum spuneau şi preoţii, este pentru egipteni un pământ dobândit. Partea dintre şirurile de munţi amintite, munţi care se întind din sus de oraşul Memfis, mi s-a părut a fi fost cândva un golf de

mare, la fel ca şi împrejurimile Troieii6, ale Teuthfaniei47, ale F.fesului 48, la fel cu câmpia Meandrului 4 fl, dacă se cuvine să asemuieşti ce e mic cu ceea ce este mare 5 rt. Căci dintre riurile care prin nulul cărat de apele lor au clădit aceste ţinuturi, niciunul nu. e vrednic să fie asemuit nici măcar cu una din gurile Nilului – fluviu cu cinci guri 61 – în privinţa belşugului de apă. E adevărat însă – că mai sunt şi alte fluvii care, fără să fie de mărimea Nilului, s-au dovedit totuşi de mare însemnătate prin lucrurile mari ce le-au înfăptuit; aş putea pomeni numele câtorva, printre altele, mai ales cel al fluviului Acheloos e2— Acesta, curgând prin Acarnania 53 şi ieşind la mare, a legat de continent jumătate din insulele Echinade 54.

XI în Arabia, nu departe de Egipt, se află un golf care se înfige în uscat din Marca Roşie56, lung şi oarecum îngust, aşa cum am să vi-l înfăţişez îndată t în lungime, drumul pe apă, pentru cel care porneşte din fundul golfului spre largul mării, ţine cale de patruzeci de zile, dacă se foloseşte de vâsle, iar în lăţime, partea unde golful se lărgeşte cel mai mult poate fi străbătută într-o jumătate de zi 56. Golful are zilnic flux şi reflux. Părerea mea e că şi Egiptul a fost odată un asemenea golf, întinzându-se de la Marea de miazănoapte 57 până spre Etiopia 58, în timp ce Golful Arabic (despre care voi vorbi) se îndreaptă de la Marea de miazăzi58 spre Syria; în chipul acesta, capetele celor două golfuri, înaintând unul spre altul 60, lăsau între ele doar o limbă îngustă de pământ. Dacă Nilului i s-ar năzări să-şi abată cursul spre acest golf Arabic, cine l-ar opri oare ca în vreo douăzeci de mii de ani, tot văstându-se în el, să nu-l astupe cu milul cărat? Credinţa mea este că l-ar putea împotmoli chiar şi în zece mii de ani. Cum să nu fi fost atunci cu putinţă ca, în răstimpul până la naşterea mea, un golf, fie el uhiiar cu mult mai mare decât acesta, să fi fost umplut de nămolul cărat de un fluviu atât de puternic şi neobosit? 61

XII Pentru faptele privitoare la Egipt, eu îi cred pe cei care le povestesc. Eu însumi sunt pe deplin încredinţat că aşa este, văzând cum pământul Egiptului intră mai adânc

în mare decât ţărmul învecinat 62. cum pe munţii din împrejurimi se pot vedea scoici8S, cum eflorescenţele sărate sunt a cât de puternice, încât macină până şi piramidele, în sfârşit, cum singurul loc din Egipt unde se află nisip este tocmai muntele 84 acesta din sus de Memfis; în afară de aceasta, Egiptul nu seamănă nici cu ţinutul Arabiei, cu care se învecinează, nici cu Libya, nici cu Syria (părţile dinspre mare ale Arabiei sunt locuite de syrieni), ci este un pământ negru 65 şi crăpat, ca unul alcătuit din nămolul şi aluviunile cărate din Etiopia de fluviu. În schimb, ştim că Libya are un pământ mai roşcat şi mai nisipos, iar Arabia şi Syria au un pământ mai lutos şi mai pietros.

XIII Preoţii mi-au mai dat şi următoarea mărturie preţioasă despre această ţară, şi anume că pe vremea regelui Moeris B8, ori de dte ori creştea fluviul cu cel puţin opt coţi 67, îneca Egiptul din jos de Memfis. Când am auzit eu acestea de la preoţi, încă nu trecuseră nouă sute de ani de la moartea lui Moeris 6S. Acuma însă, dacă fluviul nu creşte cu cel puţin şaisprezece 69 sau măcar cu cincisprezece coţi, nu mai acoperă ogoarele.

Dacă însă ţinutul acesta va urma să se înalţe şi să se lăţească în aceeaşi măsură ca şi până acum, Nilul, nemaiajungând să-l acopere, pare-mi-se că egiptenii care locuiesc mai jos de lacul Moeris, atfe cei din celelalte ţinuturi, cât mai ales cei din ăşanumita Deltă, vor avea parte pe viitor de aceeaşi soartă care-i paşte, după spusele lor, pe eleni. Într-adevăr, când au aflat că toată ţara elenilor este udată numai de ploi şi nu de revărsarea râurilor, ca ţaţa lor, egiptenii au zis că, dacă elenii vor fi vreodată înşelaţi în marea lor nădejde70, vor avea de îndurat o foamete cruntă. Această vorbă vrea să spună că, dacă în loc de ploaie cerul le va trimite secetă, elenii vor pieri de foame; căci din altă parte, decât de la Zeus, nu aveau de unde să mai aştepte apă.

XIV Aceste preziceri ale egiptenilor despre eleni sunt. Îndreptăţite. Acum însă voi arăta cum stau lucrurile şi cu egiptenii. Dacă, după cum am spus mai înainte71,

ţinutul din jos 72 de Memfis (căol acesta este cel care se ridică) ar continua să se înalţe în aceeaşi măsură ca în trecut, ce altceva [le-ar mai rămâne] acelora dintre egipteni care locuiesc aici, decât să flămânzească, dacă nici ploaia de la Zeus nu le va uda pământul şi nici fluviul nu va mai putea să se reverse peste câmpii? 73 Căci, fără doar şi poate, dintre toate neamurile şi chiar dintre ceilalţi locuitori ai Egiptului, astăzi nimeni nu culege mai lesne ca ei rodul pământului; ei nu se ostenesc să taie brazde cu plugul, nici nu sapă, nici nu fac vreuna din muncile cu care se trudesc la câmp ceilalţi oameni 74, ci, ori de câte ori fluviu-l, umflându-şi de la sine apele, le udă câmpiile, şi după ce le-a udat se retrage din nou, atunci fiecare îşi seamănă ogorul şi mină porcii76 peste el; după ce afundă cu porcii cât mai adânc sămânţă în pământ, din acel moment aşteaptă doar secerişul; iar după ce-şi calcă apoi griul la arie tot cu porcii, aşa îl cară.

XV Dacă vrem să împărtăşim părerile ionienilor privitoare la Egipt, care susţin că numai Deltei i se cuvine numele de Egipt – zicând că de el ţine doar coasta. mării de la aşa-numitul turn de observaţie al lui Perseus 78, până la ocnele de sare de la Pelusion *77* „în total patruzeci de shoine, şi că, de la ţărmul mării spre inima ţării, Egiptul se întinde până la oraşul Kercassoros 7B. acolo unde Nilul se desparte în două braţe, curgând şi spre Pelusion şi spre Canobos79, iar despre celelalte părţi ale Egiptului zioand că unele ţin de Libya, iar altele de Arabia – dacă ne-am folosi deci de această părere, am putea dovedi că ţara egiptenilor nici n-a existat mai înainte vreme. Căci Delta, după cum spun chiar egiptenii, şi aşa mi se pare şi mie că stau lucrurile, s-a alcătuit din aluviuni şi, ca să zic aşa, a apărut de curând. Dacă însă n-au avut niciun fel de ţară 60, ce le-o fi venit să se creadă cei mai vechi oameni – de pe lume 81? N-avea niciun rost să recurgă la încercarea cu copiii, din dorinţa de a afla ce cuvânt vor rosti mai întâi e2. Dar eu unul nu cred că egiptenii s-au născut odată cu Delta, ţinut pe care ionienii îl numesc „Egipt”, ci că ei s-au ivit de când lumea, iar ţara crescându-le mereu, unii din ei

au rămas în ţinuturile de baştină, în timp ce alţii au coborât mai jos. Nu-i mai puţin adevărat că, în vechime, ţinutul Tebei se numea „Egipt”, având un hotar de şase mii o sută douăzeci de stadii de jur-împrejur.

XVI De sunt exacte cunoştinţele mele despre toate acestea, atunci ionienii au o părere greşită despre Egipt 83; şi chiar de este dreaptă părerea ionienilor 84, eu tot aş putea dovedi că nici denii şi nici ionienii 85 înşişi nu ştiu să numere atunci când spun că întreg pământul are trei părţi: Europa, Asia şi Libya 8G. Ei ar trebui să socotească Delta Egiptului ca o a patra parte, de vreme ce ea nu ţine nici de Asia, nici de Libya 87; după această părere a lor88, nu se poate susţine că Nilul desparte Asia de Libya 89; spre virlul Deltei formate de fluviu, Nilul se desface în braţe, încât, de fapt, ţaura cuprinsă la mijloc se află între Asia şi Libya.

XVII Şi acum, să lăsăm la o parte. părerea ionienilor; cât despre mine, aş avea de spus aci următoarele: Egipt-esfe *în*? tregti Hpăut loaiâr der egiptenii „aşa. cum... Cilicta?8... este ţinutul locuit de ciâici & my iar Asiri a9, 1, de asirieni. Ştim că Asia şi Libya n-au, la drept vorbind, niciun alt hotar afară de fruntariile Egiptului. Dacă vom lua de bună părerea elenilor, vom socoti că întreg Egiptul, începând de la cataracte62 şi de la oraşul Elefantina 93, se împarte în două părţi cuprinse sub cele două denumiri: căci o parte din Egipt ar ţine de Libya, iar cealaltă de Asia. Nilul, de la cataracte, curge spre mare, tăind Egiptul în două. Fână ia oraşul Kercassoros, Nilul curge într-o singură albie, dar din jos de oraşul acesta se împarte în trei braţe: unul se îndreaptă spre răsărit şi acesta se cheamă gura Pelusiacă; al doilea o ia spre apus şi se numeşte gura Canobică; iar al treilea, prin care Nilul se varsă de-a dreptul, este aşa: pornind din părţile de sus, atinge vârful Deltei, iar de aci, despicând Delta pe la mijloc „răzbeşte la mare; [prin acest braţ] se revarsă o parte însemnată din apa fluviului, şi braţul este unul din cele mai vestite: numele lui este gura Sebennitică. Din gura Sebennitică se desprind alte două braţe care se îndreaptă

spre mare, ale căror nume sunt gura Saitică şi cea Mendesiană 94. Gura Bolbitină şi cea Bucolică nu sunt guri naturale, ci săpate.

XVIII în sprijinul părerii mele, că Egiptul este numai atât de mare cât arăt în această povestire, vine ca mărturie şi un oracol al lui AmmonbS despre care am aflat abia după ce-mi făurisem părerea despre Egipt. Cei din oraşele Mar ba şi Apis 97, care locuiesc în părţile Egiptului vecine cu Libya şi care se socot libyeni şi nu egipteni – neîmpăcându-se cu ceremoniile care însoţesc jertfele, şi dorind să nu mai fie opriţi de la tăierea vacilor 93 – au tritnis soli la Ammon să-i arate că ei n-au nimic de-a face cu egiptenii, de vreme ce locuiesc în afara Deltei şi grăiesc o altă limbă decât ei. Ei cereau de la zeu dezlegarea de a – mânca din toate. Dar zeul nu le îngădui să facă acest lucru, zicând că *Egipt* este întregul ţinut pe care-L acoperă Nilul când se revarsă şi că egipteni sunt acei care, locuind mai jos de oraşul Elefantina”, beau din acest fluviu. Aşa a grăit oracolul.

XIX Nilul, când se umflă, se revarsă nu numai peste Deltă, ci şi peste o parte din ţinuturile aşa-numite Libyan şi Arabic, depăşindu-şi amândouă malurile cale de două zile, uneori mai mult încă, alteori ceva mai puţin. Despre natura fluviului n-am putut afla nimic, nici de la preoţi, nici de la nimeni altcineva. Eram totuşi dornic să aflu de la ei pentru ce anume, începând de la solstiţiul de vară. Nilul creşte, umflându-se întruna, vreme de o sută de zile, iar după ce numărul acesta de zile s-a împlinit, scade iarăşi „retrăgându-se de pe locurile înecate, şi scăzut rămâne toată iarna, până l<a următorul solstiţiu de vară. Despre acestea toate n-am putut afla nimic de la egipteni, când i-am întrebat ce putere are în el Nilul de se poartă tocmai pe dos decât celelalte nuri. Am făcut şi cercetări, vrând să ştiu rostul celor ce v-am spus, precum şi din ce pricină, din toate râurile, singur Nilul nu stârneşte adieri dinspre el.

XX Unii eleni, care doreau să-şi facă fală de învăţaţi, au dat despre această revărsare a apei trei lămuriri, dintre care pe două nu le socot vrednice să le pomenesc decât

doar în treacăt. După juna din ele100, umflarea fluviului ar fi pricinuită de vânturile etesiene lM, care împiedică Nilul să se verse în mare. Adesea însă vânturile etesiene n-au bătut şi totuşi Nilul s-a revărsat, în afară de aceasta, dacă vânturile etesiene ar fi pricina revărsării, ar trebui ca şi alte duri care curg împotriva vânturilor etesiene să păţească la fel ca Nilul în împrejurări asemănătoare – ba chiar cu atât mai mult* cu cât, fiind mai mici, au cursul mai slab. Şi în Syria sunt multe fluvii, multe şi în Libya, cu care nu se petrece deloc ceea ce se întâmplă cu Nilul.

XXI A doua desluşire 102 este. şi mai puţin ştiinţifică decât cea pomenita mai înainte şi, ca să spunem aşa, mai uimitoare; ea susţine ca Nilul prezintă aceste fenomene datorită faptului că el ar izvorî din Ocean, iar Oceanul curge în jurul întregului pământ.

XXII A treia 10S, şi cea mai ispititoare dintre lămuriri, este. şi cea mai neîntemeiată104, căci, de fapt, nici ea nu spune nimic când pretinde că Nilul se formează din topirea zăpezilor; el curge din Libya prin mijlocul [ţării] etiopienilor şi apoi intră în Egipt. Cum ar fi cu putinţă oare să se nască din zăpezi, de vreme ce curge din ţinuturile cele mai calde spre altele mai reci? 1 Pentru un om în stare. să chibzuiască astfel de lucruri, există nenumărate – mărturii că nici nu pare măcar cu putinţă ca un asemenea fluviu să se formeze din zăpezi. Cea dintâi şi cea mai puternică dovadă sunt vânturile calde care bat din aceste regiuni; a doua dovadă e faptul că în părţile acelea nu se vede niciodată nici ploaie, nici gheaţă; or, după ninsoare trebuie numaidecât să şi plouă într-un răstimp de cinci105 zile, astfel încât, dacă ar ninge în acele regiuni, ar şi ploua. A treia dovadă sunt oamenii de acolo, negri la culoare din pricina arşiţei; de asemenea, şoimii şi rândunelele nu părăsesc ţinutul, trăind aici tot lungul anului, iar cocorii, care fug de gerurile din Sciţia, vin să-şi petreacă iarna tocmai pe aceste meleaguri. Aşadar, dacă ar ninge cât de cât în această regiune pe care o străbate şi din care izvorăşte Nilul, nu s-ar mai întâmpla nimic din toate acestea, cum o cere. necesitatea [minţii].

XXIII Cât despre cel cate vorbeşte de Ocean i0G, întrucât se întemeiază pe o legendă neguroasă, părerea lui nici nu merită să fie discutată; eu unul nu ştiu să fie un fluviu Ocean; cred însă că Homer sau vreunul din poeţii dinaintea lui i-a născocit numele şi l-a pus în poezie.

XXIV Dacă, după critica altor păreri, se cuvine să-mi înfăţişez şi propria-mi părere despre aceste lucruri anevoie de lămurit, voi arăta pricina pentru care, după mine, apele Nilului cresc vara. Soarele, abătut în timpul iernii din vechiul lui drum 107 de vânturile reci. ajunge în Libya de sus 10 s. Ca să lămurim pe scurt, am spus totul: regiunea de care acest zeu 109 se apropie cel mai mult, ttecând pe deasupra ei, e firesc să fie şi cea mai săracă în apă, iar râurile care o brăzdează, să sece.

XXV Ca să desluşim lucrurile mai pe larg, iată ce se petrece: străbătând Libya de sus, soarele pricinuieşte următoarele: cum văzduhul în părţile acelea este tot mereu senin, iar regiunea, caldă şi lipsită de vânturi reci110, soarele, trecând pe deasupra – săvârşeşte ceea ce obişnuieşte să facă vară 1U, când străbate mijlocul cerului: atrage apa la sine, apoi, după ce a atras-o „o îngrămădeşte în părţile cele mai de sus 112, de unde o iau vânturile, împrăştiind-o sub formă deboare. Într-adevăr, vânturile din părţile acestea, Sudicul şi Libyanul, sunt, dintre toate-vuiturile, cele mai aducătoare de ploaie113. Totuşi, nu cred că soarele lasă să cadă pe pământ toată apa pe care o soarbe într-un an din Nil, ci bănuiesc că-şi opreşte o parte şi în jurul săul”. Când iarna se îmblânzeşte, soarele se urcă iarăşi în mijlocul cerului şi, începând de atunci, soarbe deopotrivă apa din toate râurile. Până atunci, acestea primesc din belşug apa de ploaie, ţinuturile străbătute de albia lor fiind udate de ploi şi brăzdate de şuvoaie, de aceea şi curg umflate. Când vine vara însă, pentru că ploile le lipsesc şi apa le e sorbită de soare, ele scad. Nilul însă „fiind lipsit de ploi şi absorbit de soare, singur dintre [toate] râurile, comparat cu el însuşi, curge în acest anotimp 115 cu mult mai scăzut decât vara. În timpul verii, el se evaporează, la fel ca toate celelalte ape, în vreme ce

iarna el singur este absorbit [de soare]. De aceea socot că soarele este pricina acestor întâmplări 116.

XXVI Acelaşi corp ceresc, după părerea mea, este pricina uscăciunii aerului de aici, fiindcă pârjoleşte totul în calea lui; astfel, în Libya de sus e veşnic vară. Dacă cumva poziţia zonelor s-ar schimba şi în partea cerului, unde sălăşluiesc acum vântul de miazănoapte şi iarna, ar fi aşezarea Notos-ului şi a «amiezii, iar unde se află vântul de miazăzi, ar fi vântul de miazănoapte, dacă acestea ar fi aşa, atunci soarele, izgonit din mijlocul cerului de către iarnă şi de vântul de miazănoapte, ar trece peste Europa de sus aşa cum trece astăzi peste Libya de sus; în sfârşit, dacă ar străbate Europa toată, socot că ar face să se întâmple cu Istrul întocmai ceea ce se întâmplă astăzi cu Nilul.

XXVII în privinţa faptului că dinspre Nil nu bate vântul 117, îmi pare firesc ca din regiunile prea calde să nu bată, de vreme ce, de obicei, vântul bate dinspre locurile reci.

XXVIII Dat acum să lăsăm toate acestea, aşa cum sunt şi cum au fost de la început. Izvoarele Nilului11S, nimeni din cei cu care am stat de vorbă – fie ci egipteni, libyeni sau eleni – nu s-au lăudat că le cunoaşte, afară doar de grămăticul averilor sfinte din templul zeiţei Athena119, din oraşul egiptean Sais. Acesta însă mi s-a părut că glumeşte zicând că le cunoaşte întocmai. El povestea130 că între Syene lj811 oraş din Tebaida132, şi Elefantina m, se află doi munţi cu piscuri ascuţite, munţi care poartă numele – unul Grofim, altul Mofil2S. Izvoarele Nilului, care ar fi fără fund, ţâşnesc dintre aceşti munţi; jumătate din apă curge spre Egipt şi spre miazănoapte, iar cealaltă jumătate spre Etiopia şi spre miazăzi. Despre faptul că izvoarele fluviului sunt fără fund, grămăticul zicea că Psammetihos, regele Egiptului, a ajuns s-o dovedească. Poruncind să se împletească o funie de mai multe mii de coţi, îi dădu drumul în adâncuri dar nud atinse fundul. Dacă acest grămătic vorbeşte despre lucruri întâmplă te cu adevărat128, s-ar părea, după câte am înţeles, că între

munţi apa face o viitoare puternică şi repede, iar din pricina vârtejuţilor care se izbesc de munţi, funia aruncată nu poate da de fund.

XXIX De la nimeni altul m-am mai putut afla nimic, şi, pentru a dobândi orice altă ştire, mi-am întins cât mai departe cercetările, mergând să văd cu ochii mei până la Elefantina, iar de aci mai departe, mi-am alcătuit povestirea din auzite.

Dacă de la oraşul. Elefantina o apuci în sus, ţinutul urcă mereu; prin aceste locuri vasul trebuie să înainteze legat de amândoui laturile, aşa cum ai mâna un hop 127. Dacă se rup cumva frânghiile, vasul e purtat la vale de puterea curentului. Ţinutul acesta [povârnit] ţine cale de patru zile pe apă; pe aici, Nilul curge în cotituri întocmai ca Meandrul; douăsprezece sunt shoinele pe care trebuie să le parcurgi în acest chip; în cele din urmă răzbeşti la câmp deschis, unde Nilul scaldă o insulă; numele ei este Tahompso 32S. în părţile din sus de Elefantina şi pe jumătate din insula locuiesc etiopieni; cealaltă jumătate a insulei este locuită de egipteni. De treci de insulă, dai de un lac mare128, pe malurile căruia locuiesc etiopienii nomazi; după ce-ai trecut de el 13°, ajungi iarăşi la albia Nilului, care dă în acest lac; pe urmă, luând-o mereu înainte de-a lungul râului, îţi urmezi drumul pe jos cale de patruzeci de zile, căci pe aci Nilul e plin de stânci ascuţite şi multe creste de piatră se înalţă deasupra apei, din care pricină drumul pe apă nu e cu putinţă. După ce-ai străbătut acest ţinut, timp de patruzeci de zile pe uscat, trebuie să iei un alt vas pentru o călătorie pe apă. de douăsprezece zile, şi abia la capătul ei ajungi într-un oraş mare, cu numele Meroelăl. Se spune că Meroe este oraşul de scaun al celorlalţi etiopieni. Coi de aci venerează numai pe Zeus şi pe Dionysos 182, cărora li se închină cu mare cinstire; au şi un oracol al lui Zeus 183. Război fac numai când Zeus le-o porunceşte prin oracole şi numai acolo unde el le porunceşte 134.

XXX îndepărtându-te de acest oraş, vei ajunge la automoli135, în cot atâta vreme ca de ia Elefantina la

capitala etiopienilor 130. Aceşti automoli se numesc *Asta. ah*; cuvântul acesta în limba elenă înseamnă „cei care stau de-a stingă regelui*11S7. Două sute patruzeci de mii de războinici egipteni trecuseră la etiopieni din următoarea pricină 188: pe vremea regelui Psammetihos luaseră fiinţă nişte străji, una în oraşul Elefantina, către etiopieni, alta în Daphnele Pelusiace, către arabi şi asirieni 339, o a treia, în Marea, către Libya. Până în zilele mele perşii mai au cete de străjeri în aceleaşi locuri ca pe vremea lui Psammetihos. Într-adevăr, şi în Elefantina140 şi în Daphne111 se află oşteni persani de pază. Egiptenii care slujiseră trei ani fără să i fost schimbaţi de cineva, după ce s-au sfătuit, se învoiră cu toţii între ei să-l părăsească pe Psammetihos şi să fugă în Etiopia. Dar Psammetihos, prin2 ind de veste, îi urmări, iar, când îi ajunse, îi rugă în fel şi chip să se răzgândească şi să nu-şi părăsească zeii strămoşeşti, copiii şi soţiile. Se spune că atunci unul dintre ei a răspuns, arătându-şi părţile bărbaţi ei, că pretutindeni unde vor fi acestea vor avea şi femei şi copii.

Când au ajuns în Etiopia, se predară regelui etiopienilor. Iar acesta îi răsplăti astfel: cum printre etiopieni erau câteva cete de răzvrătiţi, regele porunci egiptenilor sad izgonească pe aceştia şi pe urmă să le ia pământurile în stăpânire. După ce egiptenii s-au aşezat printre etiopieni142, s-au mai cioplit im trucâtva etiopienii, deprinzând unele moravuri egiptene.

XXXI Până acum, deci, Nilul este cunoscut, în afara cursului său din Egipt, pe o lungime de patru luni de drum pe apă şi pe uscat. Căci, dacă socotim bine, tocmai atâtea luni ţine drumul de la Elefantina până la automolii aceştia143.

[Fluviul] curge dinspre amurg şi soare-apune. Cum este el dincolo de ţara automolilor nimeni nu mai poate spune întocmai; căci ţinutul acesta e pustiu din pricina arşiţei.

XXXII Dar am aflat şi următoarele ştiri de la nişte cyrenieni144 care spuneau că, ducându-se la oracolul lui Ammon 14S, au ajuns să vorbească cu Etearhos 14 e,

regele ammonienilor 147; cum din una în alta au adus vorba şi despre Nil – anume că nimeni nu-i cunoaşte izvoarele atunci Etearhos le-a povestit cum au venit odinioară la el nişte nasarnoni. Acesta este un neam libyan; locuieşte în Syrta 148 şi o parte din ţinutul dinspre răsărit de Syrta, pe – o întindere nu prea mare. La sosire* nasamonii, fiind întrebaţi dacă au ceva ştiri noi despre pustiurile Libyei, au povestit ca pe la ei s-au ivit nişte tineri viteji, fii ai unor oameni de vază, care, odată ajunşi la vârsta bărbăţiei, au pus la cale unele fapte nemaipomenite; printre altele, au tras la sorţi pe cinci dintre ei ca să cerceteze pustiurile Libyei şi să afle ceva mai mult încă decât cei care cunoşteau cele mai multe lucruri despre el.

Coasta Libyei dinspre marea de miazănoapte, începând din Egipt până la capul Soloeis 14 fi, unde e hotarul Libyei, e toată locuită de libyeni şi de multe neamuri libyene, afară de ţinutul unde s-au aşezat elenii şi fenicienii. În ţinuturile din sus de mare şi de Oamenii cate sălăşluiesc pe coastă, Libya este plină de fiare sălbatice; în părţile mai de dincolo 130 de locul unde mişună fiarele, e numai nisip, iar pământul, cât se poate de secetos şi cu totul pustiu. Tinerii aceia, trimişi de tovarăşii Ier cu destulă apă şi merinde, au trecut mai întâi prin ţinuturi locuite, pe care, după ce le-au străbătut, au ajuns la locul cu fiare sălbatice; de aci. au înaintat prin pustiu croijidu-şi drum spre adierea zefirului apoi, după ce au străbătut o mare întindere de pământ nisipos, peste multe zile văzură deodată o câmpie cu pomi. Apropiindu-se, au mâncat din poamele care atârnau din pomi; în timp ce culegeau fruct? se repeziră la ei nişte bărbaţi mărunţi, mai scunzi decât oamenii mijlocii, care, prinzându-i, i-au dus [cu sila]; nici nasaimonii nu le ştiau de loc limba, nici cei care îi duceau, pe a nasamonilor. [Piticii] iau dus prin nişte mlaştini foarte întinse, pe care, trecându-le, au ajuns într-o aşezare unde toţi locuitorii erau la fel de stat cu cei care Îi aduseseră şi negri la culoare. Pe lângă aşezare curgea un râu mare161, şi curgea dinspre apus spre răsărit, iar în el se arătau crocodili lâ2.

XXXIII Acum cred însă că v-am împărtăşit destul din povestirea lui Etearhos Ammonianul; aş mai spune numai că el susţinea – după cum, de altfel, pretind şi cyrenienii – că nasamonii s-au întors acasă, şi că oamenii la care ajunseseră ei erau cu toţii vrăjitori. În privinţa râului care trecea pe acolo, şi Etearhos, era de acord că ar fi Nilul, şi pe bună dreptate. Nilul, într-adevăr, curge din Libya, tăind-o pe la mijloc. Şi după apropierea pe care o fac, judecând cele necunoscute după cele cunoscute 1S3, Nilul şi Istrul pornesc de la aceeaşi depărtare 154. Fluviul Istru, izvorând din ţara celţilor de lângă oraşul Pyrene156, curge, tăând Europa în două; celţii se află dincolo de Coloanele lui Heracles 160 şi se învecinează cu kynesicnii1S7, locuitorii Europei cei mai îndepărtaţi dinspre soare-apune; Istrul, străbătând toată Europa, se varsă în Pontul Euxin la Istria 15S, colonie a Miletului.

XXXIV Istrul, curgând printr-un ţinut locuit, este cunoscut de mulţi, în timp ce despre izvoarele Nilului nimeni nu poate vorbi, deoarece, pe acolo pe unde curge el, Libya este nelocuită şi pustie. Cât despre cursul, fluviului, am spus tot ce s-a putut afla după cele mai întinse cercetări; gurile fluviului se află în Egipt, acolo unde Egiptul se află faţă în faţă cu partea muntoasă a Cilicici. De aici piuă la Sinope de pe ţărmul Pontului Enxia sunt, în linie dreaptă, cinci zile de drum pentru un drumeţ sprinten 159. Cetatea Sinope se află de cealaltă parte a mării, în faţa gurii Istrului. Prin urmate, cred că Nilul, care trece prin întreaga Libye, este tot atât de lung ca Isttul. Dat găsesc că am spus destule despre Nil.

XXXV Acum voi povesti mai pe larg despre ţara Egiptului, pentru că are cele mai multe minunăţii de admirat decât orice altă ţară, şi ne înfăţişează lucruri mai presus de puterea cuvântului faţa de oricare altă parte a lumii. Iată de ce voi stărui mai mult asupra acestei ţări. Egiptenii, trăind sub un altfel de cer şi alături de un fluviu atât de osebit de celelalte, şi-au statornicit şi obiceiuri şi legi care în multe privinţe se bat cap în cap cu cele ale altor neamuri. La ei, femeile merg la târg şi desfac marfa,

în timp ce bărbaţii, stând acasă, ţes150; ceilalţi oameni ţes împingând urzeala în sus, iar egiptenii în jos. Bărbaţii poartă poverile pe cap, femeile pe umeri. Femeile urinează din picioare, iar bărbaţii lăsându-se jos. ÎŞI fac nevoile în casă, în schimb mănâncă afară, în stradă, zicând că aceste trebuinţe, necuviincioase, trebuie făcute în taină, iar cele neruşinoase, pe faţă. Nicio femeie nu se face preoteasă, B1 vreunui zeu sau vreunei zeiţe, cultul tuturor zeilor şi zeiţelor fiind lăsat pe seama bărbaţilor. Nu există nicio îndatorire pentru băieţi să-şi întreţină părinţii, dacă nu vor; întreaga îndatorire revin „fetelojf, chiar dacă n-o fac de bunăvoie. \)

XXXVI în alte părţi, preoţii zeilor poartă părul lung, în Egipt însă şi-l tund de tot. Alte neamuri au obiceiul, în semn de jale, să-şi radă capul 162 f mai ales rudele apropiate; egiptenii însă, Iaşi de obicei18? când se întâmplă să le moară cineva, îşi lasă să le crească părul şi barba. Ceilalţi oameni îşi duc traiul aparte de animale, dar egiptenii trăiesc laolaltă cu ele. Alţii se nutresc cu grâu şi orz; pentru egipteanul care se hrăneşte cu aceste cereale, este o mare ruşine, ei îşi fac mâncarea din durah 164, căruia unii îi zic „zeia”. Frămmia – aluatulcu picioarele. lutul cu mâinile şi tot cu mâinile ridica şi bălegariii. Alţii îşi lasă membrul viril aşa cum este, afară de cei care au luat obiceiul de la egipteni185; egiptenii însă se taie împrejur. Bărbaţit poartă fiecare câte două haine, femeile numai câte una. Ochiurile şi odgoanele pânzelor [de la corăbii] alţii le leagă pe dinafară, egiptenii pe dinăuntru. Elenii scriu literele şi socotesc cu ajutorul pietricelelor, purtând mina de la stânga spre dreapta; egipteniânsă scriu de la dreapta spre stânga; şi făcând aşa, spun totuşi că ei scriu spre dreapta, iar elenii spre stânga 16H. Se folosesc de două feluri de scriere, una se cheamă „hieratică”, cealaltă „demotică” 1B7.

XXXVII Xntrecându-i pe toţi oamenii în frica fără margini. faţă de zei, ei au următoarele obiceiuri158: beau din cupe de aramă, spălându-le zilnic, nu unul da, şi altul ba, ci cu toţii. Poartă haine de in mereu proaspăt spălate,

îngrijindu-se foarte mult de aceasta. Se taie împrejur pentru curăţenie, căreia îi dau întâietate faţă de frumuseţe. Preoţii îşi rad întreg corpul din două în două zile, pentru ca să nu se afle pe ei vreun păduche sau vreo altă spurcăciune atunci când slujesc zeilor. Preoţii poartă numai haine de in şi sandale de papirus; alte veşminte nu le este îngăduit să poarte, nici altă încălţăminte. Ei se spală cu apă rece de două ori pe zi şi de două ori în fiecare noapte168. Săvârşesc ei şi alte ceremonii de cult, mii, ca să zic aşa. Au în schimb parte şi de multe foloase: nici nu mănâncă din avutul lor, nici nu cheltuiesc nimic; capătă în schimb pâiii sfinte coapte anume pentru ei, precumi şi o mulţime de carne de vită şi de gâscă, care se împarte zilnic din belşug fiecăruia; ba li se mai dă chiar şi vin de struguri. Peşte însă nu le este îngăduit să pună în gură. Egiptenii nu seamănă de loc bob 170 în ţară. lot, iar pe cel care creşte întâmplător nu-l mănâncă nici crud, nici fiert. Preoţilor le este oprit până şi să-l vadă, bobul trecând drept legumă Spurcată. Fiecare zeu are nu numai un singur preot; d măi mulţi, din care unul este mare preot 171; dacă moare vreunul, este ales în loc fiul său.

XXXVIII Ei socot că boii sunt ai lui Epaphos şi de aceea îi aleg cu multă grijă astfel: dacă se vede pe vită fie şi un singur fir de păr negru, o privesc drept un animal întinat 17S, Controlul îl face unul din preoţi, pus anume pentru aceasta, vita stând sau în picioare, sau culcată pe spate; scoţându-i limba, preotul o caută dacă e curată de semnele pome ni te [în cărţile sfinte] şi pe care le voi înşira în altă parte 174; apoi, caută bine dacă părul de pe coadă e crescut cum trebuie. Dacă boul e curat de toate acestea, este „însemnat”, preotul înfăşurându-i în jurul coarnelor fâşii de papirus de care lipeşte apoi nişte pământ argiles pe care îşi pune pecetea inelului; abia atunci pot oamenii să-şi ia. vita. Cel care jertfeşte o vită fără pecete e pedepsit cu moartea.

XXXIX în felul acesta se desfăşoară cercetarea animalului. Ceremonialul de jertfă şi l-au hotărât în felul următor: ducând vita „însemnată” la altarul de sacrificiu,

aprind rugul, apoi, după invocarea zeului, turnând vin peste rug şi peste animalul de jertfă, îl înjunghie. După aceea, îi taie capul, iar trupul îl jupoaie de piele; urmează o ploaie de blesteme asupra căpăţânii – I7S, pe care o dau la o parte. Dacă prin apropiere e vreun târg şi prin partea locului se nimeresc să locuiască neguţători eleni, ducând căpăţâna la târg, le-o vând lor. Pe unde nu se găsesc eleni, localnicii aruncă căpăţâna în fluviu. Blestemele le îngrămădesc asupra căpăţânilor, zicând: dacă vreun rău îl pândeşte cumva fie pe ei, cei care aduc jertfa, fie întregul Egipt, toate relele să cadă asupra acestei căpăţâni. Toţi egiptenii folosesc întocmai aceleaşi obiceiuri pentru roate animalele de jertfă, atât cu privire la căpăţânile victimelor cornute, cât. şi la libaţia cu vin. Din această datină se trage faptul că niciun egiptean nu mănâncă vreodată din căpăţâna unei vietăţi17G, oricare ar fi ea.

XL Scoaterea măruntaielor la animalele de jertfă şi arderea se deosebesc de la animal la animal. Urmează să vorbesc despre divinitatea pe care ei o socot cea mai mare şi căreia îi închină cea mai mare sărbătoare 17T. Când jupoaie un bou, după ce-au înălţat rugi, *îi* golesc întreg pântecele, lăsându-i doar măruntaiele şi seul; apoi îi retează picioarele, şalele, umerii şi grumazul. Odată gata, umplu restul trupului cu pâine curată, cu miere, stafide, smochine, tămâie, mir şi alte mirodenii. După ce l-au umplut astfel, îl ard i78, turnând deasupra untdelemn din belşug. Jertfa o aduc în urma unui post îndelungat, iar cât timp ard animalele de jertfă, cu toţii îşi dau lovituri179. După ce contenesc cu loviturile, întind o masă mare şi se ospătează cu rămăşiţele jertfei…

XLI Toţi egiptenii sacrifică boi şi viţei curaţi, vaci însă e oprit să jertfească180, căci ele sunt animale închinate zeiţei Isis. Statuia lui Isis, cu chip de femeie, are coarne de vacă 181, aşa cum o înfăţişează elenii pe Io. Fără osebire, egiptenii cinstesc vacile mult mai mult decât pe toate, celelalte dobitoace. De aceea niciun egiptean şi nicio egipteancă n-ar săruta pe gură. vreun elen, nici nu se va folosi de cuţitul vreunui elen, nici de frigările sau de

căldarea lui, şi nici nu se va atinge de carnea unui bou curat, dar tăiat cu cuţitul unui elen 182. Ei îşi îngroapă astfel vitele moarte: vacile le aruncă în fluviu, iar boii îi îngroapă fiecare în locuri dinafara oraşului, lăsând la iveală un corn, sau chiar pe amândouă, în chip de semn. Când trupul a putrezit şi s-a împlinit sorocul, în fiecare oraş vine o barcă din insula numită Prosopitis 1R3. Insula se află în Deltă şi numără nouă shoine de jur-împrejur. Pe această insulă, numită Prosopitis, se găsesc numeroase aşezări orăşeneşti; numele oraşului dia care vin bărcile să ridice oasele boilor este Atarbehis, unde se înalţă şi un templu sfânt al Af rodit ei184. Din acest oraş se răspândesc în bărci mulţi oameni, unii în anumite oraşe, alţii în altele, ca să dezgroape oasele boilor, pe care apoi le iau cu ei şi le îngroapă laolaltă într-un singur loc. Tot ca pe boi îngroapă şi celelalte vite moarte. Aşa le cere obiceiul pământului cu privire la aceste practici; de ucis, nu ucid niciodată o vitâ18K.

XLII Toţi câţi ctitoresc vreun templu lui Zeus Tebanul 180 sau sunt din noma Tebei nu se ating de oi, ci jertfesc numai capre. Nu toţi egiptenii cinstesc deopotrivă pe aceiaşi zei, afară doar de Isis şi Osiris. despre care spun că este Dionysos; pe aceştia toată lumea îi cinsteşte la fel. Cei ce se adună în templul lui Mendes187 sau sunt din noma mendesiacă18 s, dimpotrivă, ferindu-se de tăierea caprelor, jertfesc, oi. Tebanii şi ceilalţi care cruţă de la jertfă oile zic că acest obicei s-a statornicit astfel la ei; Herades 188 a vrut cu tot dinadinsul să-l vadă pe Zeus. dar Zeus nu voia să se lase văzut de el. În cele din urmă, deoarece Heracles prea stăruia, Zeus născoci următorul vicleşug: jupuind un berbec, îşi puse pe faţă capul tăiat al berbecului şi, îmbrăcându-i pielea, i se arătă astfel lui Heracles. De atunci egiptenii fac statuia lui Zeus cu faţa de berbec, iar după egipteni s-au luat şi ammonienii, care sunt o colonie de egipteni şi de etiopieni, vorbind o limbă asemănătoare şi cu a unora şi cu a altora. Părerea mea este că ammonienilor li se trage numele ca un fel de poreclă după Zeus. Căci egiptenii îi zic Amun 190 lui Zeus.

Tebanii, prin urmare, nu sacrifică berbecii, ci sunt sacri pentru ei din această pricină; doar într-o singură zi a anului, la sărbătoarea lui Zeus, când, tăind un singur berbec şi jupuindu-l, îmbracă statuia lui Zeus aşa cum el însuşi se îmbrăcase, şi apoi aduc lângă ea o altă statuie, înfăţişând pe Heracles. După săvârşirea acestor pregătiri, toţi din jurul victimei se bat în piept, jeluind moartea berbecului, şi apoi îl îngroapă într-o raclă sfinţită.

XLIII Despre Heracles am auzit că ar fi unul din cei doisprezece zei 191; despre celălalt Heracles, pe care-l cunosc elenii, n-am auzit să se pomenească ceva în vreo parte a Egiptului. Că nu egiptenii au luat numele lui Heracles de la eleni, ci mai degrabă aceştia de la egipteni, şi anume elenii care au dat numele de Heracles fiului lui Amphitryo, am multe dovezi că aşa stau lucrurile, printre care şi faptul că amândoi părinţii acestui Heracles, Amphitryo şi Alcmena, se trag din moşi-strămoşi din Egipt 192. Din aceeaşi pricină egiptenii tăgăduiesc că ar cunoaşte atât numele lui Poseidon, cât şi pe cel al Dioscurilor *198*; şi nici nu i-au primit pe aceşti zei printre ai lor. Dacă ei ar fi împrumutat cumva de la eleni numele vreunei zeităţi, ar fi păstrat cu atât mai vârtos amintirea acestor zei, de este adevărat, după câte cred eu şi întrucât părerea mea nu e greşită – că ei înşişi călătoreau pe atunci pe mari, când se iviseră şi câţiva corabieti eleni. Aşa că egiptenii ar trebui, fireşte, să cunoască mai degrabă numele acestor zeităţi, decât pe cel al lui Heracles. Dar la egipteni Heracles este un zeu străvechi; după cum spun chiar ei, cu şaptesprezece mii de ani înaintea domniei lui Amasis, 94, din cei opt zei s-au născut cei doisprezece, printre care îl numără şi pe Heracles.

XLIV Dorind să culeg ştiri cât mai limpezi despre acestea, anume de unde se trage el, am plecat cu corabia *şi la* Tyrul Feniciei 195, afund că acolo se găseşte un preacinstit templu al lui Heracl es 106. L-am văzut bogat împodobit ovinulte alte odoare, printre care înăuntru se înălţau doi stâlpi, unul de aut curat, celălalt din piatră de smarald 197, care noaptea strălucea cu o puternică lucire.

Ajungând să stau de vorbă cu preoţii zeului, i-am întrebat câtă vreme trecuse de la ctitorirea templului. Şi n-am găsit pe niciunul care să împărtăşească părerea elenilor; ei ziceau că templul zeului a fost zidit odată cu întemeierea Tyrului, iar de când e locuit Tyrul, să fi tot trecut două mii trei sute de ani. Am mai văzut la Tyr şi un alt templu închinat lui Heracles, sub numele de Heracles Thasianul 198. [De aici] am ajuns şi in Thasos, unde am găsit un nou templuat lui Heracles, întemeiat de fenicienii care, pornind pe mare în căutarea Europeiau pus temelia aşezării din Thasos; acestea toate s-au petrecut cu cinci generaţii mai înainte de a se fi născut în Eilada Heracles 2C°, fiu al lui Amphitryo. Cerce: ţările de faţă arată fără umbră de îndoială că Heracles este un zeu străvechi. Şi sfiit încredinţat că foarte bine fac aceia dintre eleni201 care au ridicat două temple lui Heracles, aducându-i celui denumit *Olympicul* jertfe ca unui nemuritor, iar celuilalt – ca unui erou – doar prinoasele cuvenite morţilor.

XLV Elenii mai spun şi multe alte lucruri fără nicio socotinţă. Printre altele, ei obişnuiesc să mai povestească despre Heracles 292 şi că, la sosirea lui în Egipt, egiptenii, punându-i ţ o cunună pe cap, l-au dus cu mare alai să-l sacrifice lui Zeus iar Heracles, care până atunci stătuse liniştit, când îl suiră pe rug, adunându-şi toate puterile, i-a ucis pe toţi. Mie mi se pare că elenii care povestesc acestea nu cunosc câtuşi de puţin firea egiptenilor şi obiceiurile lor. La ei nu e îngăduit să se jertfească nici măcar animale, afară de porci, boi, viţei – care sunt curaţi – şi de gâşte. Prin urmare, cum ar putea ei aduce jertfe omeneşti? Ba, mai mult, Heracles fiind singur, şi încă om, cum zic chiar ei, cum ar fi avut oare putere să omoare mai multe mii de oameni? Iar eu, care am sporovăit atâtea despre acestea toate, cer îndurare şi de la zei şi de la eroi.

XLVI Egiptenii despre care este vorba nu jertfesc nici capre, nici ţapi din următoarea pricină: mendesienii 203 socot că Pan 204 este unul din cei opt zei205 [străvechi] şi spun că aceşti opt zei s-au născut înaintea celor doisprezece. Pictorii şi sculptorii îl înfăţişează în lucrările

lor pe zeul Pan, ca şi elenii, cu cap de capră şi picioare de ţap, fără să-şi închipuie totuşi că arată astfel, ci că e aidoma celorlalţi zei; de ce îl înfăţişează aşa, nu-mi face plăcere s-o spun. Mendesienii cinstesc toate caprele, şi pe ţapi încă mai mult decât pe capre. Păstorii (or de capre sunt foarte respectaţi. Cinstirea se îndreaptă mai ales spre unul din ţapi, la moartea căruia se aşterne cetnire adâncă peste toată noma mendesiacă. În limba egipteană „ţap 1, şi „Pan" se zice „Mendès" 2 (16. Iu această nomă, pe timpul meu, s-a întâmplat ceva groaznic: un ţap s-a împerecheat cu o femeie în văzul tuturor şi întâmplarea a ajuns în gura lumii 2 (IT.

XLVII Egiptenii socotesc porcul animal spurcat 208. Din pricina asta, dacă cineva se atinge, fie şi în treacăt, de un porc, st scaldă, scufundându-se în fluviu cu haine cu tot, aşa cum era îmbrăcat. Pe de altă parte, porcarii, măcar că sunt egipteni de neam, dintre toţi locuitorii Egiptului, sunt singurii care nu pot intra într-un templu – nimeni nu vrea să le dea fiica în căsătorie, nici să ia în căsătorie pe cineva de la ei; porcarii se căsătoresc numai între ei. Egiptenii cred că nu este îngăduit să jertfească porci altor divinităţi decât Selenei şi lui Dionysos209, şi numai într-un anumit timp, anume când străluceşte luna plină. Atunci, aducând jertfă de porci, mărimea şi carne de porc. Pentru ce anume se feresc cu groază să sacrifice porci la alte sărbători, nu însă şi la această sărbătoare, este o. vorbă spusă.de egipteni în privinţa aceasta – pe care, deşi o ştiu, n-ar fi totuşi cuviincios din parte-mi s-o spun.

Sacrificiul de porci în cinstea S. ElertM 21° se face astfel: când preotul aduce jertfa, adunând la un loc vârful cozii, splina şi praporul, le acopere cu totul cu osânza scoasă din pântecul victimei, şi apoi le arde în foc; restul de carne îl maniacă în ziua cu lună plină în care jertfesc victimele; într-o altă zi nu le mai este îngăduit nici măcar s-o guste. Egiptenii săraci, din cauza vieţii strâmtorate ce-o duc, îşi fac din aluat purcei pe cate-i coc, şi pe aceştia îi aduc ca jertfă.

XLVnr în ajunul211 sărbătoririi lui Dionysos, fiecare

om, tăind un porc înaintea porţii, îl dă chiar porcarului car. e i-l vânduse să-l ducă cu sine. Cealaltă parte a sărbătorii diony5! ace, afară de dansuri, egiptenii o petrec aproape în totul la fel ca elenii212. În loc de phallusuri i218, ei au născocit alte lucruri, şi anume nişte păpuşi mari de-un cot, trase de sfori, pe care le poartă femeile prin sate, mişcându-le mădularul bărbătesc, nu cu mult mai mic decât „restul trupului; în fruntea ler merge un cântăreţ din flaut, iar ele îl urmează preamărind pe Dionysos. Pentru ce mădularul bărbătesc este înfăţişat atât de mare şi din tot trupul numai el se mişcă, umblă o poveste sfântă în legătură cu acest fapt *Zii*.

XLIX Pare-mi-se că însuşi Melampus 215, fiul lui Amytheon, nu era străin de acest ritual, ci, dimpotrivă, îl cunoştea. Căci Melampus este acela care a împământenit la eleni numele lui Dionysos 216, jertfa [adusă zeului) şi procesiunea phalluswlui. El i-a învăţat întocmai ce să facă. fără însă a le descoperi pe de-a-ntregul tâkul sacrificiului, dar înţelepţii, care au venit după el, le-au desluşit mai pe larg 217. Melampus este deci cel care a orânduit procesiunile phallice 218 în cinstea lui Dionysos şi tot de la el au deprins elenii obiceiurile pe care le ţin şi astăzi. Eu acuma aş susţine că Melampus, ajungând un bărbat învăţat, şi-a însuşit şi meşteşugul ghicitului, şi, printre multe alte. lucruri, pe care le-a aflat din Egipt, a adus elenilor şi cele privitoare la cultul lui Dionysos, cu schimbări neînsemnate. – într-adevăr, nu pot să spun că ceremoniile religioase în cinstea zeului săvârşite în Egipt şi cele din Ellada se potrivesc din jocul întâmplării; căci, altfel, ele ar fi fost întocmai şi la eleni şi n-ar fi fost aduse abia de curând. Iarăşi mă feresc să spun că egiptenii ar fi luat de la eleni cutare sau cutare rânduială. Mai degrabă cred că Melampus a aflat cele legate de cinstirea lui Dionysos de la Cadmos 21 (1 din Tyr, şi de la tovarăşii lui sosiţi din Fenicia, în ţinutul ce-i zicem azi Beoţia 22°.

L Mai toate numele – 2 lde zei au venit în Ellada din Egipt. Făcând cercetări, dacă într-adevăr provin de la barbari, aflu că aşa stau lucrurile. Cred, aşadar, că ele ne-

au sosit mai cu seamă din Egipt. Căci afară de numele lui Poseidon şi al

Dioscuruor, cum am arătat şi mai înainte 223, şi de cei al Herei, şi al Hestiei, 223, şi al zeiţei Themis a24, şi al Hariţilor 82 s, şi al Nereidelor 22 a, egiptenii au de când lumea în ţara lor numele celorlalţi zei. Vă împărtăşesc ceea ce spun egiptenii înşişi. Cât despre acei zei ale căror nume [egiptenii] spun că nu le cunosc, mi se pare că ei şi-au primit numele de la pelasgi, afară doar de Poseidon, zeu pe care [elenii] l-au cunoscut de la libyeni. Căci nimeni nu ştia dintru-nceput numele lui Poseidon decât numai libyenii, care-l cinstesc pe zeu dintotdeauna. Cultul «roilor227 nu este obişnuit în Egipt.

LI Aceste datini, cât şi altele încă, despre care voi vorbi mai departe, denii le-au luat de la egipteni 22S; dar să facă statuile lui Hermes eu mădularul „bărbătesc, ridicat, nu de la egipteni au învăţat, ci de la pdasgi22 y; atenienii au fost cei dintâi eleni cane şi l-au însuşit, iar după atenieni s-au luat şi ceilalţi-eleni. Atenienii 230 însă se numărau de mult printre eleni atunci când au ajuns pelasgii să locuiască în aceeaşi ţară împreună cu ei 231, de unde şi pelasgii au început să fie socotiţi eleni. Cine a pătruns în misterele Cabirilor 232 pe care le săvârşesc samothracii – care la rândul lor le-au împrumutat de la pdasgi – aeda pricepe ce spun eu, pentru că aceşti pelasgi, care ajunseseră să se aşeze la un loc cu atenienii, au locuit odinioară288 în oraşul Samothrake234 şi de la ei au învăţat cei din Samothrake misterele. Atenienii, luându-se după pelasgi, au fost cei dintâi dintre eleni care ” au „făcut statuile lui Hermes 285 cu mădularul bărbătesc… ridicat în sus; pelasgii au lămurit acest obicei >printr-o istorie sacră; asemenea lucruri care se văd la sărbătoarea misterilor din Samothrake.

LII După câte ştiu eu din cele auzite la Dodona239, înainte vreme pelasgii aduceau tot felul de jertfe, înălţând rugi zeilor, fără însă să-i dea vreunuia dintre ei porecle şi nume, deoarece nu auziseră încă de ele. îi numeau doar *zei* [Gsol], pentru că divinităţile, după ce *au orânduit* [se

vreţi 237 toate lucrurile din lume, le-au luat pe toate sub oblăduirea lor prin bună împărţeală. Abia după o trecere îndelungată de vreme au aflat ei numele celorlalţi zei, veniţi din Egipt; cât despre numele lui Dionysos, l-au aflat. cu mult mai târziu, iar consultarea oracolniui de la Dodona asupra numelor [zeilor] s-a petrecut după ani şi ani; acest oracol e socotit cel mai vechi dintre oracolele elenilor, şi pe vremea aceea chiar era singurul. Când pelasgii au întrebat oracolul din Dodona dacă să ia sau nu numele de zei de la barbari, oracolul le-a răspuns să le ia. De atunci ei aduceau jertfe, folosindu-se şi de numele zeilor; iar elenii, după aceea, le-au luat de la pelasgi.

LIII De unde anume se trage fiecare zeu, dacă au fost toţi din vecii vecilor, cum erau la înfăţişare, nu se ştia până mai ieri-alaltâien, ca să zic aşa. Mă gândesc că Hesiod şi Homer sunt numai cu vreo patru sute de ani – şi nu mai mulţi – mai bătrâni decât mine 230; ci sunt totuşi cei – care au alcătuit în Ellada theogonia 239, care au dat zeilor porecle, le-au împărţit cinstirile de care se bucură şi meşteşugurile ce le cunosc, şi tot ei ne-au înfăţişat chipul divinităţilor. Cât despre făcetH 240 care se spune că ar fi trăit înaintea acestor doi bărbaţi, eu socot că s-au născut abia după ei. Primele lucruri de aci le povestesc preotesele din Dodona; ultimele, cu privire la Hesiod şi Homer, le spun după socotinţa mea.

LIV Despre oracole, anume cel din Ellada şi cel din Libya 2/ [, egiptenii dau următoarea desluşire: preoţii lui Zeus Tebanui mi-au povestit că două femei închinate templului [lui Zeus] au fost răpite din Teba de fenicieni; după câte s-a aflat, una din ele a fost vândută în Libya, iar cealaltă la eleni. Aceste femei au întemeiat pentru prima oară oracole la popoarele mai sus pomenite. La întrebarea mea de unde aflaseră ei ci faptele ce povestesc se petrecuseră întocmai aşa, mi-au răspuns că le-au căutat îndelung pe aceste femei, dar n-au putut să le mai dea de urmă 242; abia mai târziu au aflat despre ele cele ce-mi povestiseră.

LV, Cele de mai sus le-am auzit de la preoţii din Teba,

iar cele ce urmează le ştiu de la preotesele din Dodona: doi porumbei negri, luându-şi zborul din Teba egipteană, au ajuns unul în Libya, iar celălalt la ele. Acesta din urmă, aşezându-se pe un stejar 343, a rostit cu glas omenesc că acolo ar trebui să ia fiinţă un otacol al lui Zeus. iar locuitorii au înţeles că este o poruncă cerească şi s-au grăbit să-i dea ascultare, Celăl porumbel, care se oprise la libyeni, le-a poruncit acestora întemeieze oracolul lui Ammon; de fapt, acest oracol este al lui Zeus, Acestea mi le-au spus preotesele din Dodona, d tre' care pe cea mai în vârstă o cheamă Promeneia, pe cea n iocie, Timarete, iar pe cea mai tânără, Nicandra. Spusele lor fost întărite şi de mărturia celorlalţi dodonieni din slujba te plului.

LVI Dar iată care-mi este părerea în această privinţă. D; într-adevăr fenicienii le-au răpit pe femeile închinate templu şi le-au vândut, pe una din ele în Libya, iar pe cealaltă Ellada, părerea mea este că femeia aceasta din urmă, din Ells

— Ţinut care mai înainte vreme se numea Pelasgia – a f vânduta la thesproţi 24 i; ajungând roabă aici „i-a ridicat lui Z< un altar sub un stejar crescut acolo, cum era şi firesc ca u care la Teba slujise la un altar al lui Zeus să se fi gândit la şi pe meleagurile străine unde ajunsese. După aceea, când a i prins şi limba elenă, a întemeiat şi un oracol. Atunci abia povestit cum sora ei fusese vândută în Libya de aceiaşi fe eleni care o vin duseră şi pe ea.

LVII Părerea mea este că dodonienii le-au zis acestor fen „porumbei” 24B, pentru că, fiind străine, lor li se părea căci pese ca păsările. De la o vreme, zic ei, porumbelul a vorbit grai. omenesc, adică atunci când femeia a glăsuit pe înşele lor; atâta vreme cât vorbise o limbă străină, lor Li se pari că ciripeşte ca o pasăre, căci altfel în ce chip ar putea os vorbi cu glas omenesc un porumbel? Spunând că porumbelul e negru, ei laşa să se înţeleagă că femeia era egipteancă.

Oracolul din Teba egiptenilor şi cel din Dodona se întâmi să semene foarte între ele. Darul de a prevesti viitorul du jertfe tot din Egipt a venit.

LVIII Cât despre serbări populare, alaiuri şi procesiuni re gioase, egiptenii sunt cei dintâi oameni care le-au creat daţi

— Şi de la ei le-au învăţat şi elenii. Ca dovadă despre acea îmi slujeşte faptul că sărbătorile egiptene par rânduite de mu vreme, pe când cele elene, abia de curând.

LIX Egiptenii nu ţin o singură sărbătoare pe an, ci mai multe. Sărbătoarea rea mai însemnată şi la care se adună ces mai mare mulţime de popor o ţin în oraşul Bubastis, 2 ia, în cinstea Artemidei247; o a doua o ţin în oraşul Buşitis 248, în cinstea zeiţei Isis; aici se află cel mai mare templu al lui Isis. iar acest oraş al Egiptului se înalţă chiar în inima Deltei. Isis în limba elenă, înseamnă Demeter. A treia sărbătoare aduni poporul în oraşul Sais 249 pentru a cinsti pe Athena; a patrs se ţine la Heliopolis 26°, în cinstea Soarelui; a cincea, în oraşu Buto 255, în cinstea Latonei 2 j2; iar cea de a şasea, în Papre mis 25S, în cinstea lui Ares 2 o4.

LX Iată cum străbat ei calea până la oraşul Bubastis. Bărbaţi şi femei călătoresc împreună în bărci, în fiecare barcă înghesuindu-se la un loc multă lume de ambele sexe. Unele fente au castaniete din care bat tot timpul, alţii zic din flaut cât ţin» drumul, iar testul, femei şi bărbaţi, cântă şi bat din palme. Or. de câte ori ajung în drumul lor la un oraş, oricare ar fi el, apropiindu-şi barca de ţărm, iată ce fac: unele femei fac ceea ce au spus, altele chiuie din răsputeri şi-şi bat joc de femeile din ace oraş, altele dănţuiesc, iar altele, sculându-se în picioare, îşi dat poalele peste cap. Şi tot aşa fac la fiecare oraş de pe maâu fluviului 253.

Când ajung la Bubastis, încep sărbătoarea, aducând mar jertfe. La serbarea aceasta se bea via de struguri mai mult deci: în tot restul anului. După spusele localnicilor, să se tot strângi laolaltă acolo ca la şaptezeci de mii de bărbaţi şi femei, fări să mai punem la socoteală şi copiii. Acestea se petrec la Bu bastis.

LXI Felul cum o sărbătoresc pe Isis în oraşul Busiris l-arr descris mai înaintz6. După jertfă, toţi şi toate – mai

multe mii de oameni – se bat cu pumnii în piept. În cinstea cui se bat, n-am dezlegare să spun267. Carienii care locuiesc în Egipt2 Si se întrec chiar cu măsura „ajungând să-şi cresteze până şi fruntea cu custura; prin aceasta se dau pe faţă – că sunt străini şi nu egipteni.

ÎS*

LXII Când egiptenii se adună într-o anumită noapte în oraşul Sais ca să aducă jertfe, atunci aprind cu toţii, sub cerul tibet, jur-împrejurul casei, nenumărate candele. Candelele sunt nişte vase scunde, pline cu sare şi untdelemn, pe care pluteşte feştila; ele ard toată noaptea, iar numele sărbătorii este „Sărbătoarea candelelor aprinse”. Egiptenii care nu se pot d; uce la această sărbătoare, stând de veghe în noaptea sacrificiului, aprind şi ei cu toţii candele, aşa încât ele ard nu numai la Sais, ci în tot Egiptul. Pentru ce pricină se aprind luminile şi se aduce aleasă cinstire în această noapte, se «povesteşte o legendă sfântă 2E9.

LXIII Cei care se adună în Heliopolis şi Buto aduc numai jertfe. Dar în Papremis, ca şi în alte oraşe, alături de jertfe se fac şi slujbe religioase; la scăpătatul soarelui, câţiva preoţi îşi fac de lucru pe lângă statuia zeului, în timp ce alţii, cei mai mulţi, aşteaptă la intrarea templului cu ciomege de lemn în mână. Alţi oameni, mai bine de o mie, stau învălmăşiţi în faţa lor de partea cealaltă şi rostesc rugăciuni, ţinând şi ei fiecare ciomege în mina. Statuia, care se află într-un mic chivot de lemn poleit cu aur, este dusă din ajun într-un alt sfânt lăcaş. Cei câţiva preoţi, rămaşi lângă statuie, trag o căruţă cu patru roate care poartă chivotul cu statuia, iar ceilalţi, care aşteaptă în faţa propileelor, îi împiedică să intre în templu. Cei care stau şi se roagă [de partea cealaltă], sărind în ajutorul zeului, îi ciomăgesc pe ceilalţi, care se apără [la rândul lor]. Şi atunci să vezi încăierare cu ciomegele: îşi sparg capetele, ba, după câte cred eu, mulţi chiar mor din pricina rănilor. Egiptenii însă ziceau că nu moare niciunul. Cei din partea locului povestesc că sărbătoarea se ţine din următoarea pricină: în acest templu locuia odată mama lui

Ares. Zeul, care crescuse departe de ea şi ajunsese la vârsta bărbăţiei, veni la templu s-o vadă 26°. Cum nu-l mai văzuseră până atunci, slugile mamei sale nu l-au lăsat să intre, ci l-au alungat. El însă, întorcându-se cu oameni dintr-un alt oraş, a bătut bine slugile şi a pătruns până la mama lui. De la această întâmplare se spune că se trage obiceiul bătăii, cu ciomegele în ziua sărbătorii lui Ares.

LXIV Tot egiptenii au introdus cei dintâi ţinerea cu asprime a obiceiului de a nu se împreună cu femeile în templu şi de a nu intra în templu venind ce la femei, fără să se fi spălat mai întâi20. În schimb, la celelalte popoare, aproape la toate chiar, afară de egipteni şi de eleni, oamenii se împreunează tocmai în temple şi bărbaţii, sculându-se de lângă femei, intră fără să se fi spălat în templu, socotindea oamenii sunt la fel cu celelalte animale: tot soiul de animale [zic ei] şi neamul păsărilor se văd împreunându-se în lăcaşurile zeilor şi în curţile lor; dacă aceasta n-ar fi pe placul zeului, animalele n-ar face-o.

Aceştia, sprijiniţi pe asemenea temeiuri, săvâtşesc lucruri cu care eu nu mă pot împăca”.

LXV Printre alte datini sfinte, egiptenii mai ţin cu toată grija şi următoarele:

Deşi învecinat cu Libya262, Egiptul nu are prea multe soiuri de animale; dar atâtea câte sunt, şi cele care trăiesc în preajma omului, şi celelaire toate, le socotesc ca sfinte 2<la. Dacă aş arăta, pricina pentru care nu se ating de ele ca să le jertfească, aş aluneca cu povestirea spre lucruri sfinte, de care dinadins mă feresc să pomenesc. Chiar şi pe cele pe care doar în treacăt le-am arătat, le-am spus numai fiindcă n-am avut încotro.

Iată datina, păstrată la ei cu privire la animale. Dintre locuitorii Egiptului, sunt aleşi atât bărbaţi, cât şi femei care să poarte de grijă fiecărui soi de animale în parte; cinstea aceasta o trec din tată în fiu. Locuitorii de la oraşe, când se înalţă rugi vreunui Zeu căruia îi e închinat un anumit animal, fiecare îndeplineşte următorul ritual: îşi tund copiii pe cap, ori de tot, ori numai jumătate, ori numai pe o treime a capului, pun părul într-un taler de balanţă,

iar în celălalt arginţi – şi, cât trage părul, atâta dăruiesc îngrijitoarei animalelor 264. Îngrijitoarea cumpără cu banii primiţi peşte, pe care-l taie bucăţi şi-l dă de mâncare animalelor. Prin urmare, aşa li se dă hrana. Dacă cineva Ucide vreunul din aceste animale, dacă a făcut-o cu bună ştiinţă, e osândit la moarte, iar de a ucis fără voia lui – ispăşeşte plătind răscumpărarea pe care o hotărăsc preoţii. Cel care însă cu voie sau fără de voie omoară pasărea ibis sau vreun crete, trebuie negreşit să moară.

LXVI Deşi sunt multe animale de casă, numărul lor ar fi şi mai mare, dacă nu s-ar întâmpla cu pisicile cele ce voi povesti îndată. După ce fată, pisicile nu se mai apropie de motani; ei, când vor să se knperecheze, nu mai izbutesc. De aceea motanii se folosesc de un şiretlic: fură puii de la pisici, îi duc cu ei şi-i omoară, fără însă să-i mănânce. Pisicile, lipsite de puii lor şi dorindu-şi alţii, umblă astfel iar după motani; pisica e un animal foarte iubitor de pui.

Când se întâmpla vreun foc, cu pisicile se petrec lucruri mai presus de fire: egiptenii, aşezându-se din loc în loc, păzesc pisicile, fără să le pese ca arde ce s-a aprins. Dar pisicile, strecurându-li-se printre picioare sau sărind peste. oameni, se aruncă în foc. Asemenea întâmplare aduce mare jale printre egipteni. În casele unde o pisică moare de moarte bună, toţi al casei îşi rad numai sprâncenele: acolo însă unde moare un câine, îşi rad capul şi tot trupul Bt 5.

LXVII Pisicile moarte sunt duse în oraşul Bubastis, în lăcaşuri sfinte, unde sunt îngropate după ce au fost îmbălsămate. Pe din îi îngroapă fiecare în oraşul său în la «de sfinţite. Ca şi pe câini, îi îngroapă şi pe ichneumont 26 e. Pe şoarecii de câmp şi pe creţi îi duc în oraşul Buto, iar păsările ibis, la Hermopolis 2 e7. Pe urşi, care sunt rari, şi pe lupie68, care sunt ceva mai mari decât vulpile, îi îngroapă chiar pe locul unde i-au găsit zăcând morţi.

LXVIII Iată acum şi felul de a fi al crocodililor. Vreme de patru, luni pe an, în lunile cele mai friguroase, ei nu mănâncă nimic. Deoarece are patru picioare, crocodilul trăieşte şi pe uscat şi în apă. Ouăle şi le depune pe malul

apei, unde le şi cloceşte. Cea mai mare parte a zilei şi-o petrece pe uscat, dar toată noaptea stă în fluviu, deoarece apa este mai caldă decât aerul şi decât rouă dimineţii. Dintre toate vieţuitoarele pe care le cunoaştem, crocodilul creşte cel mai mult faţă de mărimea de la care a pornit; într-adevăr, el face ouă nu cu mult mai. mari decât cele de gâscă şi puiul iese pe măsura oului, Crescând apoi YjOtr-una, puiul ajunge şi de şaptesprezece coţi, ba chiar şi mai mlult. Ochii îi sunt ca de porc, are însă dinţi mari şi colţi pe măsura trupului. Crocodilul e singurul animal care nu ale. limbă şi care nu-şi mişcă taica de jos 209, ci, dimpotrivă, este singurul animal care-şi aduce falca de sus spre cea de jos. Are şi gheare foarte puternice, iar pe spinare o piele cu solzi de nestrăpuns. Orb în apă, în aer are vederea foarte ageră. Cum îşi petrece viaţa în apă, toată gura' i se umple pe dinăuntru cu lipitori 270. Alte păsări şi animale îl ocolesc, cu pluvianul 371 însă trăieşte în bună tovărăşie, ca unul ce-i este de folos... Când crocodilul iese din apă la mal şi îşi ţine gura căscată (căci aşa obişnuieşte să facă adesea, înspre partea de unde bate zefirul), pluvianul, vârându-i-se atunci în gură, îi ciuguleşte lipitorile. Trăgând foloase de pe urma lui, crocodilul se bucură şi nu-i face niciun rău.

LXIX Parte din egipteni cred că crocodilii sunt sfinţi2 2, alţii însă, dimpotrivă, îi socot duşmani. Locuitorii de prin părţile Tebei şi ale lacului Moeris cred cu tărie că sunt animale sfinte. Fiecare din ei creşte câte un crocodil pe care-l îmblânzeşte şi căruia îi pune la urechi cercei de piatră colorată sau de aur, şi. brăţări la labele dinainte; acestor crocodili li se dă o hrană deosebită, până şi carnea animalelor jertfite, şi cât trăiesc, o duc cum nu se poate mai bine. După moarte, sunt îmbălsămaţi şi aşezaţi în morminte sfinţite 273. În schimb, locuitorii din preajma oraşului Elefautina nu-i socotesc nicidecum sfinţi, ba îi şi mănâncă. Ei nici nu le zic „crocodili”, ci „hampsii” 274. „Crocodili** le-au zis ionienii, după asemănarea ce-o au la înfăţişare cu şopârlele 273 trăiesc la ei pe sub ziduri.

LXX Multe şi felurite sunt chipurile în care se

vânează crocodilul, Dar n-am să-l arăt decât pe acela care mi se pare cel mai vrednic de pomenit. De cârligul unei undiţe se agaţă o spinare de porc şi se lasă nada în mijlocul fluviului. Litre timp, pe malul apei, vânătorul aduce un purcel viu de lapte pe care-l bate [ca să guiţe].

— Crocodilul, auzind guiţatul, se ia după el, rar când dă de momeală, o înfulecă. Atunci, oamenii îl trag la mal şi, cum l-au scos pe uscat, vânătorul îi astupă cât mai iute ochii cu lut. Făciiid astfel, îi poate veni uşor de hac, pe când altminteri ar avea mult de furcă.

LXXI în noma Papremis, hipopotamii sunt şi ei ţinuţi drept animale sfinte 276, dar nu şi la ceilalţi egipteni. Iată acum înfăţişarea lor. Hipopotamul are patru picioare, cu copita despicată ca la bou, un bot din şi răsfrânt, coamă ca de cal, colţi ascuţiţi, ieşindu-i afară din gură, coadă şi nechezat de cal; ca mărime întrece un bou uriaş; pielea îi este atât de groasă şi tare, încât [localnicii], după ce o usucă, îşi fac din ea vârfuri de suliţă şlefuite.

LXXII în fluviu se găsesc şi vidre277, pe care de asemenea le socot sfinte. Dintre peşti, îi cred sfinţi pe aşa-numitul lepidotos 278 şi ţiparul27S, zicân-d că sunt vietăţi închinate Nilului, iar dintre păsări [e socotit] sfânt cravanul 380.

LXXIII Mai este şi o altă pasăre sfântă, pe nume Phoenixm. Eu n-am văzut-o decât zugrăvită, dar chiar şi în Egipt se iveşte foarte rar, la cinci sute de ani o dată, după câte spun heliopo Hranu 382. Egiptenii susţin că ea soseşte atunci când! moare părintele. Dacă seamănă într-adevăr cu chipul zugrăvit, atunci ca mărime şi ca înfăţişare este cam aşa 293: parte din penele de pe aripi sunt aurii, iar parte roşii; încolo aduce foarte mult cu o pajură, şi la chip şi la mărime. Această pasăre, zic ci, povestind lucruri ce nu pot să le cred, are următorul obicei; pornind din Arabia, îşi cară tatăl învelit în smirnă până la templul Soarelui, unde îl şi îngroapă. De cărat, îi cară astfel: mai întâj, face din smirnă un ou atât de mare cât poate să-l ducă; apoi încearcă dacă poate să-l poarte. După această încercare îşi vâră tatăl înăuntru, după ce a scobit oul pe

dinăuntru, apoi cu altă smirnă astupă gaura pe unde l-a băgat în ou pe tată-sau. Chiar cu tatăl păsării vârât înăuntru, greutatea oului rămâne aceeaşi. După ce l-a învăluit bine, îl duce în Egipt, la templul Soarelui. După spusele lor, asemenea obiceiuri are pasărea.

LXXIV Prin preajma Tebei sunt nişte şerpi sfinţi, care nu fac niciun rău omului, micuţi la înfăţişare şi cu două coarne în creştetul capului28 i. Când mor, sunt îngropaţi în templul lui Zeus, pentru că – zic egiptenii – şi ei sunt vietăţi închinate lui Zeus.

LXXV în Arabia, foarte aproape de oraşul Buto 283> este un ţinut Pe meleagurile căruia am umblat ca să aflu despre şerpii înaripaţi28G. Ajuns acolo, am văzut puzderie de oase şi de şire de spinare, peste putinţă de descris. Se vedeau ridicate mormane din scheletele [şerpilor] şi mai mari, şi mai mici, ba chiar şi mărunte de tot, şi erau multe la număr.

Ţinutul acesta în care sunt îngrămădite oasele şerpilor, este o fâşie îngustă de pământ, gâtuită între munţi, deschizându-se spre un şes larg; acest şes dă în câmpia Egiptului. Umblă vorba că, odată cu primăvara, şerpii înaripaţi zboară din Arabia 287 spre Egipt, dar că păsările ibis, întâmpinându-i în această trecătoare, nu-i lasă să pătrundă în ţinut, ci îi omoară. Din această pricină – spun arabii – cinstesc egiptenii ibisul atât de mult şi egiptenii mărturisesc la fel, că de aceea ţin ei aceste păsări în aşa mare cinste.

LXXVI Iată care este înfăţişarea păsării ibis: neagră ca tăciunele peste totă88, are picioare de cocor şi ciocul foarte coroiat; ca mărime, se potriveşte cu cristeiul. Aşa arată ibişii cu pene negre289 care se luptă cu şerpii. Cei care trăiesc în preajma omului, de îi împiedică până şi mersul – căci ibişii, sunt de două feluri – au capul pleşuv290 şi guşa golaşă, pene albe, în afară de cap, gât, vârful aripilor şi al cozii (părţile înşirate sunt negre tăciune). La picioare şi la plisc seamănă cu celălalt soi.

Şarpele seamănă la chip cu hidra 251. Arc aripi, însă fără pene, la fel cu ale liliacului. Dar găsesc că am vorbit

destul despre animalele sfinte.

LXXVII Dintre egipteni, cei care locuiesc în partea cultivată292 a ţării, păstrează [mai mult] decât toţi oamenii amintirea trecutului; mai ales, ei sunt cu mult cei mai învăţaţi din câţi am ajuns să cunosc. Iată felul de viaţă pe care-l duc: prin vărsături silite şi prin purgaţiia95, se curăţă trei zile la rând în fiecare lună, căutându-şi astfel de sănătate. Credinţa lor este că toate bolile le vin oamenilor din hrana cu care se nutresc. De altfel, după libyeni 294, egiptenii sunt. cei „mai. sănătoşi oameni din luW, din pricina climei, cred eu, deoarece la ei nu se perindă anotimpurile. Într-adevăr, bolile dau peste om din schimbările de tot felul, mai ales ale anotimpurilor. Ei mănâncă pâine făcând-o din durah 2 fl! pe cai e o numesc kyllestisa98. Beau o băutură din orz; viţă de vie nu au în Ţară 297. Pe unii peşti îi mănâncă cruzi, uscându-i la soare, iar pe alţii păstraţi în saramură. Dintre păsări, mănâncă crude, dar puse mai înainte la sare, prepeliţe, raţe şi păsări mici. Celelalte păsări său. peşti cate se mai găsesc la ei, în afară de cele care trec drept sfinte, le mănâncă ori fripte, ori fierte.

LXXVIII La petrecerile bogătaşilor, după ce ospăţul s-a terminat, un om face ocolul mesei cu o raclă în care e o păpuşă de lemn, lucrată şi zugrăvită atât de meşteşugit că închipuie aidoma un mort 298. Păpuşa nu-i mai mare decât un cot sau doi. Arătcându-i-o fiecăruia din oaspeţi, omul îi îndeamnă: „Aruncă-ţi ochii la aceasta, apoi bea şi te veseleşte; după moarte şi tu vei fi la fel”. Aşa obişnuiesc ei să facă la ospeţe.

LXXIX [Egiptenii], ţinându-se numai de datinile lor strămoşeşti, nu mai împământenesc altele. Au ei şi alte datini vrednice de pomenit, dar mai ales un cântec unic, Linos, care se cântă şi în Fenicia, şi în Cipru, cât şi în alte părţi; cântecul poartă nume deosebite de la neam la neam dar se pare că este acelaşi pe care-l cântă elenii sub numele de Linos. Între multe altele care m-au minunat despre Egipt, m-am întrebat de unde vor fi luat ci numele de Linos. Se pare că egiptenii l-au cântat dintotdeauna...

Lânos” în egipteană se cheamă „Maneros” 3 00. Egiptenii povesteau că acesta a fost singurul copil al primului rege al Egiptului şi că, răpit de o moarte prea timpurie, a fost cinstit de egipteni cu asemenea datări de jale. iar cântecul acesta a fost cel dintâi şi singurul 301 care s-a ivit la ei.

LXXX Egiptenii se mai potrivesc cu elenii şi într-o altă privinţă, dar numai cu spartanii; tinerii, când se întâlnesc cu oamenii mai în vârstă, îi lasă să treacă şi se feresc din drum, iar la intrarea lor, se scoală de pe scaun. Cât priveşte obiceiul ce-l voi spune îndată, nu se mai potrivesc cu nici unii dintre eleni: când se întâlnesc pe stradă, în loc să-şi dea bineţe unul altuia, se înclină, ooborându-şi mâna până la genunchi.

LXXXI Egiptenii îmbracă nişte cămăşi de in cu ciucuri la poale – pe care le numesc calasyris 3I) 2. Peste ele se înfăşoară cu un fel de manta albă de-lââål aruncată pe umeri. În temple însă nu intră în veşminte de lină, nici nu sunt înmormântaţi cu ele, căci nu e îngăduit. Această practică este aidoma cu cele orfice şi bacchice 303, care vin din Egipt 304, cât şi cu cele pitagoreice 30 s. Nimănui din cei care iau parte la aceste mistere nu-i este îngăduit de legile sfinte să fie îngropat în veşminte de lână. Se povesteşte în legătură cu acestea o legendă sfânţă.

LXXXII Iată şi alte lucruri descoperite de egipteni: cărui zeu îi este închinată fiecare lună şi fiecare zi, ce-i e dat omului să i se întâmple după ziua în care s-a născut, de ce moarte va avea parte şi de ce fire. De asemenea învăţături s-au folosit şi acei eleni care s-au îndeletnicit cu poezias06. [Egiptenii] au găsit mai multe semne prevestitoare decât toţi ceilalţi oameni la un loc, pentru că, în clipa când se arată vreun semn – iau seama şi înseamnă în scris ceea ce urmează, iar dacă cumva mai târziu se mai petrece ceva asemănător, sunt încredinţaţi că urmarea va fi aceeaşi”.

LXXXIII Ghicitul la ei este rânduit în felul următor: dintre oameni, -nimănui 307 nu-i este hărăzit acest dar, ci numai unora dintre zei. În Egipt poţi găsi oracolul lui Heraoles, al lui Apollo, al Athenei, al Artemidei, al lui Ares,

ai lui Zeus, dar cel care *se* bucură, printre toate oracolele, de cea mai – mare preţuire este al Latonei din oraşul Buto. Oracolele n-au peste tot aceeaşi rânduâăl a – ci se deosebesc unele de altele.

LXXXIV Meşteşugul tămăduirii bolilor a fost aşezat în felul următor: fiecare locuitor se îngrijeşte de un singur fel de boală, nu de mai multe. Pentru fiecare boală există tămăduitori308: unii lecuiesc ochii, alţii capul, alţii dinţii, alţii pântecele, alţii alte boli ascunse.

LXXXV Iată acum ceva şi despre bocetele şi înmormântările lor. La cei cărora Le-moare, dintre ai casei, un om care se bucură de consideraţie, toate femeile casei îşi ung capul cu lut, bă chiar şi faţa, apoi, lăsând mortul acasă, ele umblă prin oraş şi, suflecate până la brâu şi cu sânii dezgoliţi, îşi bat pieptul; împreună cu ele merg toate femeile – rubedenii. Pe de altă parte, bărbaţii se bat şi ei cu pumnii în piept, de asemenea. suflecaţi pân-<la brâu. Abia după ce au îndeplinit acest obicei, îl duc la îmbălsămare.

LXXXVI Pentru această îndeletnicire sunt oameni de meserie care practică acest meşteşug. Când li se aduce un mort, aceştia arată celor care l-au adus nişte modele de mumii în lemn, care, prin zugrăveli, seamănă leit cu morţii; [rudelor] le spun că mumia cea mai costisitoare înfăţişează pe acel 309 al cărui nume aş săvârşi un păcat să-l rostesc într-o asemenea împrejurare; apoi le arată că a doua este mai prejos decât cea dintâi, şi mai ieftină, iar a treia costă cel mai puţin. După aceste lămuriri, îi întreabă după care model vor să-şi îmbălsămeze mortul. Apoi, dacă s-au înţeles din preţ, cei cu mortul pleacă, iar cei rămaşi în atelier, iată cum fac îmbălsămarea cea mai scumpă: cu ajutorul unui fier încovoiat, scot mai x ntâi prin nările [mortului] o parte din creier, iar o altă parte o scot turnând înăuntru nişte leacuri. Pe urmă, spintecând mortul pe sub coaste cu o piatră tăioasă din Etiopia, scot tot ce se aflâ în pântece, îl curăţă bine şi după ce varsă înăuntru vin de palmier, mai presară şi mirodenii pisate. În sfârşit, după ce umplu pântecele cu smirnă curată şi măcinată, cu

scorţişoară şi alte balsamuri, afară de ţamâie, îl cos iarăşi la loc. Când au isprăvit cu astă, continua îmbălsămarea, ţinând trupul în natron 330 timp de şaptezeci de zile. Mai mult de atâta nu-i îngăduit să fie ţinut. La împlinirea celor şaptezeci de zile, spălând leşul, îl înfăşoară în întregime cu feşi tăiate dintr-un d de pânză subţire 5 tl, unsă cu un lipici312 pe care egiptenii îl folosesc de obicei în loc de clei. Rudele, luându-l apoi de aici, fac o radă de lemn cu chip de om în care, când e gata, închid mortul şi o păstrează cu sfinţenie într-o cameră funerară, aşezând-o drept în picioare lângă zid.

LXXXV3I în felul acesta se face îmbălsămarea cea mai costisitoare. Pentru cei ce vor una mai modestă, ca să scape de o cheltuială prea mare, îmbălsămarea se face în felul următor: [meşterii], după ce îşi umplu clistirul cu ulei din lemn de cedru313 îi vâră în pântecul mortului, fără să-l mai taie şi fără a-i mai scoate maţele, împingând uleiul prin şezut şi împiedicându-l să se scurgă afară. După. aceea, ţin mortul în natron câte zile trebuie, iar în ultima *zi* dau drumul din pântece uleiului de cedru băgat mai înainte înăuntru. Uleiul are aşa de mare putere încât topeşte maţele şi măruntaiele şi le scoate afară odată cu el. Natronul, ia nadul lui, mistuie carnea şi din leş nu mai rămâne decât pielea şi oasele. După ce-au isprăvit de făcut aceasta, îmbălsămătorii înapoiază mortul în starea în care se află, fără să-i mai facă ceva.

LXXXVIII Al treilea fel de îmbălsămare, cea pentru morţii cei mai săraci, rată cum se face: după ce. i se bagă în pântece o. licoare din buruiana de curăţenie syrmaia, mortul este ţinut în natron şaptezeci de zile, apoi este înapoiat celor ce l-au adus.

LXXXIX Femeile oamenilor de vază, când se sfârşesc din viaţă, nu sunt duse de îndată la îmbălsămat, nici cele prea frumoase sau cele care se bucură de un mare renume; abia după ce au trecut trei sau patru zile sunt. date celor ce se îndeletnicesc cu îmbăisămatul. Obiceiul s-a statornicit de teamă ca nu cumva îmbăisămătorii să necinstească femeile. Umblă zvonul că unul din ei ar fi fost

prins asupra faptului, necinstind trupul unei femei moarte de curând, şi că a fost pârât chiar de tovarăşul lui de muncă.

XC Dacă vreun egiptean, sau chiar vreun străin, răpit de un crocodil sau de fluviul însuşi, este găsit mort, locuitorii oraşului în care a fost scos la mal sunt cu străşnicie ţinuţi să-l îmbălsămeze, să-i dea toată grija, iar apoi să-l înmormânteze cât mai frumos cu putinţă în morminte. sacre. De el n-are voie să se atingă nimeni – rudă sau prieten – afară doar de preoţii Nilului, cate-l înmormântează cu mina lor, deoarece îl privesc mai presus decât un leş omenesc.

XCI Egiptenii se feresc de obiceiurile elene, dar, ca să spun pe scurt, şi de obiceiurile tuturor celorlalte neamuri.

Cam toţi ceilalţi egipteni ţin această rânduială. În noma Tebei, aproape de Neapolis 3U, se află însă un oraş mare cu numele de Hemmis M^3, în care poate fi văzut un sancţnar în patru colţuri închinat lui Perseus 316, fiul Danaei. Jur-împrejurul lui cresc palmieri. Propilcele sanctuarului, ridicate din piatră, sunt foarte mari; lângă ele se înalţă două statui uriaşe tot de piatră, în această împrejmuire se găseşte un templu, iar în templu e aşezată o statuie a lui Perseus. După spusele locuitorilor din Hemmis, Perseus li se arăta când într-un loc, când într-altul al ţinutului lor, adesea şi în templu, ba uneori se mai săseşte şi câte o sandală de-a lui e’17 – mare de doi coţi – care, ori de câte ori se iveşte, bunăstarea se lasă peste tot Egiptul. Acestea sunt spusele lor, iar în cinstea lui Perseus ţin următoarele obiceiuri elene: organizează jocuri atletice care cuprind întreceri de tot felul, dând premii în animale, haine şi piei. La întrebarea mea, de ce numai, lor li se arată Perseus. şi de ce, spre osebire de ceilalţi egipteni, numai ei au întemeiat jocurile atletice, răspunsul a fost că Perseus se trage din oraşul lor; Danaos 5, 18 şi Lynkeus 319 au plecat pe mare în Ellada, fiind şi el de baştină tot din Hemmis; urmărind spiţa acestora, [povestitorii] aii coborât până la Perseus 32°. Eroul, la rundul lui, a ajuns în Egipt din pricină pe care o spun şi elenii, ca să aducă din

Libya capul Gorgonei e21. Cu acest prilej, spuneau ei, a venit şi pe la Hemmis, unde şi-a recunoscut toate rudele, căci numele oraşului, pe care-l ştia de la mama lui, îi era cunoscut înainte de a fi ajuns în Egipt. Jocurile gimnice le ţin după porunca lui Perseus.

XCII Toate aceste obiceiuri le ţin egiptenii care locuiesc mai sus de lacuri. Cei aşezaţi în ţinutul mlăştinos 822 au aceleaşi datini ca şi ceilalţi egipteni, printre altele, fiecare trăieşte cu câte o singură femeie32S, ca şi elenii. Totuşi, pentru înlesnirea traiului zilnic, şi-au găsit şi alte mijloace: când fluviul creşte şi îneacă câmplile, din apă cresc nenumăraţi crini cărora egiptenii le zic lotuşi **4. După ce îi culeg, îi usucă la soare şi pe urmă, pisându-le miezul, care seamănă cu măciulia macului, fac din el un fel de pâine pe care o coc la foc. Bună de mine-al e şi rădăcina acestui lotus, care, de obicei, este dulce, rotundă, mate cât un măr. Mai este şi un alt soi de crini asemănători cu trandafirii 825; aceştia cresc tot în fluviu. Rodul lor, care se aseamănă foarte mult cu fagurele de viespi, creşte pe o altă tulpină 526, ieşită din rădăcină. În fruct se fac o Sumedenie de seminţe cât sâmburele de măslină, care se pot mânca şi crude şi uscate. Papirusului *327*, care încolţeşte în fiecare an, smuls din mlaştină, i se taie partea de sus pentru alte întrebuinţăris28, iar partea de jos, care a rămas cam de un cot, o mănâncă crudă sau o vând, Cei care vor să-l facă şi mai bun la mâncat, îl coc mai întâi într-un cuptor încins şi aşa îl mănâncă. Unii locuitori trăiesc numai cu peşti, pe care îi prind, le scot măruntaiele, îi usucă la soare şi apoi îi mănâncă uscaţi.

XCIII Bancuri de peşte nu prea se găsesc în rkirias9, ci numai în lacuri unde iată ce fac: când le vine vremea să se împerecheze, înoată roiuri întregi spre mare; în faţă merg bărbătuşii, lăsând lapţii pe urma lor, iar femeiuştile, venind din urmă, înghit lapţii şi astfel zămislesc e*°. După ce acestea au rămas grele în apele mării, peştii înoată înapoi, fiecare spre looul lui obişnuit. Dar acuma nu se mai află în frunte bărbătuşii, ci conducerea a trecut femeiuştilor. În timp ce înoată în fruntea alaiului, faje şi ele

ceea ce făcuseră şi bărbătuşii, şi anume lasă în urmă dâre de icre în grămăjoare mici, pe care bărbătuşii, ţinându-se după ele, le înghit. Câte icre, aitâţia peştişori. Din icrele care – scapă neînghitke ies peştii care încep să crească.

Peştii prinşi în drumull lor spre mare se vede că sunt loviţi pe partea stângă a capului, pe >când dimpotrivă, la cei prinşi la reîntoarcere, loviturile se văd pe partea dreaptă. Aceasta li se întâmplă pentru că în drum.nl. spre mare ei înoată pe lângă malul stâng, iar la înapoiere, se aţin pe lângă acelaşi mal, de care se apropie şi se freacă de mai mult, ca – să nu greşească drumul din pricina curentului. Când Nillul începe să vină mare, apa din fluviu, în revărsarea ei, umple gropile din luncă şi adâncăturile, mai întâi pe cele de lângă fluviuăb1. Abia s-au acoperit cu apă, că toate şi mişună, dintr-odată, de o puzderie de peştişori. De unde anume ies peştişorii, eu unul îmi închipui lucrurile în felul următor: cu un an înainte, când apele Nilului scad, peştii, după ce şi-au lăsat icrele în mâl, pleacă şi ei odată cu ultimele ape. Pe urmă, la împlinirea răstimpului sorocit, când Nilul vine iarăşi mare, din aceste icre 332 ies de îndată peştişorii amintiţi. Aşa stau lucrurile cu peştii.

XCIV Egiptenii care locuiesc în ţinutul mlăştinos întrebuinţează un ulei din boabe de ricin *3 m* căruia îi zic „kiki”. Iată cum îl fac: de-a lungul malurilor apelor curgătoare şi ale bălţilor seamănă ricinii care în Ellada cresc sălbatici, de la sine. Aceste semănături aduc un rod bogat, dat urât mirositor. După cules, unii îl storc, după ce mai întâi l-au măcinat, alţii îl fierb, după ce mai întâi l-au prăjit, iar uleiul ce curge din el îl adună la un loc; uleiul este gras şi tot atât de bun pentru ars în candele ca şi cd de măsline, numai că are un miros greu.

XCV împotriva ţânţarilor, care sunt foarte numeroşi, au născocit următoarele: pe locuitorii din sus de lacuri îi apăra foişoarele 334 în care se urcă să doarmă, pentru că ţânţarii nu pot zbura aşa de sus din pricina vânturilor. Cei din ţinutul mlăştinos, în loc de foişoare, au găsit alte căi de apărare: tot omul îşi face rost de o plasă, cu care ziua

prinde peşte iar noaptea o foloseşte astfel: aşază plasa de jur-împrejurul patului în care se odihneşte, apoi, strecurându-se sub ea, se culcă. Ţânţarii, dacă omul ar dormi învelit numai în manta sau într-un cearşaf, l-ar pişcă prin ele, dar prin plasă nici măcar nu mai încearcă.

XCVI Corăbiile pe care egiptenii îşi cară mărfurile le fac din lemn de acant335, foatte asemănător la înfăţişare cu lotusul, din Cyrene 3SC. Lacrima Lui este guma. Tăind din acant sdnduri cana de doi coţi, ei le aşază ca pe nişte Cărămizi 337, construind corabia astfel: de jur-împrejurul unor căpriori lungi şi trainici bat scânduri de doi coţi. După ce înjghebează astfel scheletul corăbiei, întind peste căpriori, de-a curmezişul, nişte grinzi. De crivace nu se folosesc. Pe dinăuntru întăresc încheieturile [vasului] cu papirus. Pe urmă făuresc o singură drmă şi pe aceasta o trec prin bârna carenei. Catargul îl cioplesc, din acant şi pânzele le fac din papirus. Aceste corăbii nu pot pluti în susul fluviului decât numai dacă sine minate de un vânt puternic; altfel ele «în trase de pe ţărm. Fluviul îl coboară astfel: de corabie se prinde o plută 888 din crengi de tamarisc legate laolaltă cu o împletitură de trestie, cât – şi o piatră găurită, grea cam de doi talanţi. Pluta, prinsă cu un odgon de partea din faţă a – corăbiei, e lăsată în voia apei, iar piatra e legată cu un alt odgon dă spatele Corăbiei. Luată de şuvoiul apei, pluta alunecă repede şi trage după ea „baris”-iâl (aşa se cheamă corăbiile de felul acesta), iar piatra din spate, trăgând înapoi şi ajungând pe fund, frânează mersul corăbiei. Egiptenii au multe corăbii de felul acesta, şi unele pot căra o încărcătură de mai multe mii de talanţi.

XCVIX Cmd Nilul se revarsă peste câmpii, numai oraşele se mai zăresc deasupra apei, de-ţi vine să crezi că ai în faţă insulele din Marea Egee. Într-adevăr, toate celelalte ţinuturi ale Egiptului se prefac într-un fel de mare şi numai oraşele răsar deasupra apei. Când se petrece aşa ceva, oamenii nu mai umblă în bărci pe albia fluviului, ci o iau de-a dreptul prin câmpie. Dacă cineva ar merge cu barca de la Naucratis 339 la Memfis, apuci chiar pe lângă

piramide, deşi nu acesta este drumul obişnuit, ci prin vârful Deltei, şi pe lângă oraşul Kercassoros. Iar de treci cu barca prin câmpie spre Naucratis, venind de la mare şi de la gura Canobkă, vei ajunge la oraşul Anthylla 340 şi la aşa-zisul oraş ai lui Arhandros341.

XCVIII Din acestea, Anthylla, un oraş vestit, este hărăzit totdeauna soţiei celui ce domneşte peste Egipt, pentru cheltuielile ei cu încălţămintea. Aceasta se întâmplă de când Egiptul a căzut sub perşi. Celălalt oraş, îmi pare că-şi trage numele de la ginerele lui Danaos, Arhandros, fiul lui Phthios aii lui Ahaios, pentru că se numeşte Athandropolis 34S. Poate să mai fie. şi un alt Arhandros, oricum însă, numele nu este egiptean.

XCIX Până aci am povestit ceea ce am văzut, ce mi s-a părut şi ce am cercetat eu însumi, dar de aici înainte încep să povestesc istoriile egiptene din auzite; la ele se va mai adăuga şi dte ceva din cele văzutede. mine.

Preoţii spuneau căjjvun? 43, întâiul rege al Egiptului, a făcut prima îndiguire a oraşului Memfis. [Până la Min], fluviul curgea pe lângă muntele nisipos dinspre Libya. Min însă, stăvilind344 mai sus de Memfis, cale cam de o sută de stadii, cotul dinspre miazăzi al fluviului, i-a secat vechea albie şi a silit fluviul să curgă drept printre lanţurile munţilor e45. Încă până astăzi acest cot al Nilului este cu mate grijă ţinut de perşi să curgă departe de vechea matcă, perşii ridicând zăgazuri în fiecare an. Dacă fluviul, rupând cumva zăgazurile, ar trece iarăşi în vechea-i albie, întregul Memfis s-ar afla în primejdia de a fi acoperit de ape. După ce Min, primul lor rege, a prefăcut în uscat partea zăgăzuită, a întemeiat chiar aici oraşul acesta, care acum poartă numele de Memfis. (Memfis, prin urmare, se află aşezat în partea îngustă a Egiptului). În afara oraşului, în partea 19 – Hnroclot – Iştgr! l vgl! dinspre miazănoapte şi asfinţit, a mai săpat un lac care răspunde în fluviu (spre răsărit, oraşul e mărginit chiar de Nil); tot în acest oraş a mai durat acel templu al lui Hephaistos 34S, mare şi vrednic de pomenit peste măsură.

C Preoţii mi-au înşirat din cărţile lor numele altor trei

sute treizeci de regi „urmaşii lux Min. În atâtea generaţii, au fost optsprezece bărbaţi etiopieni şi o femeie băştinaşă, toţi ceilalţi au fost bărbaţi egipteni. Numele acestei femei care a domnit era Nitocris 847, ca şi cel al reginei Babilonului. Preoţii povesteau cum această femeie, pentru a-şi răzbuna fratele pe care l-au omorât egiptenii, pe când le era rege, iar după ce l-au om o rit i-au dat ei domnia – ca să-l răzbune [-ziceam-], a pus la cale, printr-un violeşug, pieirea multor egipteni. După ce a clădit sub pământ o sală uriaşă S4S [pentru ospeţe], sub cuvânt ITĂ vrea s-o iSTN f oiosinţă (altceva urmărea ea însă în mintea ei), alegând dintre egipteni pe care-i ştia ea mai vinovaţi de omorul săvârşit, se prefăcu căpofteşte la un ospăţ şi, în timpul mesei, printr-un uriaş canal tăinuit, slobozi peste ei apele fluviului. Acestea sunt faptele care se povestesc despre Nitocris şi, afară de acestea, că, după isprava ce-a săvârşit-o, s-a năpustit – într-o încăpere plină de cenuşă, ca să scape de pedeapsă.

CI Preoţii nu mi-au mai povestit despre niciun monument lăsat de ceilalţi regi; nicio strălucire nu-i legată de numele lor, afară doar de al ultimului dintre ei, anume. Moeris S49. A.cesta a lăsat ca amintire a domniei lui propileele850 lui Hephaistos, îndreptate spre miazănoapte; a săpat şi un lac, despre care voi arăta mai încolo 351 câte stadii are jur-împrejur; în fac a ridicat nişte piramide, despre a căror înălţime voi pomeni de asemenea când voi descrie şi întinderea lacului. Aceste monumente le-a lăsat el, iar dintre ceilalţi regi niciunul [n-a măr Lăsat Inamic.

CH aceştia trecându-i deci sub tăcere, voi vorbi despre regele care le-a urmat şi al cărui nume era Sesostris 3B2.

Acesta – povesteau preoţii plecând cu nişte corăbii de război din golful Arabic, a fost cel dintâi care i-a supus pe locuitorii aşezaţi pe coastele Mării Roşii şi a tot înaintat pe apă până a dat de o mare caftţ nu mai putea fi trecută din lipsă de adâncime 353. De aici, când E-a reîntors îţi Egipt, după spusa preoţilor, şi-a strâns oaste numeroasă...554 dintre supuşi, şi, luându-i cu el, începu să străbată uscatul

în lung şi în lat, supunând toate popoarele care-i stăteau în cale. La acele neamuri pe care le-a aflat «încleştate în lupta şi însufleţite de un aprig dor de libertate, a ridicat sje. Le-2 care glăsutesc prin inscripţii despre numele lui şi al patriei sale, şi. cupa aceste neamuri au fost supuse de puterea sa; la cei pe ale căror oraşe se făcuse stăpân fără luptă, supunându-le lesne, la aceştia *a* săpat pe stele inscripţii cu aceiaşi cuprins, cum făcuse şi la acele neamuri care se purtaseră vitejeşte, numai că a mai săpat şi părţile ruşinii femeieşti, viind să arate lumii că erau lipsiţi de bărbăţie.

CUI Săvârşind într-una asemenea fapte, străbătea continentul, până când, trecând din Asia în Europa, îi supuse şi pe sciţi şi pe traci. La aceste popoare cred eu că se află hotarul cel mai îndepărtat până unde a ajuns oastea egipteană, căci numai în ţinuturile acestora se mai întâlnesc stele înălţate [de egipteni], iar mai departe urma lor nu se mai vede. De aici, după cucerirea acestor meleaguri, ş, a întors din drum. Când a ajuns la fluviul Phasis 356, de aici încolo nu mai pot să spun fără greş dacă însuşi regele Sesostris a desprins din oştirea sa o parte pe care a lăsat-o să se statornicească acolo, sau dacă unii dintre ostaşi, osteniţi de rătăcirea îndelungată, au rămas de bună voia lor pe malurile fluviului Phasis.

CIV Oricum, colchidienii887 pa A a fi de viţă egipteană. Spun [aceasta] după ce eu însumi îmi făcusem o părere înainte de a fi auzit de la atiţii. Cum mă preocupa faptul, am început să întreb la amândouă popoarele: colchidienii îşi aduceau mult mai bine aminte de egipteni, decât egiptenii de colchidieni. În schimb, egiptenii spuneau că, după câte cred ei, colchidienii ar coborî într-adevăr din oştirea lui Sesostris. Aşa îmi închipui şi eu, pentru că cei din Coldiis sunt negri la culoare şi cu părul creţ8! S. (Totuşi aceasta e o dovadă îndoielnică, căci şi alţii arată astfel). Dar alături de cele de mai sus, dovada de căpetenie e faptul că, dintre toţi oamenii, numai colchidienii, egiptenii şi etiopienii se taie împrejur, de când e lumea lume. Fenicienii şi syrienii din Palestina

mărturisesc până şi ei că au luat acest
1? 6
obicei de la egipteni. lax syrienii din părţile râului Thermodon 35 a şi Parthenios 36°, ca şi vecinii lor, macrouri 3G1, mărturisesc că obiceiul l-au luat de curând de la ookhidieni. Aceştia sunt singurii oameni, aşadar, care se taie împrejur, şi e limpede că o fac luându-se după egipteni 302 Câit despre egipteni şi etiopieni, nu ştiu care de la care să fi luat obiceiul, căci este într-adevăr străvechi. O mărturie însemnată că cei care au avut legături cu Egiptul de aici I-au învăţat văd şi în faptul ca dintre fenicieni, cei care au strânse legături cu elenii au. pierdut obiceiul pe care-l deplânseseră de la egipteni în această privinţă şi nu-şi mai taie împrejur pruncii nou-născuţi.

CV Cât despre colchidieni, să vă arăt acum şi alte asemănări cu egiptenii. Numai ei şi egiptenii lucrează, inul la fel; întregul lor fel de viaţă şi limba333 ÎI se aseamănă. Inului din Colchis, elenii îi zic „sardonic” 354 iar cel adus din Egipt se cheamă „egiptean”.

CU Stelele 865 pe care Sesostris, regele Egiptului, le-a ridicat în diferite ţări, cele mai multe nu se mai văd dăinuind. În Syria Palestinei 368 însă am văzut eu însumi câteva, şi am luat seama şi la inscripţiile despre care am vorbit şi la semnul închipuind ruşinea de femeie. Aşijderea, şi în părţile Ionici se văd două chipuri 887 tăiate în stâncă ale acestui bărbat, unul pe drumul ce duce din Efes360 spre Fooeea, iar celălalt pe drumul – de la Sardes 869, spre Smyrna 370. Amândouă înfăţişează un bărbat înalt de cinci spithame să ţinând în dreapta o suliţă, iar în stânga un arc şi cu restul echipamentului, tot cam aşa: căci este în parte egiptean, în parte etiopian 872. De la un umăr la altul, peste piept, se află săpate cuvinte egiptene în scriere să oră care spun: „Această ţară am dobândit-o eu cu puterea braţelor mele” 378. Cine şi de unde era – n-o arată aici, ci a spus-o în altă parte. Din această pricină, văzându-i chipul, unii îşi închipuie. că ar fi al lui Memnon 374, dar sunt foarte departe de adevăr.

— CVII Mai povesteau preoţii ca pe acest Sesostris egipteanul – când s-a întors în ţară, aducând cu sine mulţi prinşi de război de la popoarele cărora le cotropise pământul – după ce sosi la

Daphnele Pelnsiace37S, fratele sân, căruia Sesostris îi încredinţase în lipsă Egiptul, l-a chemat atât pe el, cât şi pe copiii lui. Ia un mare ospăţ 376). [fratele] îngrămădi vreascuri de (ut împrejurul casei şi, ciad termină de ridicat grămezile de lemne, le aprinse. Când Sesostris luă seama la ce se petrece, se sfătui pe dată cu soţia sa (pentru că la ospăţ el îşi adusese totodată şi soţia). Ea îl povăţui să culce peste rugul în flăcări doi din cei şase copil pe care-i aveau şi, făcându-şi astfel din trupurile lor o punte peste foc, să scape ei cel puţin călcând peste copii. Sesostris făcu întocmai, şi aşa, doi dintre copii îi pieriră în foc în acest chip, dar ceilalţi au fost mântuiţi împreună cu tatăl lor.

CVIir După ce Sesostris s-a întors în Egipt şi s-a răzbunat pe fratele său, iată cum S-a folosit de mulţimea prinşilor aduşi din ţările subjugate: pigtrelejţâra. Te Jţe vremea jKgsimi-regensntru sanctuarul Lui Hephaistos, iHtepietre-HTomârime uriaşă, „eâl<c-au tâfi Fl” şi „tâite-canââele care brăzdează astăzi Egiptul aceştia le-au săpat prin muncă silnică, făcând, fără voia lor, din Egipt – care mai înainte vreme se străbătea lesne cu caii şi căruţele877 de la un cap la altul – o ţară lipsită de aceste mijloace. Căci din acel timp, Egiptul, deşi e în întregime numai un şes lin, nu mat arc drumuri de cai şi căruţe. Pricina acestei stări de lucruri sunt nenumăratele canale care se întretaie în fel şi chip. Iată acum de ce a brăzdat regele astfel ţara cu canale 878: acei egipteni care nu locuiau în oraşele întemeiate pe lângă fluviu, ci încete din inima ţării, ori de câte ori fluviul scădea, duceau – lipsă cumplită de apă, neavând de băut decât apă sălcie scoasă din fântâni. Aşa a ajuns Egiptul. să fie tăiat de canale.

CIX Tot acest rege – mai spuneau preoţii – a împărţit pământul 379 între toţi. egiptenii, dând fiecăruia câte un ogor pătrat 88°, deopotrivă de mare. De aici şi-a scos el veniturile, orânduind ca în fiecare an să i se plătească o

anumită dare 881. Dacă se-ntâmpla ca fluviul să roadă o parte din ţarina cuiva, omul venea la rege şi-i spunea ce păţise. Iar regele trimitea oameni să vadă şi să măsoare cu cât se micşorase lotul, pentru ca darea cuvenită să fie plătită potrivit cu pământul rămas. Părerea mea este că aici se află începuturile geometriei, care, de aici, a trecut apoi în Ellada. Ceasornicul solar 882, arătătorul solar şi cele douăsprezece părţi ale zilei elenii le-au învăţat de la babilonieni.

CX Acest rege a fost singurul egiptean care a domnit şi peste etiopieni888. El a lăsat ca amintire în faţa templului lui Hephaistos două statui de piatră de câte treizeci de coţi 384, a sa şi a soţiei sale, şi statuile celor patru copii ai lor, de douăzeci de coţi fiecare 385. Preotul lui Hephaistos, multă vreme după aceea, nu l-a lăsat pe Darius persanul să-şi înalţe statuie în faţa acestora, zicând că el nu săvârşise fapte atât de mari ca Sesostris egipteanul. Căci Sesostris, printre multe alte popoare la fel de mari ca acelea cucerite de Darius, îi supusese şi pe sciţi, pe când Darius pe sciţi nu i-a putut înfrânge. Aşadar, n-ar fi fost drept să-şi ridice statuie în faţa celor ale lui Sesostris, fără să-l fi întrecut în fapte. După câte spun preoţii, Darius i-a împărtăşit părerea în această privinţă 66.

CXI După moartea lui Sesostris – mai povesteau ei – i-a urmat în scaun fiul său Pheron as7. El n-a purtat niciun război, dar s-a întâmplat să orbească din următoarea pricină: odată, când fluviul se umflase peste măsură, până la optsprezece coţi, încât acoperise ogoarele, stârnindu-se şi un vânt vijelios, fluviul se acoperi de valuri; atunci regele, spun preoţii, cuprins de o trufie nebunească, apucă o lance şi o aruncă în mijlocul vârtejurilor fluviului. După care faptă, îndată se îmbolnăvi de ochi şi orbi. Vreme de zece ani a fost el orb, dar în al unsprezecelea i-a sosit veste de la oracolul din oraşul Buto 338 că i s-a împlinit sorocul de ispăşire şi că va putea iar să vadă, dacă se va spăla pe ochi cu udul unei femei care n-a trăit decât cu bărbatul, ei şi alţi bărbaţi n-a cunoscut.

Mai întâi regele făcu încercarea, cu propria sa soţie, apoi cum nu vedea de loc mai bine, încercă pe rând cu mai multe. În clipa în care şi-a recăpătat vederea, strânse într-un oraş numit azi Etythrebolos 889 pe toate femeile cu care făcuse încercarea, în afară de una singură – aceea cu al cărei ud spălându-se a văzut. După ce le-a adus aici, le-a dat foc cu oraş cu tot, iar el o luă de soţie pe cea cu al cărei ud spălându-se îşi recâştigase vederea. Scăpând de boala de ochi, a trimis felurite daruri la toate templele reiai vesti. ts: vrednice de pomenit şi de văzut sunt mai ales darurile închinate templului. Soarelui, şi anume: două obeliscuri 890 de piatră, fiecărcămtt-o singură bucată, Lungi de câte o sută de coţi şi late de dte – opt coţi.

CXII După acest rege – spuneau ei mai departe – a urmat la tron un bărbat din Memfis, al cărui nume, în limba elenă, ar fi Proteus SSI. Şi acum poate fi văzută la Memfis o incintă sacră închinată lui, foarte frumoasă şi bogat împodobită; incinta este aşezată la miazăzi de templul lui Henhaistos. În preajma acestui sfânt lăcaş locuiesc fenicieni din Tyr şi întregul loc se cheamă „Tabăra tyrienilor” 392. În incinta închinată lui Proteus se află un templu, numit al Afroditei celei Străine398; eu am ajuns să cred că acest templu era al Elenei, fiica lui Tindar, şi asta nu numai pentru că am auzit că Elena a stat o vreme la Proteus, ci şi pentru că este numit al. Afroditei celei Străine; din celelalte temple câte îi sunt închinate Afroditei, niciunul nu-i este închinat sub porecla de „Străină 1.

CXIII Qnd i-am întrebat despre Elena, preoţii mi-au răspuns aşa; Alexandros în răpind-o pe Elena din Sparta, a plecat pe mare spre ţara lui. Când a ajuns în Marea Egee, nişte vânturi potrivnice îl împing în Marea Egiptului, iar de aici (căci vuiturile lor nu-i erau prielnice) ajunge în Egipta95, şi anume în acea parte a Egiptului unde este acuma gura Nilului numită Canobică 336 şi la Sărător îi 897. Pe ţărmul mării se afla – şi mai dăinuie încă şi azi – un-yempiu ai lui Heracleş890 în care, dacă se adăposteşte un sclav, al bncuT-arTI elîşi îşi pune peceţile sacre335

care-4. Închină zeului, nu e îngăduit să te mai atingi de el. Acest obicei se păstrează până în zilele mele, tot aşa ca la început. Prin urmare, sclavii lui Alexandros, aflând de datina legată de templu, se despărţiră [de stăpân] şi, punându-se sub ocrotirea zeului, îl învinuiau pe Alexandros, vrând să-i facă rău, dând în vileag cuvânt cu cuvânt tot ce se întâmplase cu Elena şi cu ocara adusă lui Menelao3. Ei au adus aceste învinuiri faţă de preoţi şi de dregătorul însărcinat cu paza acestei guri [a Niltilui], dregător al cărui nume era Thonis 400.

CXIV După ce i-a ascultat, Thonis a trimis în mare grabă lui Proteus la Memfis o solie care să-i vorbească aşa: „A sosit un străin, teucru401 de neam, care a săvârşit în Ellada o cumplită nelegiuire: el a venit în această ţară mânat de vânturi, după ce a ademenit pe soţia gazdei sale şi a răpit-o împreună cu bogăţii nesfârşite la număr. Ce să facem acum, să-l lăsăm să plece nepedeipsit, sau să-i luăm ceea ce a adus cu el?” La aceasta, Proteus trimite răspuns printr-un sol zicând: „Pe acest străin, oricine ar fi el, care a săvârşit faţă de gazda sa fapte atât de nelegiuite, luaţi-l şi aduceţi-l înaintea mea, să-l văd cum se va dezvinovăţi”.

CXV Thonis, aflând porunca, îl prinde pe Alexandros şi-i opreşte corăbiile. Apoi, şi pe el şi pe Elena îi duce la Memfis împreună cu avuţiile şi, afară de ei, şi pe sclavii care se puseseră sub ocrotirea zeului. Când toţi fură de faţă, Proteus îl întrebă pe Alexandros cine era şi de unde pornise cu corăbiile pe mare.

Acesta îi spuse din ce neam se trage, care era numele patriei sale, lămurkidu-l desluşit şi de unde pornise cu corăbiile. După aceea, Proteus îl mai întrebă de unde o luase pe Elena. Fiindcă Alexandros se ferea de un răspuns limpede şi pentru că ooolea adevărul, sclavii de sub ocrotirea zeului, care erau şi ei de faţa, l-au dovedit mincinos, istorisind toată povestea nelegiuirii. La sfârşit, Proteus rosti următoarele în faţa lor, zioand: „Dacă n-aş ţine mult să nu omor pe niciunul din străinii care vin în ţara mea împinşi de vânturi, m-aş răzbuna eu pe tine în locul elenului, o tu cel mai mârşav dintre bărbaţi, care,

bucurându-te de ospitalitatea lui, ai săvârşit cea mai nelegiuită faptă: [n-ai şovăit] să te apropii de soţia gazdei tale. Şi aceasta nu ţi-a fost destulei, după ce-ai ademenit-o, pled cu ea [pe furiş], răpind-o. Şi nâcă acestea nu ţi-au fost de ajuns, ci, la plecare, ai mai şi prădat casa gazdei tăie. Aşadar, de vieme ce doresc foarte mult să nu ucid niciun străin, [te las slobod să pleci] ...402. Dar nu voi răbda să duci de aici această femeie, nici averile, ci le voi păstra pentru gazda ta din Ellada până va dori el însuşi să vină să le ia. Vă poruncesc atât ţie, cât şi tovarăşilor tăi de drum, ca în trei zile să plecaţi din ţara mea unde-oţi şti, altminteri veţi fi socotiţi duşmani”.

CXVT Aşa a ajuns – după spusele preoţilor – Elena la curtea lui Proteus. Pare-mi-se că şi Homer ştia de această legendă, dar cum nu era atât de potrivită pentru epopee ca cea de care s-a slujit, a lăsat-o dinadins la o parte, arătând totuşi că legenda aceasta o ştia şi el. E vădit că aşa stau lucrurile, deoarece el descrie în *Moda* (şi nicăieri altundeva nu se dezminte) lunga pribegie a lui Alexandros, cum a fost el dus de valuri în altă parte, abăăindu-se din drum, împreună cu Elena pe care-o ducea cu sine, şi cum a ajuns în Sidonul Feri ici ei. De acest lucru se pomeneşte în locul unde e vorba de „Isprăvile lui Diomedes”; iată cum sună versurile 403:

[Ea, după asra, n cămara cu dulce miros se pogoară,]
Pânze d grămadă pe-acolo erau înilerate-n tot felul;
Lucrul de mânal femeilor sidoniene, pe care Paris acasă la el le-adusese de unde-i Sidonul.
Când adusese aşijderi pe mare pe mândra Elena Cea citi părinte mărit.

Faptul e pomenit şi în *Odiseea*, în aceste versuri4CW:
Fiica lui Zeua avea deci astfel de leacuri grozave.
Fără de seamăn, pe care în dar Polydarana le-aduse.
Soaţa lui Thonis, pe nume, venind din Egipt de departe.
Unde ţarina cea rodnică dă buruieni de tot felul.
Uncie vindecă boala, iar multe pe om îl omoară.

Iată versurile rostite de Menelaos către Telemahos:

Zeii-I Egipt mă opriră, arzir. d de dorinţa plecării.
Pentru că am uitat să le-nalţ hecatomba întreagă.

Din aceste versuri se vede bine că Homer ştia despre trecerea lui Alexandros prin Egipt; Svria se învecinează cu Egiptul, iar fenicienii, cărora le aparţine Sidonul, locuiesc în Syria.

CXVII După aceste versuri (şi acest crâmpei) se vede foarte limpede şi fără umbra de îndoială că *Cypriile* 405 nu sunt ale. lui Homer, ci ale altui poet. Căci în versurile *Cypriilor* se spune că Alexandros „atunci când a adus-o pe Elena, a sosit la Troia venind din Sparta numai în trei zile, bucurându-se de un vânt prielnic şi de o mare liniştită 406. Xn *Iliada* însă, Homer spune că [Alexandros] a rătăcit îndelung când a adus-o.

CXVIII Dar acum rămâneţi cu bine, Homer şi versuri ale *Cypriilor*. Când, după aceea, i-am întrebat pe preoţi dacă sunt sau nu basme cele spuse de eleni despre războiul cu Troia, mi-au răspuns, zicând că au cunoştinţă de fapte chiar din istorisirile lui Menelaos, şi anume că, după răpirea Elenei, pe pământul teucrilor a sosit o mare oştire de-a elenilor, care sărise în ajutorul lui Menelaos; de îndată ce oştirea a coborât pe uscat şi şi-a aşezat tabăra, a trimis la Troia soli, printre care se număra Menelaos însuşi. Solii, după ce-au ajuns la zidul cetăţii, au cerut-o înapoi pe Elena, avuţiile pe care Alexandros le luase hoţeşte, precum şi despăgubire pentru nedreptăţile săvâuşite. Troienii, şi atunci şi mai târziu, cu sau fără jurământ, au spus acelaşi lucru, anume că Elena nu era la ei, nici averile reclamate, ci că toate acestea se aflau în Egipt; prin urmare, nu era cu dreptate ca ei să fie urmăriţi pentru ceea ce oprise Proteus, regele egiptean. Dar elenii, crezând că-şi râd de ei, au încercuit oraşul până l-au cucerit. Dar cum nici după cucerirea cetăţii Elena nu se ivea nicăieri şi primiră aceeaşi lămurire ca la început, abia atunci elenii, dând crezare vorbelor dintâi, l-au trimis chiar pe Menelaos la Proteus.

CXÂX Când Menelaos sosi în Egipt şi urcă fluviul până la Memfis, arătând [lui Proteus] adevărata faţă a

lucrurilor, se bucură de o bună găzduire; apoi o luă cu el pe Elena teafără şi nevătămată, împreună cu toate averile lui. Menelaos, deşi a avut parte de această primire, s-a făcut vinovat faţă de egipteni407; and să pornească la drum, timpul nepriincios l-a ţintuit pe loc; deoarece vremea rea nu mai contenea, a pus la cale o faptă nelegiuită: a luat doi copii ai unor oameni din partea locului şi i-a adus jertfă 408. Apoi, cum ceea ce făptuise s-a descoperit, atât de oameni şi urmărit, a plecat fugind cu corăbiile spre Libya 409. Încotro se va mai fi îndreptat de acolo, egiptenii nu mai puteau spune. Unele din aceste întknplări, ziceau ei, le ştiau din povestirile altora „altele, petrecute chiar la ei, le povesteau ca unii care le cunoşteau bine.

CXX Iată ce ziceau preoţii egipteni. Cât despre mine, le dau toată dreptatea în legătură cu povestea ce mi-au spus-o despre Elena, mai adăugând că, dacă Elena ar fi fost într-adevăr la

Troia, locuitorii ei ar fi înapoiat-o [negreşit] elenilor, cu sau fără voia lui Alexandros. Căci Priam n-ar fi fost atât de smintit, şi nici celelalte rubedenii din casa lui, încât să vrea să-şi primejduiască propria lor fiinţă, copiii lor, chiar cetatea însăşi, numai pentru ca Alexandros să trăiască cu Elena. Dacă cumva în primele timpuri [ale războiului]aşa vor fi văzut lucrurile, după ce au pierit atâţia troieni în nesfârşitele lupte cu elenii, şi cum nu era bătălie în care să nu fi murit doi, trei sau chiar mai mulţi din feciorii lui Priam (de-ar fi să ne încredem în mărturia poeţilor epici), într-un timp când se petreceau asemenea grozăvii, am tot dreptul să cred că însuşi Priam de-al fi trăit cu Elena, şi tot ar fi dat-o înapoi410 aheilor, numai să înlăture nenorocirile abătute atunci [asupra Troiei]. Domnia nici măcar nu i se cuvenea lui Alexandros, aşa încât la bătrâneţea lui Priam povara ei să cadă pe umerii lui, ci, la moartea lui Priam urma să ia domnia Hector, care era şi mai vârstnic, şi mai vrednic decât el. Şi fireşte, lui Hector nu i-ar fi venit la socoteală să dea. nună liberă fratelui său cate încălcase dreptatea, asta mai ales într-o vreme când, din pricina

acestuia, mari nenorociri se abătuseră şi pe capul lui şi pe al celorlalţi troieni. Troienii însă n-aveau de unde s-o dea îndărăt pe Elena şi, deşi spuneau adevărul, elenii nu-i credeau; după câte şocat eu, toate acestea s-au întâmplat deoarece puterea zeiască hotărâse ca, prin pieirea lor într-un măcel fără cruţare, să dea o pildă oamenilor „arătând că, pentru nelegiuirile mari, mari sunt şi pedepsele hărăzite de zei 4 li. Acestea le-am spus aşa cum le-am gândit.

CXXI După Proteus – povesteau preoţii, a urmat la domnie Rampsinitos 412, care a lăsat, drept amintire în urma lui – Ptopilesle templului lui Hephaistos 4 i3, cele îndreptate spre asfinţit. În faţa] propil6 p-aâulăâţar două statui mari de douăzeci şi cinci de coţi, dintre care pe cea dinspre miazănoapte egiptenii o numesc „Vara”, iar pe cea dinspre miazăzi, „Tarna”, în Celei pe care o numesc „Vara” i se închină şi-i aduc daruri, cu cea numită „Iarna” se poartă tocmai dimpotrivă. Acest rege – povesteau preoţii – avea o atât de mare bogăţie în bani 41S, că niciunul din câţi regi i-au urmat n-au putut să-l întreacă şi nici măcar să-l ajungă. Voind el să-şi pună comoara la adăpost, şi-a clădit o încăpere de piatră ou unyl din ziduri dând în afara palatulul416. Cel care făcea lucrarea, punându-i gând rău, meşteşugi în aşa fel ca una din pietre să poată fi lesne scoasă 417 din zid de doi bărbaţi, ba chiar de unul singur, Când încăperea fu gata, regele îşi aduse comorile acolo. După câtăva vreme, arhitectul, simţindu-şi sfârşitul aproape, îşi chemă copiii (căci avea doi) şi le lămuri cum, prevăzător pentru ei, ca să aibă o viaţă. îmbelşugată, clădise cu vicleşug vistieria regelui. Deşluşindu-le tot ce privea scoaterea pietrei, le spuse cât era de mare, adăugând totodată că, dacă vor ţine seama întocmai de spusele lui, ei vor fi [adevăraţii] vistiernici ai averilor regelui. Apoi îşi dădu sufletul. Feciorii lui nu peste mult timp se puseră pe treabă. Venind noaptea la palat şi găsind piatra în zidul clădirii, au scos-o lesne din loc şi au cărat cu ei mult bănet. Când întâmplător regele deschise încăperea, se miră foarte văzând câţi bani lipseau din vase 418, dar

nu avea pe cine să arunce vina, peceţile fiind neatinse şi vistieria încuiată. Pentru că şi a doua şi a treia oară, când a deschis-o, banii i se păreau tot mai p. puţini (căci hoţii nu conteneau să fure într-una), iată ce făcu: porunci să se făurească nişte capcane, pe care le aşeză în jurul vaselor cu bani. Hoţii uniră ca mai înainte; unul din ei pătrunse în vistierie şi, cum se apropie de vas, se şi prinse în capcana. Cum îşi dădea bine seama în ce primejdie se află, îl chemă îndată pe fratele său şi-i lămuri ce se petrecuse. Apoi îi porunci să intre cât mai degrabă şi să-i reteze capul, ca nu cumva, fiind văzut şi recunoscut cine este, să-l piardă şi pe el. Gândindu-se că fratele sau are dreptate, celălalt, ascultându-l, făcu întocmai, apoi, potrivind piatra la loc, plecă acasă, ducând şi capul fratelui său. Când se crăpă de ziuă şi regele intră în încăpere, fu cuprins de mirare văzând în capcană trupul hoţului fără cap, încăperea neatinsă şi nicio altă intrare sau ieşire. În plină încurcătură, iată ce făcu: spânzură419 de un zid leşul hoţului; punând apoi lângă el paznici, le porunci să prindă şi să-i aducă pe oricine l-ar vedea bocind mortul sau văităindu-se de milă. Când leşul fu spânzurat, mama hoţului fu cuprinsă de o cruntă durere; vorbind cu fiul care îi mai rămăsese în viaţă, îi porunci să facă ce-o şti şi ce-o putea numai să ia de acolo trupul fratelui lui şi să-l aducă acasă, ameninţându-l că, dacă nu. va face aşa, ea însăşi se va duce la rege şi-l va. piti că la el se află banii. Cum maică-sa era supărată foc pe el – singurul copil rămas în viaţă – şi cum, orice îi spunea, nu reuşea s-o convingă, el puse ia cale un şiretlic: făcu rost de nişte măgari, umplu câteva burdufuri cu vin pe care le puse pe spinarea măgarilor, apoi îi mină într-acolo. Când ajunse în preajma celor care pâfceau leşul spânzurat, trăgând de gâturile a două-trei burdufuri, le desfăcu legăturile. Când vinul începu să curgă, îşi dădu cu pumnii în cap ţipând în gura mare, de parcă nu mai ştia spre care măgar să se întoarcă mai întâi. Paznicii, îndată ce văzură vinul curgând din belşug, dădură cu toţii fuga în drum cu ulcioare în mină să le umple cu vinul ce gilgâia, ca unii peste care dăduse

norocul. Omul îi ocăra, profâoându-se mânios pe toţi. Cum paznicii umblau să-l împace, el, de la o vreme, s-a prefăcut că se potoleşte şi că supărarea i-a trecut. În cele din urmă mână măgarii afară din drum şi le potrivi încărcătura. Din vorbă în vorbă, cum unul din paznici glumi cu ei şi-l făcu să râdă, ajunse de le dărui unul din burdufuri. Paznicii, cu gândul numai la băutură, se tolăniră în iarbă, acolo unde erau, şi-l luară şi pe el alături, stăruind să rămână să bea împreună. El se lăsă înduplecat şi rămase pe loc. Cum, în timpul băuturii, îi vorbeau prieteneşte, le mai dărui un burduf. îmbuibându-se cu băutură, paznicii se îmbătară criţă şi, răzbiţi de somn, adormiră chiar acolo unde băuseră. Omul, la lăsarea nopţii, desprinse trupul fratelui său [de pe zid] şi, în bătaie de joc, rase obrazul drept 420 al tuturor paznicilor. Punând apoi leşul pe unul din măgari, plecă acasă, împlinind astfel voia maică-sii.

Regele, când auzi că trupul hoţului fusese furat, se mânie foarte. Dorind cu tot dinadinsul să fie găsit, oricine ar fi el, cel care făptuise acestea, făcu un lucru pe care mai că nu-mi vine să-l cred: şi-a dus fata într-o casă de desfcâu, porunti. nd. a-i să primească fără alegere orice bărbat, dar mai înainte de a se lăsa în voia lui, să-l silească pe fiecare să-i povestească fapta cea mai dibace şi cea mai nelegiuită pe care o săvârşise în viaţă, Pe cel care avea să povestească isprava cu tâlharul, pe acela să-l prindă şi să nu-l lase să-i scape.

Pe când fata făcea întocmai cum îi poruncise taică-său, hoţul, înţelegând ce se ascundea în purtarea ei şi vrând să-l întreacă în şiretenie pe rege, iată ce făcu: tăie din umăr mina unui om mort de curând şi plecă cu ea sub mantie. Ducându-se apoi la fata regelui, şi fiind descusut şi el ca şi ceilalţi, îi povesti că cea mai nelegiuită faptă o săvârşise tind a tăiat capul fratelui său prins în capcana din vistieria regelui, iar cea mai iscusită, când, îmbătându-l pe paznici, a desprins leşul spânzurat al fratelui său. Fata, cum îl auzi, îl şi prinse, dar, pe întuneric, hoţul i-a întins mâna de mort. Ea, apucând mâna, o ţinea bine, crezând că-l ţinea chiar pe el de mină; dat hoţul, lăsându-i braţul, o

luă la sănătoasa, zbughind-o pe uşă afară. Când şi acestea au fost aduse la ştirea regelui, Rampsinitos s-a simţit copleşit de marea dibăcie şi de îndrăzneala omului. Până la urmă, trimise veste în toate oraşele că, dându-i iertarea sa, va primi strălucit pe acel om, dacă va veni în faţa lui. Hoţul, incresându-se, se înfăţişă înaintea lui, iar Rampsinitos fu cuprins de atâta admiraţie, că-i dădu de nevastă pe fiica aceasta, ca unuia cate ştia mai multe decât toţi oamenii; egiptenii într-adevăr întrec în deşteptăciune pe alţii – [spuse regele] – dar el îi întrecea şi pe egipteni 421.

CXXII După aceea, mai povesteau preoţii, acest rege a coborât de viu acolo unde elenii socot că e Hadesul422. În Hades a jucat zaruri 423 cu Demetra şi când câştiga, când pierdea; apoi s-a întors din nou pe pământ, având în dar de la ea un ştergar de aur. Preoţii spuneau că, după această coborâre a lui Rampsinitos, deoarece faraonul se întorsese înapoi, la egipteni se ţine o. sărbătoare, pe care o ştiu şi eu, pentru că se ţinea încă pe vremea mea. Cu toate acestea, n-aş putea spune dacă au statornicit-o chiar din pricina asta. Chiar în ziua sărbătorii, preoţii ţes o mantie 424, apoi, legându-l bine cu o faşă la ochi pe unul dintre ei, îl raână cu mantia pe umeri pe drumul ce duce spre „templul Demetrei. iar ei se întorc înapoi. Preotul legat la ochi, zic ei, estecăfâuzit mai departe de doi lupi 425 până la templul Demetrei, cate se află la o depărtate de douăzeci de stadii de oraş. iar de la templu, tot lupii îl aduc îndărăt în acelaşi loc.

CXXIII Să dea crezământ spuselor egiptenilor cel care le socoteşte vrednice de crezare. Cât despre mine, în toată povestirea mea, nu fac decât să scriu cum am auzit spusele unuia şi ale altuia.

Egiptenii spun ca Demetra şi Dionysos 426 sunt stăpânii celuilalt târâm. Tot egiptenii sunt primii care au spus şi acest lucru, anume că sufletul omului este nemuritor 427 şi că, după moartea trupului, el intră într-o altă vietate, care, urmează să se nască. După ce a pribegit prin toate animalele de uscat, de apă şi prin zburătoare,

intră iarăşi în trupul unui om care tocmai se naşte, această peregrinare petrecându-i-se într-un răstimp de trei mii de ani 42 a. Ştiu că unii dintre eleni s-au folosit de această învăţătură, unii mai devreme, alţii mai târziu, ca şi cum ar fi a lor proprie. Numele acestora, deşi le cunosc, totuşi nu le scriu42! >.

CXXIV Până pe vremea domniei lui Rampsinitos, spuneau preoţii, în Egipt domnea buna rânduială. şi un mare belşug. După el însă, ajungând rege Keops4S0, peste ţară s-au abătut tot felul de rele. Keops, după ce a închis mai întâi toate templele, i-a oprit pe egipteni să mai aducă jertfe481, apoi le-a poruncit tuturor egiptenilor să muncească pentru el. Pe unii i-a folosit la căratul pietrei de la carierele de piatră 432 din muntele Arabici, până la Nil; o dată trecute cu plutele 433 peste fluviu, altora le-a dat în grijă să le ia în primire şi să le care434 până la aşa-zisul munte al Libyei *435*. [La aceste corvezi] au muncit fără întrerupere câte o sută de mii de oameni 42 e, timp de trei luni fiecare miriadă. Zece ani s-au scurs în care poporul a muncit greu la făcutul drumului 437 pe unde se cărau pietrele, lucrare, după părerea mea, cu nimic mai prejos decât însăşi piramida (căci drumul e lung de cinci stadii, lat de zece braţe, iar în locuă unde este cel roai înalt, atinge chiar şi o înălţime de opt braţe); a fost făcut din piatră şlefuită şi împodobită cu tot felul de chipuri săpate. Prin urmare, zece ani s-au scurs cu acest drum, cât şi cu cămările subpămâatene, [clădiri] pe care le-a hărăzit să-i fie mormânt, într-un ostrov în care a tras un canal din Nil 433. Numai pentru ridicarea piramidei au trebuit douăzeci de ani. Piramida are patru feţe, fiecare din ele numărând opt plethre în lungime, în înălţime de asemenea [e făcută] din piatră şlefuită şi împreunată cum nu se poate mai bine; niciuna din pietre nu-i mai mică de treizeci de picioare.

CXXV Aceasta piramidă a fost ridicată în felul următor: în chip de trepte, pe care unii le numesc crestături, alţii altare 439; după ce făceau mai întâi o treaptă de acest fel, tidiţau apoi restul pietrelor cu ajutorul unor maşinării440 făcute din scurtături de lemne,

înălţându-le de la pământ pe primul rând de trepte. Când piatra era săltată aici, o puneau pe a doua maşinărie aşezată pe primul rând al treptelor, de unde era ridicată pe al doilea şir de trepte [şi aşezată] pe o altă maşinărie; căci se aflau tot atâtea maşinării câte şiruri de trepte, fie că una şi aceeaşi maşină, uşor de purtat, o mutau pe fiecare treaptă când ridicau piatra441. Eu sunt datorsă vă vorbesc despre amin două chipurile cu putinţă, aşa cum mi-au fost pomenite. Mal întâi au fost desăvârşite părţile de sus ale piramidei, apoi, coborând, părţile următoare şi abia la urmă de tot au isprăvit şi părţile de la pământ şi cele mai de jos. Pe piramida s-a săpat în scriere egipteană cât hrean 442, câtă ceapă şi cât usturoi au trebuit pentru hrana lucrătorilor; şi dacă îmi aduc bine aminte. – tălmaciul când mi-a citit inscripţia 443, mi-a spus că se cheltuiseră o mie şase sute de talanţi de argint. Dacă acestea sunt adevărate, câţi alţi talanţi trebuie să se fi1 cheltuit pentru fierul cu care au lucrat, pentru hrana şi îmbrăcămintea lucrătorilor, în vremea care s-a scurs numai cu lucrările de zidărie, un alt timp apoi, de asemenea îndelungat, după câte cred, cu cioplitul şi căratul pietrelor, cu săpăturile de sub pământ; n-a fost de loc un timp scurt.

CXXVI Keops ajunse în aşa hal de nemernicie, încât, sleit de atâtea cheltuieli, şi-a dus fata într-o casă de desfrâu, poruncindu-i să-i agonisească o anumită sumă de bani; nu mi-au spus cât anume; fata, nu numai că ascultă de porunca tatălui ei, ci, deosebit de asta, i-a încolţit gândul să lase şi ea un monument. Aşa că se ruga de fiecare bărbat care intra la ea să-i dăruiască câte o piatră. Din aceste pietre se spune că a fost ridicată piramida aşezată în mijlocul celor trei 444, în faţa pi – ramidei celei mari. Fiecare latură. a ei este de o plethră şi jumătate.

CXXVII Acest Keops, după câte îmi spuneau egiptenii, a domnit cincizeci de ani. După moartea lui, i-a urmat la tron fratele său, Kephren44S, care *s-a* purtat întru totul aidoma cu înaintaşul său. Printre altele, şi el a înălţat o piramidă, care însă nu. atinge mărimea celei a lui Keops. Chiar şi eu le-am măsuraţ 448… Aici lipseşte

încăperea subpământeană 447 şi nici nu pătrunde în ea vreun canal care să aducă apă din Nil, aşa cum curge în cealaltă piramidă, printr-un şanţ; anume făcut, ce înconjoară ostrovul în care se spune că zace însuşi Keops. Făcându-i temelia din piatră de Etiopia de mai multe culori448, a ridicat-o alături de cea mare, faţă de care este cu patruzeci de picioare mai scundă, Amândouă se află pe aceeaşi colină, înaltă de cel mult o sută de picioare 449. Kephren, spuneau egiptenii, a domnit cincizeci şi şase de ani.

CXXVIII Toate acestea fac la un loc o sută şase ani, timp în care egiptenii au fost bântuiţi de tot soiul de rele, iar templele, care fuseseră închise, nu s-au mai deschis atâta amar de vreme. Egiptenii, din ură pentru ei, nu prea vor să rostească numele acestor regi, ba şi piramidelor le spun după numele păstorului Philitis 48°, care îşi păştea pe atunci turmele prin locurile acelea.

CXXIX După Kephren431 mi-au spus că a domnit peste Egipt Mykerinos 452, fiul lui Keaps. Acestuia nu i-au fost pe plac faptele tatălui său; [de aceea] a deschis templele şi a îndemnat poporul ajuns la capătul suferinţei să-şi vadă de munca timpului şi să aducă iarăşi jertfe. Dintre toţi regii, el Le-a făcut oamenilor cele mai drepte judecăţi. De aceea este cel mai lăudat dintre toţi regii câţi au domnit până acum peste Egipt. Printre altele, nu numai ca făcea judecata după dreptate, dar dacă cineva se arăta nemulţumit cu hotărârea dată, îl împăca, dăruindu-l cu bunuri dintr-ale sale. Mykerinos, care era bun faţă de supuşii săi şi n-avea altă grijă decât binele lor. a fost lovit de un şir întreg de nenorociri, care au început odată cu moartea fiicei sale, singurul copil la casa lui. Fiind peste măsură de îndurerat de pierderea ce-l lovise şi vrând să-şi înmormânteze fiica mai strălucit decât era obiceiul, a făcut o vacă din lemn 453, scobită pe dinăuntru şi poleită cu aur pe dinafară, în care şi-a închis fiica moartă.

CXXX Această vacă n-a fost pusă în pământ, ci, încă pe vremea mea, oricine o mai. putea vedea; se află în oraşul Sais, aşezată în palatele regelui, într-o sală bogat

împodobită. Lângă ca, în fiecare zi se ard miresme de tot felul şi în fiecare seară i se aprinde alături o candelă care arde toată noaptea. Într-o altă încăpere, aproape de cea cu vaca, se află statuile ţiitoarelor lui Mykerinos, după spusele preoţilor din Sais. Într-adevăr, acolo se află nişte coloşi de lemn, cam douăzeci la număr, închipuind nişte femei goale 454. Cine vor fi fost ele, nu ştiu altceva decât ce mi s-a spus.

CXXXI Despre această vacă şi despre coloşi, unii povestesc că lui Mykerinos i-ar fi căzut dragă însăşi fiică-sa 455, pe care a necinstit-o împotriva voinţei ei. Se spune că, după aceea, fata şi-ar fi făcut seama de durere, spânzurându-se, iar el a înmormântat-o în această vacă; că mama ei ar fi tăiat mâinile slujnicelor care o dăduseră pradă tatălui ei şi că şi astăzi chipurile lor sunt mărturie a osândei pe care au îndurat-o în viaţă. Dar toate astea la un loc – după credinţa mea – sunt curate scorneli, atât cele privitoare la fata, cât şi cele privitoare la mâinile coloşilor. M-am încredinţat chiar cu ochii mei că mâinile au căzut de scurgerea vremii; şi pe timpul meu ele mai puteau fi încă văzute la picioarele statuilor.

CXXXII Vaca este acoperită cu o ţesătură de purpură din care ies numai gâtul şi capul, poleite cu un strat gros de aur. Între coarne se află un disc de aur închipuind soarele. Vaca nu stă în picioare, ci îngenuncheată, iar ca mărime este cam cât o vacă vie, mare de statură. O dară pe an e scoasă din încăpere, anume când egiptenii se bat cu pumnii în piept pentru seul 456 pe care nu-l numesc într-o asemenea împrejurare. Atunci însă scot şi vaca la lumină, deoarece se spune că fata, în ceasul morţii, l-a rugat pe taică-său, Mykerinos, ca „o dată pe an, s-o lase să vadă soarele.

CXXXIII După nenorocirea cu fiică-sa, acest rege a fost lovit de o a doua nenorocire; din oraşul Buto îi veni un oracol care-l vestea că mai avea numai şase ani de trăit, iar în al şaptelea se va sfârşi. Copleşit de mâhnire, trimise la oracol vorbe învinuitoare, plângându-se că tatăl şi unchiul său, deşi închiseseră templele şi uitaseră de zei, ba

încă mai şi făcuseră să piară atâţia oameni, au trăit totuşi vreme îndelungată, pe când el, om evlavios, trebuie să moară atât de timpuriu. De la oracol îi veni un al doilea răspuns, zicând că tocmai de aceea i se scurtaseră zilele, fiindcă nu făcuse ceea ce trebuia să facă. Egiptului îi era dat să îndure neajunsuri vreme de o sută cincizeci de ani... Cei doi regi dinaintea lui au înţeles aceasta, ei însă nu. Când auzi răspunsul, Mykerinos, ca unul a cărui soartă era de-acum. pecetluită de hotărârea zeului, şi-a" făcut rost de multe candele, pentru ca, aprinzându-Se de cum se-nopta, să bea şi să petreacă zi şi noapte fără. Întrerupere; şi aşa rătăcea mereu.pe lacuri 437, prin păduri şi.pe oriunde afla că s-ar găsi locuri cât mai potrivite de petrecere. Ei se purta aşa pentru că voia să dovedească oracolul de minciună, anume să iasă doisprezece ani în loc de şase „făcând din noapte zi.

CXXXIV Şi el a lăsat o piramidă, mult mai mică însă decât a tatălui său, tot cu patru laturi, construită până la jumătate din piatră de Etiopia.4 sa, fiecărei. laturi lipsindu-i douăzeci de picioare ca să împlinească trei plethrc45<J. Unii eleni spun fără mici un temei că piramida ar fi a curtezanei Rhodopis 46°. Pare-m-i-se căci vorbesc fără să ştie cine a fost Rbodopis. (Altminteri nici n-ar pune pe seama ei ridicarea unei asemenea piramide care a înghiţit nenumărate mii de talanţi – ca să zic aşa). În afară de aceasta, Rhodopis era vestită pe timpul domniei lui Araasis, şi nicidecum pe timpul lui Mykerinos... Rhodopis a trăit cu foarte mulţi ani în urma regilor care au lăsat aceste piramide 40T. Ea era de neam trac, sclava lui Iadmon, fiul lui Hephaistopolis, un bărbat din Samos, şi tovarăşă de sclavie a lui Esop, fabulistul. Căci şi acesta a fost sclavul lui Iadmon, cum se va adeveri îndată prin cele ce urmează: când locuitorii din Delfi au dat de veste în nenumărate rânduri la porunca unui oracol [să vină] cel ce se crede în drept să primească banii de răscumpărare pentru uciderea lui Esop 462, nu s-a înfăţişat nimeni altul decât fiul fiului lui Iadmon, un alt Iadmon, şi i-a ridicat. Aşadar şi Esop a fost al lui Iadmon.

CXXXV Rhodopis a ajuns în Egipt adusă de saimanul Xanthos. Ea venise aici să-şi facă meseria de curtezană, şi a fost răscumpărată cu bani grei de un bărbat din Mytilene, Charaxos, fiul lui Scamandronymos, şi fratele poetei Sappho 4 es. În felul acesta a fost scăpată Rhodopis din robie. Ea a rămas şi după aceea tot în Egipt şi, cum era plină de farmec, a câştigat o mare avere, cât să poată îndestula pe Rhodopis, totuşi nu atât de mare pentru o asemenea piramidă. Şi azi, oricine doreşte, poate vedea a zecea parte 404 din avutul ei; nu trebuie să i se pună pe seamă o avere [mult prea] mare. Rhodopis a vrut să lase în Ellada o amintire despre ea, făcând ceva ce nu i-a mai dat altuia în gând să facă şi să dăruiască vreunui templu; această danie a închinat-o templului din Delfi pentru pomenirea ei. Dintr-a zecea parte a averii ei, făcu atâtea frigări de fier 466 pentru fript boii, pe cât i-a ajuns a zecea parte, şi le-a trimis la Delfi. Ele se afla şi azi grămadă în dosul altarului ridicat de locuitorii din Chios 4GB chiar în faţa templului.

E un fel de datină ca în Naucratis să se afle cele mai frumoase curtezane. Şi totuşi, aceasta, despre care tocmai este vorba, a ajuns într-aeât de vestită încât toţi elenii au aflat de numele Rhodopei. Mai târziu după Rhodopis, una cu numele Archidike ajunse şi ea cunoscută în toată Ellada, dat nu făcu atâta vâlvă ca cea dintâi. Charaxos, după ce-o slobozi din sclavie pe Rhodopis, se întoarse la Mytilene 4B7, unde Sappho l-a batjocorit cu asprime în unul din poemele ei. Dat să sfârşim acum cu Rhodopis.

CXXXyi După Mykerinos, mi-au spus preoţii, peste Egipt a ajuns fege Asychis 48 a, cel care a făcut în cinstea lui Hephaistos propileede îndreptate spre soare-răsare; ele sunt cu mult cele mai frumoase şi mai mari. Toate propileele au chipuri măiestru săpate în piatră şi mii de alte podoabe, acelea însă stau cu mult mai presus. Pe timpul lui, îmi spuneau preoţii, negoţul ducând mare lipsă de bani, la egipteni a ieşit o lege să nu poţi lua bani cu împrumut decât dacă laşi ca zălog mumia tatălui tău. La această lege s-a mai adăugat apoi rânduiala că cel care dă

banii cu împrumut ia, totodată, în stăpânire şi în –, tregul mormânt 409 al datornicului. Celui care lăsa un asemenea zălog şi care nu se mai gândea să întoarcă împrumutul i se dădea următoarea osândă: când îşi va da sfârşitul, să n-aibă parte de înmormântare, nici în mormântul părinţilor lui, nici în alt mormânt, şi să n-ajungă să mai fie înmormântat vreunul dintre ai lui.

Acest tege, vrând să-i întreacă pe regii câţi. au fost înaintea lui, a lăsat spre pomenire o piramidă de cgpamidăiZ?… pe care se văd săpate în piatră cuvinte oare spun: „Nu mă dispreţui faţă de pitamiddie de piatră. Sunt mai presus de ele, precum este Zeus faţă de alţi 2 ei. Căci [oamenii], scormonind fundul lacului cu un par – cât lut s-a prins de par, l-au adunat la un loc, au făcut din el cărămizi şi aşa m-au înălţat pe mine” – *n*. Acestea le-a lăsat, în urma lui, Asychis.

CXXXVII După el a domnit un bărbat orb din oraşul Anysis, cu numele cot de Anysis472. Pe timpul domniei lui. etiopienii, cu regele lor Sabacos 473, au năvălit în Egipt cu oştire multă, Orbul acesta fugi şi se ascunse în mlaştini474, iar etiopianul rămase rege peste Egipt vreme cam de cincizeci de ani, în care s-a purtat cum am să vă povestesc îndată: orice greşeală ar fi săvârşit vreun egiptean, nu voia să dea pedeapsa cu moartea nici unuia dintre ei, ci, măsurând fiecăruia osânda după greutatea faptei, îl pedepsea pe vinovat să care o anumită cantitate de pământ aproape de oraşul său de baştină. Şi astfel vatra oraşelor se făcea tot mai înaltă. Pentru prima oară locurile fuseseră înălţate prin pământul îngrămădit de către cei care au săpat canale 475 sub domnia lui Sesostris, iar a doua oară, pe vremea etiopianului; astfel au ajuns foarte înalte. Cu toate că şi alte oraşe din Egipt şi-au înălţat temelia, cel mai mult s-a ridicat totuşi, după părerea mea, oraşul Bubastis, în care se află şi un sanctuar al zeiţei Bubastis, 7°, întru totul vrednic de pomenit. Mai sunt ele şi alte sanctuare, mai mari, mai costisitoare, dar niciunul nu incintă ochiul mai mult ca acesta.

CXXXVIII „Bubastis” în elineşte înseamnă Artemis.

Iată cum arată sanctuarul. În afară de locul pe unde pătrunzi înăuntru, ce mai rămâne este o Insulă; două canale din Nil se îndreaptăspre sanctuar fără să se împreună, mergând alături unul de altul până la intrarea sanctuarului, de unde unul o ia la stânga, iar altul la dreapta, ocolindu-l; fiecare este lat de o sută de picioare şi umbrit de copaci. Propiieele sunt înalte de zece braţe şi împodobite cu chipuri de şase coţi, vrednice de pomenit. Sanctuarul, găsindu-se aşezat ia inima oraşului, poate fi văzut de sus, din toate părţile, de cei care facă ocolul [oraşului]. Deoarece oraşul a câştigat în înălţime, iar sanctuarul n-a fost clintit din locul unde a fost zidit de la început, de sus, poate fi privit [din toate părţile]. Sanctuarul este împrejmuit cu un zid 477, în care sunt săpate multe chipuri, iar înăuntru se află o dumbravă sfântă, cu copaci foarte înalţi sădiţi în jurul unui mare templu în care se află statuia zeiţei, în lung şi în lat, sanctuarul măsoară în întregul lui câte un stadiu. Mai jos de intrare se întinde un drum pardosit cu piatră până la o depărtare de trei stadii şi mai bine; drumul trece prin piaţa publică, apucă spre răsărit şi are în lăţime cam patru plethre. De o parte şi de alta a drumului se înalţă copaci care se lovesc cu fruntea de cer; acest drum duce spre sanctuarul lui Hermes. Iată, prin urmare „cum arată clădirea sanctuarului [zeiţei Artemis].

CXXXIX Sorocul plecării etiopianului [din Egipt], adăugau preoţii, s-a împlinit astfel.: el a luat hotărârea să fugă în urma acestui vis avut în somn: se făcea că un bărbat sta lângă el şi îl sfătuia să-i adune la un loc pe toţi preoţii din Egipt şi să-i taie în două pe la brâu. În urma acestui vis, etiopianul mărturisea că zeii îi trimiteau această amăgire, pentru ca, săvârşind o nelegiuire faţă de cele sfinte, să-şi atragă asupră-şi cine ştie ce nenorocire de la zei şi de la oameni; că el însă nu va face aşa ceva, ci, cum i se împlinise şi timpul dat să domnească peste Egipt, mai bine va pleca. Într-adevăr, pe când se afla încă în Etiopia, oracolul de care ascultau etiopienii îi prevestise că are de domnit peste Egipt vreme de cincizeci de ani.

Aşadar, cum se împlinise vremea, iar arătarea din vis îl tu1 burase cumplit, Sabacos plecă de bunăvoie din Egipt.

CXL îndată ce etiopianul478 a părăsit Egiptul, orbul îşi recapătă domnia, î?) torcându-se îndărăt din bălţile unde stătuse cincizeci de ani, în care timp locuise pe o insulă ce singur şi-o înălţase din cenuşă şi pământ. Căci ori de câte ori egiptenii îl căutau, aducându-i de-ale mâncării, fără ştirea etiopianului, aşa cum fusese hotărât fiecăruia în parte, el le cerea să-i aducă în dar şi cenuşă. Înainte de Amyrtai Os 470 nimeni n-a fost în stare să găsească această insulă, ci, mai bine de şapte sute de ani, toţi regii câţi au domnit înaintea lui Amyrtaios n-au putut s-o descopere. Numele acestei insule este Elb6 48°, şi măsoară de-a lungul şi de-a latul zece stadii.

CXLI După Anysis a domnit. preotul lui Hephaistos. pe nume Sethos 4 ei. Acesta. îi dispreţuia pe războinicii egipteni, nebăgându-i în seamă, sub cuvânt că n-ar avea nevoie de ei; ba le mai şi aduse tot felul de ocări, între altele le luă îndărăt ogoarele cu care fuseseră dăruiţi sub regii de mai înainte, fiecare cu câte douăsprezece arure 482 de pământ din cel mai bun. Când, mai târziu, regele arabilor şi al asirienilor, Sanacharibos 483, a pornit cu oaste 484 împotriva Egiptului, războinicii egipteni n-au mai vrut să sară în ajutor. Preotul 4S3, aflându-se la mare strâmtoare, intră în sanctuar şi i.se plânse statuii de primejdia ce-l ameninţa. În timp ce se tânguia, aţipi şi în vis i se păru că zeul îi stă în faţă şi-l îmbărbătează, meredinţându-l că nu va păţi niciun rău dacă se va împotrivi oştii arabilor, pentru că el însuşi! va trimite ajutoare. Încrezător în vis, regele luă dintre egipteni pe cine voia să-l urmeze şi-şi aşeză tabăra la Pelusion (acesta este cheia Egiptului). Din tagma războinicilor nu-l urmă niciun bărbat, ci numai mici negustori, meseriaşi şi vânzătorii de prin pieţe. Duşmanii ajunşi aici 496”. nişte şoareci de câmp năpustindu-se puzderie în timpul nopţii asupra lor, unora le-au ros tolbele, altora coardele arcurilor şi curelele scuturilor, aşa încât a doua zi, văzându-se lipsiţi de arme, vrăjmaşii au luat-o la goană şi

mulţi dintre ei au şi pierit 487. Până astăzi, în templul lui Hephaistos se află statuia acestui rege 488 cu un şoarece pe mână, glăsuind astfel printr-o inscripţie: „Oricine se uită la mine, să-i cinstească pe zei” 4”.

CXLII Până la acest loc al povestirii noastre cuvântul l-au avut egiptenii şi preoţii, arătându-mi ca de la primul lor rege până la acest preot al lui Hephaistos – care a domnit ce) din urmă – sunt trei sute patruzeci şi una de generaţii, şi că în acest răstimp au fost tot atâţia mari preoţi şi regi 490. Trei sute de generaţii fac zece mii de ani; căci trei generaţii fac o sută de ani. Celelalte patruzeci şi una generaţii care au trecut peste trei sute fac o mie trei sute patruzeci de ani. În toţi aceşti unsprezece mii trei sute patruzeci 491 de ani nu s-a arătat – spuneau ei – niciun zeu 492 cu chip de om; dar nici mai înainte vreme şi nici după aceea, în timpul celorlalţi regi care au mai domnit peste Egipt, nu s-a mai ivit aşa ceva. În acest răstimp [ziceau ei], soarele a răsărit de patru ori altfel ca de obicei: de două ori a răsărit de acolo unde asfinţeşte acuma şi tot de două oti a apus acolo unde răsare 493 Dar nu s-au schimbat în Egipt, în urma celor întwnplate, nici cele legate de pământ, nici cele privitoare la fluviu, la boli sau la moarte.

CXLIII Pe vremuri, când logograful Hecataios 494 îşi făcea la Teba spiţa neamului, legând-o de un zeu la al şaisprezecelea strămoş, preoţii lui Zeus s-au purtat cu el tot aşa ca şi cu mine, care nu mi-am făcut spiţa neamului meu: dudindu-mă înăuntrul templului, care este uriaş, mi-au arătat, numărându-i, nişte coloşi de lemn, atâţia la număr câţi am spus mai sus49 s. Fiecare mare preot, încă în viaţă fiind, îşi aşază acolo statuia. Tot numărându-i şi arătându-mi-i, preoţii m-au lămurit că între aceştia era legătura de la tată la fiu, şi, trecând în şir pe la fiecare, de la statuia celui care murise cel mai de curând, mi le-au înfăţişat pe toate. Când Hecataios şi-a făcut spiţa neamului, urcând-o până la un zeu pe care-l privea drept cel de-al şaisprezecelea strămoş al său, preoţii i-au împotrivit acest şir de străbuni, după numărătoarea lor,

nevoind să primească drept adevărată spusa lui ca un om s-ar putea trage dintr-un zeu. Ei i-au opus această genealogie, zicând că fiecare dintre coloşi înfăţişează un *ţiromis* născut dintr-un alt *piromis*, şi ei i-au arătat, până la trei. sute patruzeci şi cinci de coloşi, fiecare *ţ iromis* născut dintr-un alt *ţiromis*, fără să le fi legat obârşia de vreun zeu sau de vreun erou. *Piromis* înseamnă în elineşte „om bun şi de ispravă” 496.

CXLIV Prin urmare – îmi dovediră preoţii toţi aceia pe care-i înfăţişau aceste statui erau oameni, foarte departe de a fi fost zei. Dar înainte de aceşti bărbaţi, peste Egipt domniseră într-adevăr zeii 4S7, trăind împreună cu oamenii; unul din zei ţinea întotdeauna puterea în mână. Cel din urmă care a domnit peste ţară a fos-l Hor-as498, fiul lui Osiris, căruia elenii îi zic Apollo. Acesta, după ce a răsturnat pe Typhon 4”, a fost cel din urmă zeu domnitor al Egiptului. „Osiris” în limba elenă înseamnă Dionysos.

CXLV La eleni, Heracles, Dionysos şi Pan trec drept cei mai noi *zei*; la egipteni, dimpotrivă, Pan 500 este socotit un zeu străvechi şi făcând parte din şirul celor aşa-numiţi „primii opt zei”. Heracles801 este cuprins *în* şirul următorilor „doisprezece zei” iar Dionysos, între cei oare vin într-al treilea rând şi care s-au născut din cei doisprezece.

Am arătat mai înainte câţi. ani ş-au scursb02 i – după chiar spusele egiptenilor – de la Heracles până la regele Amasis. De la Pan [până la Amasis] s-a scurs mai mult decât atâta, în schimb de la Dionysos, mai puţin; de la acesta din urmă până la regele Amasis se numără cincisprezece mii de ani. Acestea toate egiptenii zic că le ştiu în chip temeinic, deoarece ţin mereu socoteala şi înseamnă-într-una răbojul anilor ’503. De la Dionysos, cel despre care se spune că s-a născut din Semele, fiica lui Cadmos, sunt cel mult o mie şase sute de ani004 până la mine. De la Heracles, fiul Aâcmenei, sunt ca la nouă sute de ani. De la Pan, fiul Penelopei (căci din această femeie şi din Hermes spun elenii că s-a născut Pan), până la mine sunt ani mai puţini decât de la războiul troian, deci cel

mult opt sute.

CXLVI în legătură cu aceste două tradiţii, e la îndemâna oricui să-şi aleagă pe cea care-i pare mai aproape de adevăr. Eu unul mi-am spus părerea despre ele... Dacă aceşti zei s-ar fi făcut vestiţi şi ar fi îmbătrânit şi ei în Eilada 605 – adică atât Dionysos, cel născut din Semele, dt şi Pan, cel născut din Fenelopa – aşa cum se povesteşte despre Heracles, fiul lui Amphitryo, s-ar putea spune şi despre ei că au fost oameni, purtând numai numele unor zei mai vechi decât ei. Cât despre Dionysos, elenii povestesc că, îndată după naştere, Zeus l-a cusut în coapsa sa şi l-a dus la Nysa 506) care se afla mai sus de Egipt, în Etiopia. Cu privire la Pan nu se pricep să spună încotro a apucat-o după ce s-a născut. Eu m-am dumirit însă că elenii au aflat numele acestor zei mai târziu decât pe ale altora, şi că le urcă spiţa neamului numai până la vremea când au aflat despre ei.

CXLVII Tot ce-am scris până aici sunt povestiri auzite chiar din gura egiptenilor. Acum voi arăta cele ce s-au petrecut în această ţară, atât după mărturia egiptenilor, dt şi a altor neamuri, care se potriveşte întocmai, cu a lor. La de voi mai adăuga şi câte ceva din ce-am văzut cu ochii mei.

Egiptenii, deşi îşi câştigaseră libertatea 507 după moartea preotului lui Hephahtos care le fusese rege, totuşi (fiindcă ei nu puteau trăi nicio clipă fără rege) şi-au ales doisprezece regi, împărţind întreg Egiptul în douăsprezece părţi 50 s.

Aceştia, legându-se între ei prin căsătorii, au domnit, păzind următorul legământ: să nu se nimicească unii pe alţii, să nu caute vreunul să tragă foloase în paguba altuia, să păstreze mereu între ei cea mai bună prietenie. Ei au făcut acest legământ pe care l-au păzit cu străşnicie, pentru că încă de la început, îndată după suirea lor pe tron, un oracol le-a prevestit că acela dintre ei cate va face libaţii cu o cupă de aramă în templul lui Hephaistos – căci ei obişnuiau să se întrunească în toate templele – acela va stăpâni peste tot Egiptul.

CXLVIII Ei au mai hotărât să lase împreună pe urma lor un monument. Potrivit acestei hotărâri, au clădit. un labirint60B, ceva mai sus de lacul Moeris 51°, lângă oraşul zis al Crocodililor cu Labirintul – şi eu l-am văzut – este mai presus de puterea cuvântului. Dacă ai pune la un loc toate clădirile elenilor şi lucrările lor de artă, s-ar vodca că au costat mai puţină muncă şi cheltuială decât acest labirint. Cât de renumite sunt ele templele din Efes 618 şi din Samos513, piramidele le întreceau totuşi în faimă şi fiecare din ele face singură cât mai multe clădiri măreţe din Ellada la un loc; labirintul însă întrece până şi piramidele 514: „Are douăsprezece curţi acoperite, cu porţile faţă în faţă, şase spre miazănoapte şi şase spre miazăzi, aşezate una lângă alta Pe dinafară sunt înconjurate de unul şi acelaşi zid. Înăuntru se află două şiruri de încăperi, unul sub pământ – iar altul înălţat deasupra lor; încăperile sunt trei mii la număr, la fiecare cât câte o mie cinci sute. Odăile de sus le-am văzut şi le-am străbătut eu însumi, şi deci vorbesc despre ele ca despre lucruri văzute chiar cu ochii mei 518; despre cele de jos, ştiu numai din auzite. Căci egiptenii cate erau puşi de pază n-au viut în ruptul capului să mi le arate, zicând că acolo se află mormintele regilor care au pus temeliile labirintului şi cele ale crocodililor sfinţi. Aşa că despre catul de jos nu povestesc decât ce-am prins şi eu din auzite. Odăile de sus însă le-am văzut cu ochii mei [şi pot spune] că sunt mai presus decât tot ce a ieşit vreodată din mâna omului. Trecerile prin încăperi şi ocolurile prin curţi, neînchipuit de întortocheate, ne înfăţişau mii – de minunăţii, când treceam din curte în cămări şi din cămări în nişte porticuri, iar din porticuri în alte încăperi, şi din cămări în alte curţi. Acoperişul tuturor acestora este din piatră ca şi zidurile, care sunt peste tot împodobite cu chipuri săpate; fiecare curte are în jur coloane din pietre albe, desăvârşit îmbinate între ele. În unghiul de la capătul labirintului se înalţă o piramidă 517 de patruzeci de braţe 618 pe care sunt cioplite chipuri uriaşe de animale. Drumul la piramidă duce pe sub pământ.

CXLIX Faţă de labirint, care este atât de minunat, lacul Moeris, lângă care este clădit labirintul, îţi stârneşte o uimire şi mai mare încă. Lacul are de jur-împrejur trei mii şase sute de stadii619, care fac şase sute de shoinc, adică tot atâta cât ţărmul dinspre mare al Egiptului. Lacul este lunguleţ, îndreptat spre miazănoapte şi spre miazăzi, atingând, acolo unde este cel mai afund, o adânci m³ până la cincizeci de braţe. Că este făcut şi săpat de mâna omului 52°, o dovedeşte el însuşi: pe undeva, aproape de mijlocul lacului, au fost înălţate două piramide care întrec oglinda apei, fiecare cu câte cincizeci de braţe, clădirea lor intrând sub apă cu încă pe atâta521. Pe amândouă piramidele se află câte un colos de piatră şezând pe tron. Prin urmare, piramidele sunt înalte de câte o sută de braţe fiecare, iar o sută de braţe fac tocmai un stadiu de şase plethre; un braţ are şase picioare sau patru coţi; piciorul are patru palme, iar cotul, şase52E. Apa din lac nu vine dintr-un izvor (căci prin partea locului ţinutul este foarte sărac în apă), ci este adusă din Nil printr-un canal 523. Timp de şase luni apa curge din Nil spre lac5 â4, iar alte şase luni de la lac îndărăt în Nil 525. Când vine timpul ca apa să se scurgă din lac, vreme de şase luni, pescuitul sporeşte vistieria regească cu câte un talant de argint pe zi, iar atunci când apele năvălesc în lac, numai cu douăzeci de mine.

CL Cei din partea locului ziceau că lacul ar răspunde pe sub pământ în Syrta Libyei, pătrunzând în inima uscatului spre asfinţit, de-a lungul muntelui 528 care se află mai sus de Memfis. Pentru că nu vedeam nicăieri pământul ecqs din aceasta groapă – ceea ce mă punea pe gânduri – i-am întrebat pe cei care locuiesc cel mai aproape de lac unde ar putea fi mormanul de pământ scos prin săpături. Ei mi-au spus unde a fost cărat, şi eu m-am încrezut fără greutate în spusele lor, mai ales că aflasem din auzite că şi în oraşul Ninive din Asiria s-a întâmplat ceva asemănător. Nişte hoţi s-au gândit să fure uriaşele comori ale lui Sardanapalos, regele Ninivei, păzite în nişte vistierii sub pământ. Hoţii, începând de la locuinţele lor, au săpat pe sub pământ până la palatele regeşti, călăuzindu-

se după măsurători, iar grămada de pământ ce-o scoteau din săpături, cum se făcea noapte, o şi cărau la fluviul Tigru care curge prin împrejurimile Ninivei; [şi tot aşa au săpat ei mereu] până au izbândit ce-au vrut. Ceva asemănător am auzit că s-a petrecut şi cu săparea lacului din Egipt, cu singura deosebire că nu s-a lucrat noaptea, ci la lumina zilei. Egiptenii care săpau cărau pământul în Nil, iar fluviul, înghiţindu-l, îl împrăştia. Aşa se spune ci s-a săpat acel lac.

CU Cei doisprezece regi trăiau astfel în bună înţelegere. O dată însă, pe când aduceau jertfe în templul lui Hephaâstos, şi, în ultima zi a sărbătorii, doreau să înceapă libaţiile, marele preot le aduse cupele de aur din câte obişnuiau să facă libaţiile; greşind însă socoteala, el aduse unsprezece cupe în loc de douăsprezece, citi regi erau. În această împrejurare, Psammetihos, care se afla la capătul şirului şi rămăsese fără cupă, îşi scoase coiful, cate era de bronz 527, îl întinse şi se sluji de el pentru libaţie. Coifuri purtau şi toţi ceilalţi regi, iar întâmplarea făcea ca şi atunci să le aibă pe cap. Psammetihos şi-a întins [deci] coiful [pentru libaţie] fără vreun gând rău. Cugetând însă regii la fapta lui Psammetihos dt şi la oracol – care le prevestise că acela dintre ei va să fie singur rege, peste tot Egiptul, care va face libaţii cu o cupă de aramă – amintindu-şi ei prin urmare de oracol, n-au socotit totuşi de cuviinţă să-i omoare pe Psammetihos, deoarece, stând şi cercetându-l, şi-au dat seama că el n-a făcut-o dinadins au hotărât însă să-l surghiunească în mlaştini 628, despunându-l de cea mai mare parte din putere [şi i-au poruncit] să nu cumva sg lăsă din mlaştini ca să ţină vreo legătură cu restul Egiptului.

CLII Pe acest Psammetihos – care şi mai înainte fugise, surghiunându-se în Syria de teama etiopianului Sabacos 539, ucigaşul tatălui său Necos 530 – l-au adus îndărăt egiptenii din noma Sais 633, atunci când etiopianul părăsise ţara în urma vedeniei ce-o avusese în vis 533, Mai târziu, pe timpul când domnea, iată că este silit pentru a doua oară de cei unsprezece regi, din pricina coifului, să

se surghiunească în mlaştini. Zicându-şi în sinea lui că regii prea s-au purtat neomeneşte cu el, în minte îi încolţi gândul să se răzbune pe cei care-l izgoniseră. După ce trimise să întrebe oracolul Latonei din oraşul Buto – căci aici îşi au egiptenii oracolul cel mai vrednic de încredere – primi răspunsul că răzbunarea îi va veni dinspre mare, când vor ieşi din valuri nişte oameni de bronz. O mare neîncredere puse atunci stăpxnirc pe el că s-ar putea să-i vină vreodată într-ajutor oameni de bronz 533. Dar nu după prea mult timp, soarta îi împinse pe ţărmurile Egiptului pe ionieni şi pe carieni, care vânturau mările cu gându-ţi de prădăciune. Ei au coborât pe uscat în armuri de bronz. Unul din egipteni, cum nu mai văzuse niciodată înainte oameni înarmaţi în bronz, alergă în mlaştini la Psammetihos şi-l vesti că nişte oameni de bronz veniţi dinspre mare prădau ţinutul. Acesta, dându-şi seama că se împlinea oracolul, legă prieteşug cu ionienii şi carienii şi, făgăduindu-le mare răsplată, îi înduplecă să treacă de partea lui. După ce-i înduplecă, cu egiptenii care erau de partea lui şi cu aceste ajutoare, izbuti să-i răstoarne pe cei unsprezece regi.

CLIII Psammetihos, ajungând stăpân peste întreg Egiptul, a făcut pentru templul lui Hephaistos din Memfis propileele dinspre miazăzi; pentru templul lui Apis 5S4, în care poposeşte Apis când se arată, a făcut în faţa propileelor o curte înconjurată toată de coloane şi împodobită cu multe chipuri. În loc de coloane, nişte statui 335 uriaşe de doisprezece coţi sprijineau [acoperişul] curţii. Apis, în limba elenă, înseamnă Epaphos 53S.

CLIV Psammetihos le-a dăruit ionienilor şi carienilor care-l ajutaseră pământuri unde să se statornicească, unii în faţa altora, de-o parte şi de alta a Nilului. Aceste locuri s-au numit „Tabere” 537. Iată deci că le-a dăruit locurile pomenite, şi încă multe altele câte le mai făgăduise, ba chiar le-a mai încredinţat şi nişte copii de egipteni ca să-i înveţe limba elenă. Din cei care. au învăţat atunci elineşte se trag tălmacii538 de astăzi din Egipt.

Ionienii şi carienii au trăit vreme îndelungată în

locurile acelea. Locurile cu pricina se află aproape de mare, ceva mai la vale de oraşul Bubastis, către gura Nilului, aşa-numita Pelusiacă 53 a. Mai târziu însă, regele Amasâs i-a strămutat de aici la Memfis5 i0, punându-i pe ei străji, în locul egiptenilor. De la aşezarea acestora în Egipt, datorită legăturilor cu ei, abia de-atunci am început să ştim şi noi, elenii, întocmai, toate câte s-au petrecut în ţara Egiptului, începând cu domnia lui Psammetihos şi după el. Aceşti eleni au fost prunii oameni de altă limbă pe care egiptenii i-au primit să se aşeze printre ei541. Până pe vremea mea se mai puteau vedea încă, pe locul de unde fuseseră ei mutaţi [de Amasis], calele 542 corăbiilor şi ruinele caselor lor. În acest chip a dobândit, aşadar, Psammetihos Egiptul.

CLV Măcar că am pomenit de mai multe ori până acum de oracolul din Egipt 54S, voi vorbi iarăşi despre el, aşa după cum merită. Acest oracol din Egipt este un sanctuar al Latonei, ridicat într-un mare oraş lângă gura Sebennitică a Nilului544... pe calea, care duce de la ţărmul mării spre fluviu în sus. Numele oraşului în care se află oracolul este Buto 543, precum am arătat şi mai înainte. În oraşul acesta se mai află încă un sanctuar al lui Apollo şi al Artemidei. Templul Latonei, în care se află adăpostit oracolul, este mare şi cu un portic înalt de zece braţe. Acum am să vorbesc despre ceea ce ml s-a părut a fi cea mai mare minunăţie din câte pot fi aici văzute. -în acest lăcaş sfânt se găseşte un templu al Latonei, durat dintr-un singur stei de piatră, fiecare zid fiind deopotrivă cu-celălalt în înălţime şi-n lungime, numărând patruzeci de coţi 540. Acoperişul este alcătuit dintr-o altă piatră, cu streaşină 547 de patru coţi.

CLYI Acest templu este cel mai minunat lucru din câte mi-au fost date să văd în preajma sanctuarului pomenit, iar în al doilea rând vine insula Hemmis 546. Aceasta se află aşezată într-un lac adânc şi întins, în apropierea sanctuarului din Buto. După spusele egiptenilor, insula este plutitoare 349. Eu însă n-am văzut-o nici plutind, nici mişcându-se. Când am auzit aşa ceva,

m-am întrebat cu mirate dacă într-adevăr o insulă poate să plutească. Pe ea se află un mare templu al lui Apollo, precum şi trei altare; de asemenea, aici cresc sumedenie de palmieri şi mulţi alţi arbori roditori şi neroditori. Egiptenii spun că insula e plutitoare, povestind următoarea legendă 550: în această insulă, care mai înainte vreme nu plutea, Leto – una din cele opt zeităţi 563 apărute dintru-nceput, care-şi avea locuinţa în oralul Buto, unde se află şi oracolul pomenit – l-a primit pe Apollo în grija ei de la Isis şi l-a scăpat, ascunzându-l în insula astăzi numită „plutitoare”, tocmai atunci când a sosit Typhon care scotocea peste tot în dorinţa de a da de fiul lui Osiris 552 Se spune că Apollo şi Artemis sunt copiii lui Dionysos şi ai lui Isâs; Leto le-a fost doică şi cea care i-a scăpat. În egipteană, Apollo se numeşte Horos a33, Demeter – Isis, iar Artera is-Bubastis. Din această poveste, şi nu din alta, a luat Eshâl534, fiul lui Euphorion, ceea ce voi arăta îndată: singur el dintre toţi poeţii de maiînainte a înăţişat-o pe Artemis ca fiică a Demetrei. Aşa s-a întâmplat că insula s-a făcut plutitoare. Astfel povestesc ei lucrurile.

CLVH Psamimetihos a domnit peste Egipt cincizeci şi patru de ani 565, dintre care vreme de douăzeci şi nouă de ani a stat cu oştile lângă Azotos bi5U, un mare oraş din Syria pe care l-a împresurat până l-a cucerit. Dintre toate oraşele despre care avem cunoştinţă, acest Azotos s-a împotrivit cel mai îndelungat unei împresurări.

CLVIII Fiul lui Psammetihos a fost Necos 357, care de asemenea a domnit peste Egipt; El, cel dintâi 553, s-a apucat să sape canalul care duce la Marea Roşie şi pe care a continuat apoi să-l sape Darius persanul 559… Lungimea lui este de patru zile de mers pe apă, iar în lăţime a fost săpat aşa ca două trireme să poată pluti alături minate de vâsle. Apa care-l umple vine din Nil, pătrunzând în canal ceva mai sus de oraşul Bubastis; [trece] pe lângă oraşul arab Patumos 58°, răspunde în Marea Roşie. Mai întâi au fost săpate părţile din câmpia egipteană dinspre Arabia. Dincolo de câmpie, spre inima ţării, în faţa Memfisului, se răsfiră coamele muntelui 5 Gl în care-l se află carierele de

piatră. Canalul trece pe lângă poalele acestui mţinte de la apus pkia departe spre răsărit, apoi se îndreaptă spre nişte chei ale muntelui, iar de aici o apucă spre miazăzi592 şi spre vântul Notos, până la Golful Arabic 563. Drumul cel mai drept şi mai scurt pentru a străbate calea de la marea de miazănoapte până la cea de miazăzi, care se mai cheamă şi „Roşie”, începe de la muntele Casios, care face hotar între Egipt şi Syria; de la acest munte până la Golful Arabic <sunt numai o mie de stadii564. Acesta este drumul cel mai scurt. Dacă o iei pe canal 66S, faci mult mai mult, pentru că are tot felul de cotituri. Pe timpul domniei lui Necos, la săpatul lui au pierit o sută douăzeci de mii de egipteni6WB. Necos a curmat lucrările la jumătate, fiind oprit de un oracol care îl vestea că se muncea fără rost pentru un „barbar”. Egiptenii zic „barbari” la toţi câţi nu vorbesc aceeaşi limbă cu ei 3B7.

CLIX Întretupând deci lucrările la canal, Necos s-a apucat de isprăvi războinice. El porunci să se facă trireme 5B9, unele pentru marea de miazănoapte, altele, în Golful Arabic, pentru Marea Roşie ă69. Calele lor şi acum mai pot fi văzute. De aceste corăbii Necos s-a folosit cum a avut nevoie; pe uscat, regele s-a ciocnit cu syrâenii la Magdolos 370 şi i-a învins, iar după bătălie a luat un însemnat oraş din Syria, Cadytis 571. Veşmintele în care s-a nimerit să fie îmbrăcat când a izbândit i le-a dăruit lui Apollo, trimiţându-le Branchirilor din Milet 372. Apoi, după o cârmuire de şaisprezece ani 573 cu totul, se săvârşi din viaţă, lăsându-i – domnia fiului său Psammis 574.

CLX Pe vremea când în Egipt domnea acest Psammis, au sosit nişte soli din Eleea676 care se lăudau că întrecerilelor de la jocurile olympice se desfăşoară după rânduielile cele mai drepte şi mai frumoase 573 decât ale tuturor oamenilor. Părerea lor în această privinţă era că nici egiptenii, măcar că treceau drept cei mai înţelepţi dintre oameni, n-ar fi putut născoci ceva mai bun. Cum au sosit în Egipt, eleenii au spus pentru ce au venit. Atunci regele îi chemă laolaltă pe acei dintre egipteni cărora le mersese vestea că sunt cei mai înţelepţi. După ce s-au

adunat, egiptenii se rugară de eleni să le spună toate rânduielile hotărâte de ei pentru întreceri. Când au sfârşit de dat toate lămuririle, eleenii adăugară că veniseră să vadă dacă egiptenii ar putea cumva găsi ceva mai cu dreptate decât acestea. După ce s-au sfătuit împreună, egiptenii îi întrebară pe eleni dacă la ei iau parte la întreceri şi concetăţeni derai lor. Răspunsul a fost că la jocuri poate lua parte, deopotrivă, oricine doreşte, fie că-i de la ei, fie dintre ceilalţi eleni. Atunci egiptenii le-au spus că, statornicind această rânduială, călcaseră în picioare orice fel de dreptate, căci nu era nicidecum cu putinţă să nu părtinească pe vreun jucător din oraşul lor în paguba unuia străin. Ţar dacă voiau să ţină cu adevărat calea dreptăţii şi dacă pentru aceasta veniseră în Egipt, ei îi privăţuiau să rânduiască întreceri numai pentru. străini, şi să nu îngăduie nici unui eleen. să ia parte la ele. Acestea au fost îndemnurile egiptenilor către eleni.

CLXI Psammis a domnit în Egipt numai şase ani577. El porni cu război împotriva Etiopiei 578 şi muri la scurtă vreme după aceea. La domnie urmă Apries 57S, fiul lui Psammis. Acesta, după strămoşul său Psammetihos, a fost cel mai fericit din şirul vechilor regi. Iu timpul domniei sale de douăzeci şi cinci de ani 5S0, purtă un război împotriva Sidonului şi lovi pe mare pe regele Tyrului 5 Sl, Dar fiindcă îi era dat ca norocul să-şi întoarcă faţa de la el, [necazurile] au început dintr-o întâmplare pe care o voi istorisi mai pe larg în povestirile despre Libya 582, iar acuma doar pe scurt. Trimiţând o mare oştile împotriva cyrenienilor, Apries suferi o grea înfrângere. Egiptenii, învinovăţindu-l de cele petrecute, se răsculată împotriva lui, crezând că Apries cu bună ştiinţă îi trimisese la pieire sigură, ca un mare număr dintre ei să fie măcelăriţi, iar el să domnească cu braţ şi mai tare peste egiptenii rămaşi. Privind deci cu ochi răi aceste întâmplări, cei care se întorseseră din război şi prietenii celor căzuţi se răsculară pe faţă împotriva regelui.

CLXII La această veste, Apries trimise la ei pe Amasis S8S, ca să-i potolească vorbindu-le. Ajuns la ei, Amasis se

străduia să-i înduplece pe egipteni să nu se răscoale, dar, în timp ce vorbea, unul din egiptenii care se afla în spatele lui îi puse un coif pe cap şi, punându-i-l, spuse că i-l pune ca semn al domniei 584. Lui Amasis nu-i veni râu la socoteală fapta ostaşului, după cum a şi dovedit-o.

După ce răzvrătiţii l-au ales rege al egiptenilor, se pregăti de îndată să-i conducă împotriva lui Apries. Aflând despre

acestea, Apries trimise la Amasis un bărbat de vază din rândurile egiptenilo Fcare are ” aflau’ în preajma sa, pe nume Patarbemis, cu porunca sa i-l aducă de viu pe Amasis. Îndată ce ajunse la Amasis, Patarbemis îl pofti să-l urmeze, dar Amasis (tocmai se întâmpla să fie călare) se ridică în scări şi, dând drumul unui vânt, îi zise solului să i-l ducă lui Apries. Cu toate acestea, Patarbemis tot mai încerci încă să-l înduplece să vină la rege, care trimisese după el. Amasis îi răspunse ea se pregătea mai demult s-o facă şi că Apries nu avea de ce să se plângă; se va înfăţişa înaintea lui el însuşi şi îi va aduce şi pe alţii. Din spusele lui Amasis şi la vederea pregătirilor ce le făcea, Patarbemis înţelese foarte bine ce avea de gând şi atunci plecă în mare grabă vrând să-l înştiinţeze cât mai repede pe rege de cele ce se petreceau. Îndată ce sosi la Aprieş fără să-l fi adus pe Amasis, regele, nemaichibzuind, ci lăsându-se pradăm în iei, porunci să i se taie nasul şi urechile. Ceilalţi egipteni câţi mai erau de partea lui, văzând că cel mai vrednic dintre ei fusese înjosit într-un chip atât de ruşinos, fără să mai zăbovească, trecură de partea celorlalţi şi se predară lui Amasis.

CLXIII Când mai află şi ştirea asta, Apries chemă sub arme oştile ajutătoare şi porni împotriva egiptenilor. În preajma sa avea ca ajutoare la vreo treizeci de mii de ionâeni şi de carieni şi se mai afla încă în stăpânirea palatelor regale de la Sais, palate mari, vrednice de văzut. Cei din jurul lui Apiies au pornit împotriva egiptenilor, iar cei din jurul lui Amasis împotriva străinilor; În împrejurimile oraşului Momemfis 583 se îmâlniră şi unii şi

alţii faţă-n faţă, pregătindu-se să-şi încerce puterile.

CLXIV Egiptenii sunt împărţiţi în şapte tagme56B, şi anume: preoţii, războinicii, văcarii, porcarii, negustorii, tălmacii şi cârmacii de vase. Acestea sunt tagmele egiptenilor, iar numele li se dă după îndeletnicirea lor. Războinicii lor se cheamă „calasyrieni" şi „hermotybleni" 587; ei aparţin nomelor înşirate mai jos – căci întreg Egiptul a fost împărţit în nome.

CLXV Iată care sunt nomele hermotybienilor: Buşirâs, Sais, Hammis 588, Bapremis, insula numită Prosopitis şi jumătate din Natho 58S. Din aceste nome fac parte hermotybienii, cam o sută şaizeci de mii s90, când ating numărul cel mai ridicat, Dintre ei niciunul nu-şi. alege vreun meşteşug, ci-şi închină viaţa numai meseriei armelor.

CLXVI Iată acum nomele calasyrienilor: Teba, Bubastis, Afthis, Tanis, Mendès, Sebennis, Athribis, Farbaithis, Thmuis, Onufis, Anyxisi Myeoforis591 (această ultimă nomă se află într-o insulă în faţa oraşului Bubastis). În aceste nome locuiesc calasyrienii, cate sunt, când ating numărul cel mai mare, la vreo două sute cincizeci de mii de oameni. Nici acestora nu le este îngăduit să practice vreo meserie oarecare, ci se îndeletnicesc numai cu meşteşugul, războiului, pe care-l deprind din tată-n fiu.

CI-XVII Nu sunt în stare să-mi fac o părere sigură dacă şi această rânduială 592 elenii au învăţat-o cumva de la egipteni – văzând cum şi tracii, şi sciţii, şi perşii, şi lydienii, şi aproape toţi barbarii socot pe cei care învaţă meserii, cât şi pe urmaşii acestora, ca cei mai de jos dintre cetăţeni, iar pe cei ce se depărtează de munca braţelor îi socot oameni de seamă, îndeosebi pe cei care se îndeletnicesc cu meşteşugul armelor. Acest fel de a vedea lucrurile şi l-au însuşit toţi elenii, şi mai ales spartanii 598; corintiemi însă îi. dispreţuiesc cel mai puţin pe meşteşugari. s0, i.

CLXVIII Războinicii, afară de preoţi 595, sunt singurii egipteni care se bucură de următoarele semne de cinstire: fiecăruia dintre ei i s-au împărţit douăsprezece arare de

pământ scutite de orice dări. Arura este un pătrat cu latura de o sută de coţi egipteni. Cotul egiptean este cât cel din Samos. Aceste loturi de pământ au fost împărţite tuturor războinicilor, De alte privilegii se bucură cu schimbul, niciodată aceiaşi. Câte o mie ide caksyrieni şi o mie de hermotybieni fac în fiecare an slujba de strajă regească. Cât ţine slujba de străjer regesc, afară de arure, oamenii mai capătă zilnic, fiecare în parte, câte o măsură de cinci mine pâine coaptă, două mine de carne de vacă şi patru arystere600 devin. Acestea s-au dat întotdeauna celor ce. stau de strajă.

CLXIX Pornind să se întâlneaâcă, Apries în fruntea oştilor de ajutor, iar Amasis în fruntea tuturor egiptenilor, când au ajutas ia oraşul Momeanfis s-au încăierat. Străinii s-au luptat bine, dar, cum erau cu mult mai puţini la număr, au fost doborâţi. Se spune că Apries era adânc încredinţat că nici măcar un zeu n-ar putea pune capăt domniei lui 597, într-atât de nezdruncinată i se părea suirea lui în scaunul domniei. Dar în toiul luptei, înfrânt şi prins de viu, a fost dus în oraşul Sais, în casele care cu puţină vreme înainte fuseseră ale lui, iar acum erau palatele regale ale lui Amasis. Aici, în palatele regale, a trăit el o bucată de vreme, şi Amasis s-a purtat bine cu el. În cele din urmă însă, egiptenii dojenindu-l pe rege că nu se poartă cu dreptate, hrănindu-l pe cel mai mare duşman al. lor şi al lui, fu silit să-i dea pe Apries pe mina egiptenilor. Aceştia l-au sugrumat539 şi apoi l-au îngropat în mormintele strămoşeşti. Ele se află în sanctuarul Athenei, foarte aproape de templu 5”, cum intri, pe mâna stângă. Locuitorii oraşului Sais au înmormântat înăuntrul sanctuarului pe toţi regii care şi-au tras obârşia din această noma. Şi astfel, chiar dacă monumentul funerar al lui Amasis este mai departe de templu decât cel al lui Apries şi al străbunilor lui, se află totuşi şi el în curtea aceluiaşi templu. Ca înfăţişare, este un portic mare, de piatră, împodobit cu coloane, întruchipând palmieri, şi cu alte ornamentaţii bogate. Înăuntrul porticului dai de două porţi [monumentale] co°, înăuntrul cărora se află

mormântul.

CLXX Mormântul aceluia001 al cărui nume nu se cuvine să-l pomenesc într-o astfel de împrejurare se găseşte tot la Sais, şi anume în sanctuarul Athenei, în dosul templului, întinzându-se de-a lungul întregului zid. În Incintă se mai află nişte obeliscuri mari de piatră, lângă ele este un lac rotund cu marginea de piatră frumos împodobită şi bine lucrată; ca mărime, după câte mi s-a părut, este cam la fel cu lacul numit „roată11 SO_2 din Delos.

CLXXI1 Noaptea, lângă acest lac, egiptenii prezintă prin jocuri mimice patimile zeului, jocuri pe care egiptenii le numesc „mistere11. Ştiu amănunţit cum se desfăşoară fiecare, dar e – mai bine să tac603. Şi despre serbările de iniţiere în riturile Demetrei, pe care elenii le numesc „thesjnaphorii1, şi despre ele e mai bine să nu. vorbesc, afară de ce-i îngăduit de legea sfântă să se spună despre ţie. Fiicele lui Danaos au adus din Egipt aceste mistere pe care le-au dezvăluit femeilor pelasge; mai târziu, după cotropirea 604 întregului Pelopones de către doriem, practica misterelor s-a pierdut, păstrându-se numai la arcadieni, singurii dintre peloponezieni care au rămas pe loc şi n-au apucat drumul bejeniei.

CLXXII După acest sfinţit al lui Apries, a ajuns rege Amasis, de baştină, din noma Sais, din oraşul care se cheamă Siuf fiu3. La început, egiptenii îl dispreţuiau pe Amasis şi nu le prea păsa de el, deoarece era om din popor şi dintr-un neam câtuşi de puţin strălucit. Mai târziu însă, Amasis i-a câştigat de partea lui prin înţelepciunea ce a dovedit-o, fată nicio silnicie. Avea el, printre alte bogăţii mii, şi un căzănel de aur pentru spălat picioarele, în care atât Amasis cât şi oaspeţii ce-avea la masă se spălau de obicei pe picioare. Sfărâmând în bucăţi căzânelul, Amasis a făcut din el o statuie a unui zeu şi a aşezat-o în locul cel mai potrivit din oraş. Egiptenii veneau cu miile la statuie şi îi arătau mare cinstire. Când Amasis află ce făceau cei din cetate, chemându-i pe egipteni, le destăinui adevărul, spunându-le cum statuia era făcută dintr-un cazan de

spălat picioarele, în care înainte vreme egiptenii vătsau, urinau şi se spălau pe picioare, iar acuma i se închină cu mare smerenie. Tot aşa şi el, vorbi regele mai departe, s-a schimbat la fel ca şi cazanul; chiar dacă mai înainte era un om din popor, acum este regele lor şi le ceru să-l cinstească şi să se poarte cu el după dreapta cuviinţă *bo6*. În acest chip îi câştigă pe egipteni de partea lui, încât ei socotiră că e cu dreptate să-l slujească.

CLXXTTI Treburile ţării le îndeplinea astfel; de cum se crăpa de ziuă, până când piaţa se umplea de lume, lucra cu tragere de inimă la treburile ce i se înfăţişau; de aici încolo însă se punea pe băut, îşi necăjea oaspeţii cu care bea, arătându-se a fi un om chefliu şi poznaş. Mâhniţi de această purtare, prietenii îi dojeneau, spunându-i: „O rege, nu te porţi cum trebuie faţă de tine însuţi când cobori atât de jos… Ar trebui ca tu, om preamărit, care stai pe un tron preamărit, să vezi ziua toată de treburile ţării, şi numai astfel egiptenii ar rămâne încredinţaţi că sunt cârmuiţi de un om mare, iar faima ta n-ar avea decât de câştigat. Deocamdată, purtarea ta nu-i de loc potrivită pentru an rege”. Răspunsul a sunat aşa: „Cei care au arc, când vor să se folosească de el, îl întind, iar după ce s-au folosit, îl lasă slobod. Dacă arcul ar sta tot timpul numai încordat, ar plesni, iar la nevoie n-ar mai fi bun de nimic. Tot aşa-i şi cu omul: dacă s-ar încăpăţâna să robotească toată vremea şi să nu-şi mai îngăduie ceva timp liber pentru vreo desfătare, pe nesimţite ar ajunge fie un nebun, fie un tâmpit. Eu, ştiind acestea prea bine, fac parte dreapta amândurora”. Iată ce răspunse el prietenilor.

CLXXIV Se spune că Amasis, încă de pe vremea când era un simplu cetăţean, iubea băutura şi gluma şi nu se trecea cu firea la treabă. La beţie şi petreceri, când îi lipseau banii, se ducea şi fura de unde nimerea. Unii, învinuindu-l că s-a făcut stăpân pe banii lor, cum nu voia să recunoască, îl duceau adesea la oracolul *e* (*y*} de prin partea locului [unde se aflau]; de multe ori oracolele îl dovedeau de hoţ, de multe ori îl şi scăpau. Ajuns rege, iată ce făcu: de templele zeilor care-l recunoscusem nevinovat

de furt nu s-a îngrijit de loc, n-a dăruit nimic pentru împodobirea lor, nici n-a intrat vreodată să aducă jertfe acestor zei, socotindu-i cu totul nevrednici, pentru că dăduseră oracole mincinoase. În schimb, zeilor care l-au dovedit hoţ, ca unora care se arătaseră cu adevărat a fi zei şi nu umblau cu oracole mincinoase, le-a purtat toată grija.

CLXXV Regele acesta a ridicat la Sais, în cinstea Athenei, nişte propilee vrednice de admirat, întrecându-i pe toţi [înaintaşii] cu înălţimea şi mărimea lor, de asemenea şi cu mărimea şi calitatea pietrelor întrebuinţate. Pe de altă parte, a mai ridicat şi nişte coloşi uriaşi, cât şi nişte sfincşi fi08 cu cap de bărbat, uimitor de înalţi. Tot din porunca lui s-au adus pentru reparaţia [templlultu] şi alte steiuri de piatră de o mărime neobişnuită. Pe unele din ele le-a adus din carierele de piatră de la Meinfis, iar pe cele mai mari din oraşul Elefantina, care se afla cale de douăzeci de zile pe apă departe de Sais. Pe lângă acestea, o altă lucrare îmi stârneşte cea mai mare uimire, şi anume o clădire dintr-o singură piatră pe care a adus-o din Elefantina; numai căratul ei a ţinut trei ani, muncă la care au ostenit două mii de oameni de meserie vâslaşi, şi toţi aceştia erau cârmaci009. Pe dinafară, lungimea acestei încăperi măsoară douăzeci şi unu de coţi, lăţimea, paisprezece, iar înălţimea, opt al°. Acestea sunt măsurile dinafară ale clădirii dintr-o singură piatră. Pe dinăuntru, are în lungime optsprezece coţi şi douăzeci de degete, în lăţime, doisprezece coţi şi în înălţime, cinci 0Z1. Această încăpere se află la intrarea sanctuarului. Iată de ce se spune că n-au mai tras-o în curtea sanctuarului: arhitectul, pe când încăperea era târâtă [spre templu], ostenit şi plictisit de o treabă care-i luase atâta amar de vreme, a oftat din greu612. Amasis, pus pe gânduri, nu mai îngădui ca încăpereasă fie trasă mai departe. Unii mai zic că un om din cei care 6 mişcau cu nişte pârghii ar fi fost strivit sub greutatea ei şi că de aceea n-a mai fost mişcată din loc.

CLXXVI Amasis a dăruit toate celelalte temple de seamă [din Egipt] cu odoare nepreţuite, vrednice de văzut

pentru mărimea lor, printre care la Memfis o statuie colos, culcată pe spate, 613 în faţa templului lui Hephaistos. Lungimea ei este de şaptezeci şi cinci de picioare. Pe acelaşi soclu sunt puşi în picioare alţi doi coloşi din piatră de Etiopia, fiecare înalt de câte douăzeci de picioare, unul de o parte, celălalt de alta a celui mai mare. La Sais se mai află şi un alt colos de piatră, la fel de mare, culcat tot aşa ca şi cel din Memfis. Amasis a mai desăvârşit şi clădirea sanctuarului lui Isis din Memfis, clădire uriaşă şi prea vrednică de văzut.

CLXXVII Se zice ca Egiptul n-a fost niciodată mai fericit şi mai înfloritor decât sub domnia lui Amasis, atât prin rodnicia dăruită de fluviu câmpiilor, cât şi prin ceea ce dăruia pământul oamenilor. În ţară se aflau pe atunci în total douăzeci de mii 614 de oraşe locuite. Tot Amasis a hotărât următoarea lege pentru egipteni: orice egiptean este dator să dovedească în fiecare an nomarhului din ce trăieşteol5; cel care nu se supune acestei rânduieli, cât şi cel care nu dovedeşte că ar trăi din câştiguri curate, să fie pedepsiţi cu moartea. Solon atenianul, luând din Egipt legea aceasta, a îmipămân. tenit-o 616 şi la Atena, unde dăinuieşte încă până astăzi, fiind socotită o lege desăvârşită.

CLXXVIII Amasis s-a arătat un mare prieten al elenilor 617 şi pe mulţi i-a îndatorat; celor veniţi în Egipt le-a dăruit pentru aşezare oraşul Naucratis61S, iar celor dintre ei care au aveau de gând să se statornicească aici, dar treburile lor de negoţ îi mânau totuşi pe meleagurile egiptene, Le-a dăruit pământuri unde puteau să ridice zeilor altare şi sanctuare. Dintre acestea, cel mai mare sanctuar „totodată şi cel mai vestit şi cel mai căutat, numit Hellenion 619, a fost înălţat pe cheltuiala comună a acestor oraşe: din partea ionienilor – Chios, Teos, Faceea şi Clazomenai, din partea dotienilor – Rhodos, Cnidos, Halicarnessos şi Phaselis, iar din partea eolienilor, singur numai oraşul Mytilene. Sanctuarul aparţine, prin urmare, oraşelor mai sus pomenite şi aceleaşi oraşe hotărăsc pe cei care răspund de treburile negustoreşti 62°. Celelalte oraşe

821 cate doresc să ia parte ia viaţa templului o fac fără niciun drept; afară de aceasta, egineţii au înălţat numai pe cheltuiala lor un sanctuar lui Zeus, samienii un altul pentru Hora, iar milezienii pe cel al lui Apollo 623.

J

CLXXIX Naucratis era odinioară singurul nod de negoţ, altul nemaigăsihău-se în Egipt. Dacă cumva vreun neguţător intra pe vreo altă gură a Nilului, era pus să jure că n-o făcuse dinadins şi, după ce jura, trebuia să se îndrepte cu corabia pe mare spre gura Canobică 623; sau, dacă cumva nu era cu putinţă să facă acest drum mergând împotriva vânturilor neprielnice, era nevoit să-şi care marfa în bărci, ocolind Delta, pâni când ajungea tot la Naucratis. De atât de mari privilegii se bucura oraşul Naucratis.

CLXXX Când amficţyonii 624 au socotit la trei sute de talanţi cheltuiala pentru ziditul templului de azi din Delfi (căci cel vechi, aflat mai înainte în acelaşi loc, fusese din întâmplare 625 mistuit de flăcări), locuitorilor din Delfi le-a căzut să acopere a patra parte din cheltuială. Atunci delfienii, pornind din oraş în oraş, au strâns bani şi, ocupându-se cu aceasta, au adus din Egipt o sumă însemnată. Amasis le-a dăruit o mie de talanţi de piatră acrăle (î, iar elenii aşezaţi în Egipt, douăzeci de mine.

CLXXXI Amasis a făcut cu cyrenienii legământ de prietenie şi ajutor 627 de arme. A găsit, totodată, cu cale să-şi ia şi o soţie de acolo, fie că-i plăcu o elenă, fie ca să-şi dovedească şi altfel prietenia faţă de cyrenieni. A luat deci de nevastă, după unii, pe fiica lui Battos 6E8, născut din Arkesilaos, iar după alţii, pe a lui Critobulos, un om cu mare vază în cetate. Pe fată o chema Ladike.

Ori de câte ori Amasisse culca lângă ea, nu era câtuşi de puţin în stare să se arate bărbat, deşi lângă alte femei bărbăţia nu-i lipsea. Cum starea aceasta se repeta într-una, Amasis îi vorbi aşa acestei Ladike: „Ascultă, femeie, m-ai legat cu farmece şi află că nu-i chip să scapi de moartea cea mai cumplită de care a murit vreodată o femeie 1” Iar Ladike, fiindcă Amasis nu se lăsa înduplecat

cu toate jurămintele ei de nevinovăţie, se rugă în cugetul ei Afroditei [făcând un legământ că], dacă în acea noapte Amasis ar izbuti să se bucure de ea (căci aceasta era singura ei scăpare) îi va trimite zeiţei o statuie la Cyrene. Îndată ce făcu acest legământ, Amasis se uni cu ea. Şi de atunci mereu, ori de câte ori venea la ea, Amasis se bucura de ca; şi apoi a iubit-o foarte mult. Ladike dărui zeiţei ceea ce făgăduise: porunci să se facă o statuie şi o trimise la Cyrene. Statuia se mai afla încă neatinsă şi pe vremea mea, aşezată afară din cetatea cyrenienilor. Pe Ladike, după ce Cambyses a cucerit Egiptul şi a aflat chiar din gura ei cine este, a trimis-o nevătămată îndărăt la Cyrene 829.

CLXXXII Amasis a trimis prinoase şi în Ellada: la Cyrene, o statuie de aur a Athenei şi un chip zugrăvit înfăţişându-l chiar pe el; Athenei din Lindos îi închină două statui de piatră 8S° şi un pieptar de in 631 vrednic de văzut; pe de altă parte, la Samos [trimise] pentru Hera două statui de lemn ce-l înfăţişau tot pe el, care mai stăteau încă şi pe vremea mea. În templul cel mare, în dosul uşilor. Samosului i-a făcut aceste daruri în urma prieteniei ce-l lega de Policrates fiul lui Aiakcs 832; Lindos ului G33, nu din vreo legătură de prietenie, ci pentru că se spunea că templul Athenei din Lindos a fost ctitorit de fiicele lui Danaosă34, care s-au oprit pe ţărmul acesta când au fugit de fiii lui Aigyptos. Iată prinoasele închinate de Amasis. El a fost cel dintâi cuceritor al Ciprului 635 şi primul care a silit pe ciprioţi să-i plătească tribut.